

T.C.
İSTANBUL YENİYÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

BURKİNA FASO'NUN SOSYO-POLİTİK KÜLTÜREL YAPISI

Tez Danışmanı

Yrd. Doc. Dr. Yılmaz TEZCAN

Hazırlayan

Mehmet KELEŞ

Yüksek Lisans Tezi

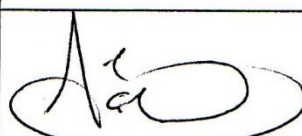
İSTANBUL - Haziran 2016

T.C.
YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER Anabilim Dalı SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS öğrencisi MEHMET KELEŞ “BURKİNA FASO’NUN SOSYO-POLİTİK KÜLTÜREL YAPISI” adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 15/11/2016 tarih ve 2016/36 - 8 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 29/11/2016

Öğretim Üyesi Adı ve Soyadı		İmzası
1.	Tez Danışmanı Yrd. Doç. Dr. Yılmaz TEZCAN	
2.	Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. Hüdayi SAYIN	
3.	Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN	

Özet

Batı Afrika ülkeleri arasında, küçük bir ekonomi olarak uluslararası sistemde varlığını devam ettirmeye çalışan Burkina Faso, Afrika'nın sömürge olduğu dönemde çok büyük yaralar almış, sonrasında da kanlı mücadelelere sahne olmuş bir devlettir. Kısıtlı kaynakları ile ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum, her geçen gün giderek artan nüfusu ve bu coğrafyada, tarihte yaşanan olaylar birçok etnik-ideolojik grubun birlikte yaşadığı, sosyal ve siyasal anlamda karmaşık bir yapıyı doğurmuştur. Batı Afrika'da unutulmuş bir değer olan Burkina Faso'nun yaşam koşulları, siyasi durumu, kültürü, sosyal yapısı, müziği, edebiyatı, ekonomik koşulları, eğitimi, dini yapısı, etnik grupları ülkenin sosyal yapısını anlamlandırmak adına oldukça önemlidir.

Burkina Faso'nun konjonktürü, sosyal, kültürel dokusu, idari, etimolojik yapısı tezimizin ana konusudur.

Anahtar Kelimeler: Burkina Faso, Sosyo-Politik Kültürel Yapı

Abstract

Between West African countries of Burkina Faso as a small economy trying to maintain its presence in the international system was in the period of colonial Africa have received a very large wounds, after the state was the scene of a bloody struggle. Economic situation of the country with limited resources, with each passing day an increasing population and in this geography, incidents experienced in history they lived together many ethnic and ideological groups has led to a complex structure in terms of social and political. A forgotten value that Burkina Faso's living conditions in West Africa, the political situation, culture, social structure, music, literature, economic conditions, education, religious structure, ethnic groups are very important in order to make sense of the social structure of the country.

Conjuncture of Burkina Faso, social and cultural fabric, administrative, etymological structure is the main subject of this thesis.

Key Words: Burkina Faso, Socio-Political Cultural Structure

İÇİNDEKİLER

Kabul ve Onay	II
Özet	III
Abstract	IV
İçindekiler	V
Tablolar	VIII
Şekiller	IX
Kısaltmalar	XI
Önsöz	XIII
Giriş	1
1. BURKİNA FASO HAKKINDA GENEL BİLGİLER	3
1.1. Burkina Faso Tarihi	3
1.1.1. Mossi İmparatorluğu	4
1.1.2. Fransız Batı Afrika	6
1.1.3. Fransız Yukarı Volta	8
1.1.4. Thomas Sankara	8
1.2. Coğrafi Bilgiler	11
2. BURKİNA FASO'NUN EKONOMİSİ	16
2.1. Ekonomik Performans	18
2.1.1. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	18
2.1.2. Yoksulluk	21
2.1.3. Enflasyon	24
2.1.4. Kamu Harcamaları	26

2.1.5. İşsizlik Oranı	27
2.1.6. Döviz Kuru	29
2.1.7. İthalat	31
2.1.8. İhracat	35
2.1.9. Dış Ticaret Dengesi	40
2.2. Yatırım Performansı	42
2.2.1. Yatırım Harcamaları	42
2.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırım	44
3. BURKİNA FASO'DA SOSYO-POLİTİK KÜLTÜREL YAPI	46
3.1. Burkina Faso'da Bulunan Etnik Gruplar	46
3.1.1. Mossi Kabilesi	47
3.1.2. Bobo Kabilesi	50
3.1.3. Gurunsi Kabilesi	50
3.1.4. Senufo Kabilesi	51
3.1.5. Lobi Kabilesi	51
3.1.6. Fulani Kabilesi	52
3.2. Burkina Faso'da Dil ve Din Olgusu	53
3.3. Burkina Faso'nun Sosyal Şartları	55
3.3.1. Yaşam Şartları	55
3.3.2. Sağlık Şartları	60
3.3.3. Eğitim Şartları	64
3.4. Burkina Faso'da Kültürel Yaşam	69
3.4.1. Burkina Faso'da Edebiyat	70

3.4.2. Burkina Faso'da Sinema	70
3.4.3. Burkina Faso'da Ulusal Tatiller	71
3.5. Burkina Faso'nun Siyasi Görünümü	72
3.5.1. Politik Dönüşümü	75
3.5.2. Devlet Yapısı	77
3.5.3. Siyasal Katılım	78
4. BURKINA FASO VE TÜRKİYE	79
4.1. Afrika ve Türkiye	79
4.1.1. Yükselen Afrika	80
4.1.2. 2000 Sonrası Türkiye-Afrika İlişkiler	84
4.2. Burkina Faso -Türkiye İlişkileri	85
4.2.1. Burkina Faso-Türkiye Ticari İlişkileri	87
Sonuç	93

TABLÖLAR

Tablo 1. Nüfusun Şehirlere Göre Dağılımı (2016)

Tablo 2. Burkina Faso'daki Din Yüzdeleri

Tablo 3. Burkina Faso'nun İnsani Gelişme Göstergesi İstatistikleri (HDI)

Tablo 4. Çok boyutlu yoksulluk endeksine göre Burkina Faso verileri (2010)

Tablo 5. Burkina Faso'nun 2012 Yılına Ait İstatistikleri

Tablo 6. En Sık Rastlanan Ölüm Nedenleri Sıralaması ve 2005-2015 Yıllarında Yüzde Değişimi

Tablo 7. Burkina Faso; Basit İstatistikler

Tablo 8. Çalışan çocukların eğitim istatistikleri (2007)

Tablo 9. Eğitim Konusunda Başlıca İstatistikler

Tablo 10. Burkina Faso Devlet Başkanları

Tablo 11. İthalat Partnerleri

Tablo 12. İthalat Ürünleri

Tablo 13. İhracat Partnerleri

Tablo 14. İhracat Ürünleri

Tablo 15. Afrika Ülkeleri ile Ticaret Hacmimiz (ABD Doları)

Tablo 16. Türkiye- Afrika İlişkileri 2014

Tablo 17. Burkina Faso'nun Türkiye'den İthal Ettiği Ürünler

Tablo 18. Burkina Faso'nun Türkiye'ye İhracat Ettiği Ürünler

ŞEKİLLER

Şekil 1. Burkina Faso'nun Haritası

Şekil 2. Etnik çeşitlilik (2000)

Şekil 3. Burkina Faso'daki HDI Bileşeni Endeksleri ve Eğilimleri

Şekil 4. Burkina Faso'daki engelli çocukların yaşamda karşılaştığı zorluklar(Okul Örneği-2006)

Şekil 5. Eğitim başarısı; 15-24 yaş arası (2010)

Şekil 6. Yaşam süreleri (Kadın- Erkek)

Şekil 7. İlkokul eğitimini tamamlamadaki büyüme (Kadın-Erkek)

Şekil 8. Cinsiyet ve Yaşa Göre Okuldan Atılma Oranı (2010)

Şekil 9. Burkina Faso Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Tablosu 1960-2015

Şekil 10. Burkina Faso Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Tablosu 2011-2015

Şekil 11. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Oranı (Yıllık Yüzde)

Şekil 12. Burkina Faso'nun Yıllara Göre Nüfusu

Şekil 13. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

Şekil 14. Ulusal Yoksulluk Sınırının Altında Yaşayan Yoksul Kişi Sayısının Oranı

Şekil 15. Enflasyon 1960-2015

Şekil 16. Enflasyon 2000-2015

Şekil 17. Kamu Harcamaları 2006-2016

Şekil 18. İşsizlik (İşsiz Nüfusunun Toplam İş Gücündeki Oranı 1991-2014)

Şekil 19. Döviz Kuru (USD/XOF 1995-2015)

Şekil 20. Toplam İthalat

Şekil 21. Toplam İhracat

Şekil 22. Dış Ticaret Dengesi

Şekil 23. Yatırım Harcamalarının Gerçekleşme Oranları

Şekil 24. Doğrudan Yabancı Yatırım

Şekil 25. Burkina Faso'nun Türkiye'den Toplam İthalatı

Şekil 26. Burkina Faso'nun Türkiye'ye Toplam İhracatı

KISALTMALAR

AÇAUM	: Afrika Çalışmaları Araştırma Ve Uygulama Merkezi
CDP	: Congrès pour la Démocratie et le Progrès (Demokrasi ve İlerleme Kongresi)
CDRs	: Committees for the Defense of the Revolution (Devrim Savunma Komiteleri)
CFA	: Communauté Financière Africaine (Afrika Finansal Topluluğu)
CNR	: Conseil National De La Revolution (Ulusal Devrim Konseyi)
ÇBYE	: Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi
EPDC	: Education Policy Data Center (Eğitim Politikaları Veri Merkezi)
FESPACO	: Festival Panafricain du Cinéma et de la Télévision de Ouagadougou (Ouagadougou Pan Afrikan Film ve Televizyon Festivali)
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HDI	: Human Development Index (İnsani gelişim endeksi)
IHME	: Institute for Health Metrics and Evaluation (Sağlık Ölçümleri ve Değerlendirme Enstitüsü)
İGR	: İnsani Gelişme Raporu
İMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
ODP/MT	: Organisation Pour la Démocratie Populaire/ Mouvement du Travail (Halk Demokrasi Örgütü/ İşçi hareketi)
SIAO	: Salon International de L'Artisanat de Ouagadougou (Ouagadougou Sanat ve Zanaat Gösterimi)
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
UNDP	: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

USDXOF : Convert United States Dollar to West African Franc (Batı Afrika Frangını Birleşik Devletleri Doları dönüştürme)

UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Burkina Faso ile ilgili genel bilgiler aktarılıp, ekonomisi, sosyo-politik kültürel yapısı ve Türkiye ile ilişkileri anlatılmıştır. Uzun yıllar sömürü altında kalmış Afrika'nın batısında, denize sınırı olmayan, kıt kaynakları ve yoğun nüfusu ile modern dünyada bir yer edinmeye çalışan Burkina Faso'da, son yıllarda yaşanan pozitif gelişmeler oldukça umut vaat edicidir. Bunun yanında derin bir sosyo-politik kültürel yapıya sahip olan, bu ülkenin insanların yaşamlarının anlaşılabilmesi ve toplumun yapısının kavranabilmesi adına önemli olduğu kanaatindeyim.

Öncelikle tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup, bu süreçte desteğini eksik etmeyen, değerli hocam, tez danışmanım Yrd. Doc. Dr. Yılmaz TEZCAN 'na teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca karşılaştığım her zorlukla başa çıkmam için bana güç veren, hayatımın her aşamasında bana destek olan aileme teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul, Ekim 2016

Mehmet KELEŞ

GİRİŞ

Burkina Faso Batı Afrika'nın, az gelişmiş ülkelerinden biridir. Tarihte sömürgeci düzenin Afrika'ya gözünü dikmesinden nasibini almış, bu gün bile bu sömürgeci anlayışın izlerini taşıyan Afrika topraklarının batısında, etrafı diğer ülkeler ile çevrili, denize sınırı olmayan, kıt kaynaklara sahip, yoğun nüfuslu bir ülkesidir Burkina Faso. Tarihindeki büyük acılar ve çetin mücadelelerin ve bunun yanında bölge kültürünün köklü yapısının bir sonucu olarak zengin bir birikime sahip olan Burkina Faso'nun sosyo-politik kültürel yapısı, ülkede yaşayan toplumun değerlerinin anlaşılması, insanların yaşamlarının kavranması açısından oldukça önemlidir.

Çalışmanın ilk bölümünde Burkina Faso ile ilgili genel bilgiler verilmiştir, tarihi ve coğrafi özellikleri anlatılmıştır. Ülke topraklarında tarihte kurulan devletler ve coğrafyasının özellikleri incelenmiştir.

İkinci bölümde, dünyanın en fakir ekonomilerinden biri olan Burkina Faso'nun ekonomisi incelenmiş, makroekonomik göstergeler üzerinden ülkenin yakın tarihindeki ekonomik performansı değerlendirilmiştir. Bunun yanında, son yıllarda IMF'nin politikaları ile eski durumuna göre bir miktar hareketlilik kazanmış olan Burkina Faso'nun yatırım performansı da değerlendirilmiştir. Ülkenin toplam yatırım harcamaları ve dış dünya ile köklü bağlar kurmaya çalışan Burkina Faso ekonomisinin yabancı sermayeyi ülkesine ne kadar çekebildiği anlatılmıştır.

Sosyo-politik kültürel yapının anlatıldığı üçüncü bölümde ülkenin karmaşık etnik ve ideolojik yapısı, kültürel değerleri, sosyal şartları ve siyasi yapısı anlatılmıştır. Birçok etnik grubun birlikte yaşadığı ve tarihte birbirleriyle mücadeleler ettiği bir yapıda olan Burkina Faso'da aynı zamanda ideolojik anlamda da birlik olduğunu söylemek pek de mümkün olmaz. Bunun yanında dünyanın en küçük ekonomilerinden biri olan ülkenin sosyal şartları aktarılmış, siyasi yapısı da incelenmiştir.

Son bölümde ise, Burkina Faso'nun Türkiye ile ilişkisi incelenmiştir. Türkiye'nin Afrika politikalarına da değinilen bölümde, Türkiye ile Burkina Faso'nun siyasi ve ticari ilişkileri anlatılmıştır.

Son yıllarda ekonomik ve siyasi anlamda umut vaat edici gelişmelere sahne olan Burkina Faso'nun gelecekte bu siyasi ve ekonomik istikrarı sürdürmesi durumunda, sürdürülebilir kalkınmayı sağlaması muhtemeldir. Batı Afrika'nın yükselen bir değeri olma yolunda ciddi adımlarla ilerleyen Burkina Faso'nun tanınması ve sosyo-politik kültürel yapısının anlaşılması oldukça önemlidir. Türkiye'nin de Burkina Faso, Afrika politikaları dâhilinde Burkina Faso ile ilişkilerini kuvvetlendirmesi beklenmektedir.

Çalışmanın amacı, kıt kaynaklar ve çok düşük yaşam koşullarına sahip, nüfusu her geçen gün artan, ancak buna rağmen umut verici adımların atıldığı Burkina Faso'da toplumun kültürel, sosyal ve siyasi yapısına ışık tutmaktır. Türkiye'nin Afrika politikaları çerçevesinde Burkina Faso ile de ilişkilerini ilerletmesinin gerekliliği, ticari bağların da gelecekte güçlendirilmesini muhtemel bir hale getirmektedir. Burkina Faso üzerine akademik, ticari ve siyasi ilişkiler ile ilgili çalışma yapmayı düşünenlere ışık tutması amacıyla yazılan tezimiz temel ve genel bir çalışma niteliği taşımaktadır.

1. BURKİNA FASO HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Tezin ilk bölümünde Burkina Faso ülkesini tanımaya çalışacağız. Gerek geçmişten günümüze ülkenin gelişi gerek ise coğrafi özellikleri ile Burkina Faso'nun durumunu gözler önüne sereceğiz. 1800'lü yılların sonlarına doğru sömürge haline getirilen ülke uzun yıllar boyunca özgürlük mücadelesi vermiştir. Ülkenin şuan ki ismi olan Burkina Faso ise Thomas Sankara devlet başkanı iken konulmuş ve bu kelimelerin anlamı, ülkede yaşayan etnik kökenlerin dilinden derlendiğinde “Mutlu İnsanlar” anlamına gelmektedir. Ülkenin lokasyonuna baktığımızda Afrika kıtasının batısında yer aldığını ve Güneyinde Benin, Fildişi Sahilleri, Gana ve Togo, kuzey ve batısında Mali, kuzey doğusunda ise Nijer ile komşu olduğunu görmekteyiz. ¹

1.1. Burkina Faso Tarihi

19. yüzyılın sonuna kadar, Burkina Faso'nun tarihine baktığımızda ülkenin Mossi İmparatorluğu tarafından yönetildiği bilinmektedir. 1896 yılında Fransızlar bu alana ulaştığında bölgeyi sömürmeye başlamış ve Ouagadougou'yu, koruma altına aldılar. Böylece Mossi İmparatorluğu'nun direnişi de sona ermiş oldu. 1919 yılında Yukarı Volta kurulmuş fakat defalarca yeniden mevcut sınırlar düzenlenmiştir. Bölgedeki Fransız yöneticileri vasıtasıyla Mossi yetkilileri 5 Ağustos 1960 günü bağımsızlığını kazandı. İlk başkan Maurice Yameogo olarak seçildi. Eylül 1960'ta BM'ye 1961'de, Yukarı Afrika ve Madagaskar Birliği'ne katılan Burkina Faso, bu dönemde çeşitli uluslararası antlaşmalar imzaladı. Zaman geçtikçe Yameogo yönetimdeki baskıyı arttırdı ve bunun sonucu olarak 1966 yılında darbe gerçekleşti. 1970 yılında yeni anayasa düzenlendi ve yavaş yavaş sivil yönetime geçildi. ²

1973 yılında kuraklık nedeniyle bazı ekonomik sıkıntılar yaşandı. Daha yeni sivil yönetime geçen ülke kuraklık sıkıntısından 1 sene sonra tekrar ordu yönetimi üstlendi. 1976-1977 yıllarında çoğunun sivilden oluştuğu hükümet kuruldu ve anayasa onaylandı. Fakat 1980 yılında tekrar ekonomik zorlukların artması bir kez daha ordunun yönetime el koymasına neden oldu. 5 Ağustos 1983'te düzenlenen bir başka askeri darbeye Ulusal Devrim Konseyi

U.S. Dept. of State, Bureau of African Affairs, “Background Notes on Countries of the World: Burkina Faso”, <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2834.htm>, erişim tarihi: 20.10.2016, s.5.

² A.g.e., s.5.

Başkanı Thomas Sankara, devlet başkanlığına getirildi ve ülkenin adı Burkina Faso olarak değiştirildi. ³

Bu olayların ardından ülke biraz daha refaha ulaşırsa da 1984 yılında ortaya çıkan kıtlık ve açlık tehlikesi üzerine ulusal yardım çağrısında bulundu. 1985 sonunda ekonomik zorluklar devam ederken dönemin başkanı Sankara, hükümetin dağıldığını ve Ulusal Devrim Konseyi'nin hükümeti devraldığını açıkladı. 1987 yılında darbeciler ülkeye el koydu ve Sankara'yı devirip direndiği gerekçesiyle öldürdüler. ⁴

1.1.1. Mossi İmparatorluğu

Mossi krallığının doğuşuyla ilgili birçok çelişkili rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetler yazılı olmaktan ziyade, sözlü geleneğe dayandığından dolayı kesinlikten uzak olmak ile birlikte oldukça çeşitlilik göstermekte ve bu rivayetler birbiriyle çelişmektedir. Ancak temel rivayete göre bu krallığın doğuşunda bir kadın önemli bir rol oynamıştır. İddiaya göre Mossi krallığı bir Dagomba prensesinin babasıyla yaşadığı tartışma sonucu Gambaga şehrini terk etmesi üzerine doğmuştur. Bu olayın tarihi ise çeşitli rivayetlere göre 11 ile 15. y.y. arasında gerçekleşmiştir. ⁵

Rivayete göre prenses Yennega erkek kılığına girip kaçmıştır, bunun üzerine Boussansi kabilesinden bir fil avcısı olan Ryalle'nin evine sığınmıştır. Bir süre onun erkek olduğuna inanmıştır ancak sonrasında kadın olduğunu kendisine açıklamış ve böylelikle evlenmişlerdir. Çiftin doğan çocuğuna Yennega'nın, Gambaga'dan kaçarken kullandığı atın ismi olan Ouedraogo adını vermişler (Bu isim halen Burkina Faso'da yaygın bir biçimde kullanılmaktadır). Ouedraogo on beş yaşına geldiğinde Dagomba'daki büyük babasını ziyaret etmeye gitmiş ve bunun üzerine kendisine dört at, elli inek ve birkaç Dagomba atlısı hizmetine verilmiş. Ouedraogo bu güçlerle birlikte Boussansi kabileleri fethetmiş ve Tenkodogo şehrini kurmuştur. ⁶

³ A.g.e., s.5.

⁴ A.g.e., s.5.

⁵ Skinner, Elliott Percival. "The Mossi and Traditional Sudanese History." *The Journal of Negro History* 43.2 (1958): s.121.

⁶ A.g.e., s.121.

Ouedraogo'nun en büyük ođlu Diaba Lompo Fada N'dourma Őhrini kurmuŐ, ikinci ođlu Rawa ise Zondoma Őhrinin hűkűmdarı olmuŐ, űçűncű ođlu ise Zoungrana da babasının űlűműnden sonra Tenkodogo'nun yűnetimini devralmıŐtır. Dagomba, Boussansi ve Ninsi kabileleri arasında gerçekteŐtirilen evlilikler sonucu yeni bir kabile ortaya çıkmıŐtır, bu kabilenin adı ise Mossi kabilesidir.⁷

Gűnűműzde Burkina Faso'nun baŐkenti olan Ouagadougou ise Zoungrana'nın ođlu olan Oubri tarafından kurulmuŐtur. İmparatorluđun yűnetim Őekli Mossi hanedan ođullarının Őehirler kurup buralarda ayrıŐık krallıklar gibi hareket etmesi temeli űzerine kurulu bir sistemi izlemiŐtir. Mossi krallıkları dűrt farklı krallık etrafında dűzenlenmiŐti, bunlar Ougadougou, Tenkodogo, Fada N'gourma ve Zondoma (sonrasında Yatenga olarak deđiŐmiŐtir). Bunun dıŐında ek olarak 19 Mossi krallıđı bulunmaktaydı ancak hepsi bu dűrt krallıđa bađlı olarak varlıđını sűrdűrmekteydiler. İç iŐlerinde kendi bađımsızlıklarına sahip olmalarına karŐın akrabalık, askeri ve dini temellerle birbirlerine bađlıydılar.⁸

Mossi krallıklarının geniŐleyip merkezileŐmesi ve buna bađlı gűçlenmesiyle birlikte çevrede bulunan bűlgesel gűçlerle bűyűk savaŐlar ve çatıŐmalar dođurmuŐtur. 1328 ile 1477 yılları arasında Mossi krallıklarından biri olan Yatenga krallıđı, Sahra çűlűnűn gűneyini kontrol eden Songhai imparatorluđuna dűzenli saldırılar dűzenlemiŐ, Timbuktu'yu ele geçirmiŐ ve bűlgenin űnemli ticaret merkezlerinden biri olan Macina'yı yađmalamıŐtır. Askia Mohammad I, Songhai İmparatorluđunun baŐına geçmesiyle birlikte İslam'ı yaymak amacıyla 1497 yılında cihat ilan etmiŐ ve Mossi krallıklarını yenilgiye uđratmıŐtır. Ancak Mossilerin İslam ile tanışmaları 1591 yılında Faslı Saadi hanedanlıđının Songhai imparatorluđunu fethetmesinden sonra gerçekteŐmiŐtir.⁹

Mossi krallıkları 18. yy'da ekonomi ve askeri bakımdan bűlgenin űnemli bir gűcű haline gelmiŐ, Fula krallıkları ve Mali imparatorluđu gibi Sahra gűneyinde bulunan űnemli aktűrlerle űnemli ticari iliŐkiler kurmuŐlardır. Bunun yanı sıra İslam'ı yaymak isteyen birçűk farklı gruplarla da savaŐmak durumunda kalmıŐlardır (Massina İmparatorluđu, Sokoto Hilafeti vs.). Batı Afrika'nın birçűk İslami devletiyle komŐu olması hasebiyle, Mossiler hem kendi atalarının dini ibadet geleneklerini koruyan hem de İslami bazı deđerleri benimseyen bir sistem geliŐtirmiŐlerdir. Kraliyet içerisinde yaŐayan Műslűman halkın artmasıyla birlikte kral,

⁷ A.g.e., s.122-124.

⁸ Frederic Lejeal, "*Le Burkina Faso*", Karthala Yayınevi, Paris, 2002, s. 113.

⁹ Skinner, Elliott Percival, a.g.e., s.126.

hanedanlığın gücünün tanınması karşılığında İslam ve Müslümanların kraliyet içerisinde var olmasına ve onlara bazı haklar tanımıştır. ¹⁰

İmparatorluğa giren ilk Avrupalı kaşif, 1888 yılında Orta ve Batı Afrika dilleri üzerine araştırmalar yapan Alman anti-kolonyalist Gottlob Adolf Krause olmuştur. Gottlob, Almanya'nın Afrika'da koloniler kurmasına karşı olması nedeniyle Almanya'da araştırmaları ve bilimsel itibarı baltalanmıştır. Ondan altı yıl sonra İngiliz bir kâşif bölgeye girer ve liderleri bir koruma anlaşması imzalarına ikna eder. Ancak bu anlaşma Fransızların 1896 yılında Mossi krallığını ele geçirip Yukarı Volta kolonisine ilhak etme isteğini engelleyememiştir. ¹¹

Fransızlar, Mossi krallıklarının etrafındaki diğer yönetimleri zaten ele geçirmişlerdi. Ouagadougou'nun son hükümdarı olan Wobogo, Fransız güçlerinin şehre saldırmasından bir gün önce uyarılmıştı. Bunun üzerine kral Fransızlara karşı koymak adına küçük bir birlik göndermiş, ancak bu birlik Fransızların havaya açmış olduğu dört el ateşten sonra dağılmıştır. Kral Wobogo ise şehirden kaçmayı başarmıştır. Fransızlar Wobogo'nun kardeşi Kouka'yı kral ilan etmiş ve bölge yönetimini Ougadougou'ya bağlı olarak muhafaza etti. ¹²

1.1.2. Fransız Batı Afrika

Fransız Batı Afrika, Afrika topraklarında bulunan sekiz farklı Fransız kolonisinden oluşan bir federasyondur (Afrique Occidentale Française). Bu federasyon, Moritanya, Senegal, Fransız Sudan toprakları (şuan ki adıyla Mali), Fransız Gine, Fildişi Sahilleri ve Yukarı Volta'dan (bugünkü adıyla Burkina Faso), Dahomey (günümüz adıyla Benin) ve Nijer'den oluşmaktaydı. Federasyonun başkenti ise şuan ki Senegal Cumhuriyetinin başkenti olan Dakar'dı. Bu federasyon 1895 yılından 1960'a kadar varlığını sürdürmüştür. ¹³

İkinci Dünya Savaşı'na dek Fransa kolonilerinde yaşayan Afrikalıların çoğu Fransız vatandaşı değildi. Statü olarak yasalar önünde hiçbir mülkiyet, seyahat, muhalefet veya oy verme hakları bulunmayan Fransa'ya bağlı halklar konumundaydı. Senegal kolonisinde bulunan dört yerel yönetim bu duruma bir istisna oluşturmaktaydı, bu şehirlerde doğduğunu

¹⁰ Skinner, Elliott Percival, a.g.e., s.126.

¹¹ A.g.e., s. 129.

¹² Skinner, Elliott Percival, a.g.e., s.130.

¹³ Frederic Lejea, a.g.e., s.115.

ispatlayabilen herkes yasal olarak Fransız vatandaşı olarak değerlendirilmekteydi. Bunlar parlamento seçimlerine katılabiliyorlardı, çoğunluğu ise beyaz ve melez Senegal sakinlerinden oluşmaktaydı. ¹⁴

1848 – 1852, 1871 – 1876, ve 1879 – 1940 yıllarında bu dört yerel idare Fransız parlamentosunda kendilerini temsil edecek bir vekil seçme hakkına sahip olmuştur. 1914 yılında ilk Afrikalı Blaise Diagne, Fransız parlamentosunda Senegal milletvekili olarak girme hakkını elde etmiştir. 1916’da Diagne dört yerel idarenin yerleşimcilerine tam vatandaşlık sağlayacak bir yasa sunmuştur, bunun karşılığında ise milyonlarca Afrikalının 1. Dünya Savaşında görevlendirilmesinde yardımcı olacağına dair söz vermiştir. Böylelikle Dakar, Gorée, Saint-Louis ve Rufisque şehirlerinin siyahî Afrikalı yerlileri Fransa Ulusal Parlamentosuna gönderilmek üzere gerçekleştirilen oylamaya katılabileceklerdi. ¹⁵

Fransızlar Afrika’yı ele geçirme çabalarını sürdürmüşlerdir ve 1880’li ve 1890’lı yıllarda, geniş topraklar istila etmişlerdir, il etapta ise bu toprakları ya Senegal kolonisine bağlı olarak ya da bağımsız bölgeler halinde yönetmişlerdir. Bu bölgeler genellikle Fransız Ordu subayları tarafından yönetilmiş ve ‘Askeri Bölgeler’ olarak ele alınmışlardır. 1890’lı yıllarda ise Fransız hükümeti sahadaki subaylarının bölgesel yayılımını idare altına almaya başladı, bu toprakları Senegal’de kurulu olan hükümete bağlamış ve bunu doğrudan Denizaşırı İşler Bakanlığına bağlamıştır. 1904 yılında bu topraklar resmi olarak Fransız Batı Afrika (Afrique Occidentale Française) adını almış, sınırlarını ise günümüz Nijer ile Çad arasındaki topraklar çerçevesinde belirlemiştir. 1940 yılının Haziran ayında gerçekleşen Fransa Savaşı ve aynı yılın Temmuz ile Eylül aylarında patlak veren iki Dakar Muharebesinden sonra Fransa Afrika’da ağır bir darbe almış oldu. 2. Dünya Savaşıyla birlikte Fransa hükümeti, bağlı kolonilere sınırlı haklar tanımaya başlamıştır. Fransızların Batı Afrika’daki kolonilerinin idaresi o dönemde komşusu olan homojen bir yapıya sahip olan İngiliz kolonilerine nazaran oldukça çeşitlilik ve değişkenlik göstermektedir. Genel hükümeti Dakar’da olan AOF (Afrique Occidentale Française - Fransız Batı Afrika) tarihi boyunca tekil koloniler ve askeri bölgeler sayısız kere yeniden düzenlenmiştir. Fransız Yukarı Volta iki kez bölünüp kurulmuştur. ¹⁶

Günümüzde Moritanya ve Nijer olarak bilinen topraklar ise 1920 ile 1940’lı yıllara kadar federasyon dışında bırakılmıştır. Bu bölgeler askeri topraklar statüsündeydi ve Fransız

¹⁴ A.g.e., s. 115.

¹⁵ Frederic Lejea, a.g.e., s.116.

¹⁶ A.g.e., s.116.

Ordusu tarafından kontrol edilmekteydi. II. Dünya Savaşı ve Loi Cadre yasasının (Denizaşırı Reform Yasası - 1956) yürürlüğe girmesiyle kolonilerin idare edilme şekillerinde oldukça köklü bir değişime sebep olmuştur.¹⁷

1.1.3. Fransız Yukarı Volta

Yukarı Volta, Fransız Batı Afrika'ya bağlı 1 Mart 1919 tarihinde kurulmuş olan bir kolonydi, Yukarı Senegal, Nijer ve Fildişi Sahilleri kolonilerinin bir parçasıydı. Bu koloni 5 Eylül 1932 tarihinde dağıtılmış ve Fildişi Sahilleri, Nijer ve Fransız Sudan toprakları idaresinin parçası haline getirilmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra 4 Eylül 1947 tarihinde bu koloni Fransız Birliği bünyesinde önceden sahip olduğu sınırlar çerçevesinde yeniden kuruldu. 11 Aralık 1958 tarihinde Fransız Cemiyeti'ne (Communauté Française) bağlı özerk Yukarı Volta Cumhuriyeti olarak yeniden yapılandırılmıştır. İki yıl sonra 5 Ağustos 1960 tarihinde bağımsızlığını Yukarı Volta olarak elde etmiştir.¹⁸

1.1.4. Thomas Sankara

Thomas Isidore Noel Sankara. 4 Ağustos 1983'te Burkina Faso'nun 5. Devlet başkanı olduğunda kimse 15 Ekim 1987'de görevini canıyla birlikte trajik bir ölümle bırakacağını düşünmemişti.

Sankara Burkina Faso'nun asker kökenli eski devlet başkanı Marksist bir devrimci aynı zamanda Afrika'nın ulus farkı olmaksızın tüm uluslarını birleştirmeyi amaçlayan ve tüm Afrikalıların birleşmesini savunan Pan-Afrikanizm ideolojisinin savunucularından. 20. Yüzyılın en etkili Pan-Afrikanist'i, Gana'nın kurucusu ve ilk devlet başkanı olan sömürgecilik karşıtı lider Kwame Nkrumah'ın şu sözü Pan-Afrikanizm'in kısa bir özetidir aslında: "Biz bağımsızlığımızı bütün Afrika'nın bağımsızlığına adadık, zira bütün Afrika bağımsızlığına kavuşmadıkça bizim bağımsızlığımızın hiçbir değeri olmayacaktır." Thomas Sankara, Roman Katolik bir aile olan Marguerite ve Sambo Joseph Sankara'nın

¹⁷ A.g.e., s.118.

¹⁸ Frederic Lejea, a.g.e., s.126.

oğludur. Sankara Silmi-Mossi'ydi yani iki etnik grubun buluştuğu bir çocuktur. Babası Mossi kabilesinden annesi ise Pastoralist Fulani kabilesine mensuptu. Babası 2.Dünya Savaşı'nda Naziler tarafından ele geçirilene kadar Fransız ordusu için savaştı. Sankara ilkokulu Gaoua'da liseyi ise ülkenin ikinci büyük şehri Bobo-Dioulasso'da okuduğunda ailesi Sankara'nın bir papaz olmasını istiyordu ama Sankara kendine çok farklı bir yol çizdi. ¹⁹

Temel askeri eğitimden sonra Sankara 19 yaşında askeri hayatına başladı. Bir yıl sonra askeri eğitim için Madagaskar'a gittiğinde hayatında çok farklı bir dönemece girecekti. Sankara Madagaskar'da eğitim hayatına devam ederken Madagaskar halkının devlet başkanı Philibert Tsiranana'ya karşı 1971 ve 1972 yıllarındaki ayaklanmalarına şahit oldu. Sankara, Karl Marx ve Vladimir Lenin okumaları yapıyor, Marks ve Marksizm üzerine çalışmalar yapıyordu. Bu çalışmalar Sankara'nın politik hayatını derinden etkiledi. ²⁰

Yukarı Volta'ya (Burkina Faso'nun eski adı) döndüğünde yıllar sonra "gereksiz" olarak nitelediği Upper Volta-Mali savaşında Yukarı Volta ordusu için büyük başarılar elde etti. Bu savaşdaki başarısı ona ün getirdi ve yavaş yavaş başkent Ouagadougou'da büyük bir popüleritenin sahibi oldu. ²¹

Thomas Sankara ordudan bir grup arkadaşıyla "Regroupement des Officiers Communistes" (ROC) adlı komünist askerler grubunu oluşturdu. Bu grubun en çok bilinen üyeleri Henri Zogo, Jean-Baptist Boukery Lingani ve Compaore'ydi. ²²

Sankara Eylül 1981'de askeri hükümette enformasyon bakanı olarak görev yaptı ve ilk kabine toplantısına da motosikletle geldi ama 21 Nisan 1982'de çeşitli sebeplerden dolayı görevinden ayrıldı. Sankara 1983'te yapılan darbe sonucu başbakan oldu fakat bu uzun sürmedi. Fransa başbakanının oğlu ve Fransa Afrika Çalışmaları Sorumlularından Jean-Christophe Mitterand'ın ziyaretinden sonra gelişen olaylarda tutuklandı ve görevinden uzaklaştırıldı. Bu durum halkta büyük bir infiale neden oldu ve halk ayaklandı. ²³

Thomas Sankara 4 Ağustos 1983'te bir başka darbeye 33 yaşında tekrar Burkina Faso Devlet Başkanı oldu. Sankara Fidel Castro, Che Guevara ve Gana'nın askeri lideri Jerry Rawlings'ten ilham alıyordu. 1983'te başkan olarak geldiği darbeyi "Demokratik ve Halkçı Devrim" olarak niteledi. 1983 Ekiminde yaptığı bir konuşmada devrim ideolojisinin temelini

¹⁹ Frederic Lejea, a.g.e., s.128.

²⁰ Frederic Lejea, a.g.e., s.131.

²¹ Amuta, Chidi. *Towards a sociology of African literature*. Zim Pan African Publishers, 1986, s.92.

²² A.g.e., s.93.

²³ A.g.e., s.93.

anti-emperyalizm olarak belirledi. Ayrıca eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesine, ormanları korumaya ve ağaçlandırmaya, kültürel ve ahlaki yozlaşmaya karşı yapılacak çalışmalara ve yoksulluğa büyük önem vereceğini ve bu konular üzerinde çalışacağını da ekledi.²⁴

Fransa bu bölgedeki sömürgelerine genellikle coğrafi adlar vermişti ve bu bölgenin adı da Upper Volta idi. Sankara 1984'te Upper Volta yerine ülkenin adını hür insanlar diyarı manasındaki "Burkina Faso" ile değiştirdi. Ayrıca yeni bir bayrak düzenlendi ve yeni ulusal marş yazıldı. Sankara'nın yaptığı bu değişimin pratikte büyük bir önemi olmasa da simgesel anlamı vardı. Fransız emperyalistlerin yap-boz tahtası gibi oynadıkları bu bölgeyi toparlayan, örgütleyen ve kendilerini yekvücut hale getiren ulusal bir kültür oluşturma açısından önemliydi. Fransız sömürgeciliğinin koyduğu ilk ad olan Yukarı Volta bir coğrafi bölgeyi nitelendirirken bu bölge üstünde yaşayan insanlar bu adda belirsiz ve önemsizdiler. Sonra Sankara bu ülkenin adını "hür insanlar ülkesi" olarak değiştirdi ve ad coğrafi bir isim olmaktan çıkıp o bölgenin insanlarını niteledi.²⁵

Sankara "devrim kadınların özgürlüğüyle gelir" diyerek kadın haklarına büyük önem vermiştir. Sankara Batı Afrika'da kadınlara yönelik benzeri görülmemiş reformları gerçekleştirdi. Kadın sünnetini engelledi. Çok eşliliği yasakladı. Kadınları hükümette yüksek görevlere atadı. Kadınları eğitime, çalışma hayatına ve orduya girmeleri konusunda teşvik etti. Sankara kadınlara bakanlar kurulunda görev veren ilk Afrikalı lider olarak ta tarihe geçti. Hatta Sankara'nın güvenliğini motosikletli kadın korumaları sağlıyorlardı. Ayrıca Sankara yönetimi AIDS'e karşı toptan mücadele başlatan ilk hükümettir. Sankara başkanlık yaptığı süre boyunca hiçbir zaman bireysel çıkar peşine düşmeden idealleri uğruna yolunu çizdi. Bu doğrultuda hükümet üyelerinin ellerindeki Mercedes arabaları alıp onlara zamanın en ucuz arabası olan Renault 5'i verdi. Hükümet üyelerinin özel şoför ve 1. sınıf uçak bileti gibi ayrıcalıklarını kaldırdı. Devlet memurlarının ithal kumaşlar kullanmalarını yasaklayarak onların geleneksel kumaşlardan yapılmış kıyafetleri giymelerini söyledi. Kendi maaşı da dâhil devlet memurlarının maaşlarını büyük ölçüde azalttı. Başkan olarak kendisi 450\$ maaş aldı ve tüm varlığı bir araba, 4 motosiklet, üç gitar, bir buzdolabı ve bir bozulmuş buzluktan ibaretti. Sankara'nın bazı özellikleri de onun devrimin ikonik figürü olmasına karizmatik duruşuna ve halk kahramanı olarak lanse edilmesine katkı sağlıyordu. Sankara sürekli motosiklet

²⁴ Frederic Lejea, a.g.e., s. 135.

²⁵ Frederic Lejea, a.g.e., s.140..

kullanıyor ve gitar çalıyordu. Hatta ordudayken Tout-a-Coup-Jazz adlı grupta gitaristlik bile yapıyordu.²⁶

Sankara ülkede yaptığı reformlarla uluslararası medyada ve uluslararası toplumda dikkatleri üzerine çekti. Birçok uluslararası kurum ve kuruluşlarda yaptığı konuşmalarda sömürgeci güçlere ve emperyalistlere karşı meydan okuyor, Afrika'nın ekonomik ve ticari olarak Batıya bağlanmasına karşı çıkıyordu. Bu sebeple Afrika ülkelerinin dış borç almalarına karşı çıktı ve Afrikalı liderlere dış borç almamaları için çağrı yaptı. Kendi ülkesi içinde "sana yardım eden, seni kontrol eder" diyerek hiçbir dış yardımı kabul etmedi.²⁷

Sankara Afrika'nın Che Guevara'sı olarak da anılırdı. Askeri kıyafeti, beresi, militarist duruşu ve ideallerine sınıksız sarılan kişiliğiyle insanlara Che'yi hatırlatırdı. İkisi de Marksist devrimciydi, askeri devrimlere inanıyorlar, emperyalizme, sömürgeciliğe ve kapitalizme karşı çıkıyorlardı.²⁸

Thomas Sankara iyi ve idealist insanların dikkatini çektiği kadar başka insanların da "huzursuz" olmalarına neden oldu. Bu huzursuzluk darbeye yol açtı. 15 Ekim 1987 Blaise Compaore'nin darbe yaptığı ve 2011 yılına kadar gidecek yönetiminin başlangıç tarihiydi. Sankara darbeciler tarafından öldürüldü. Sankara Burkina Faso ve Afrika halkına bir kurtuluş çağrısı oldu.²⁹

1.2. Coğrafi Bilgiler

More ve Dioula dillerinde "dürüst insanların toprakları" olarak adlandırılan Burkina Faso, Afrika'nın batısında, Sahra'nın güneyinde, Gana'nın kuzeyinde yer almaktadır. Burkina Faso'nun 27.360.000 ha kara alanı ve 40.000 ha su ile kaplı alanı vardır. Ülke, toplamda 3.193 km ülke sınırına sahiptir. Ülkenin komşuları en uzun sınırdan başlayarak şöyledir; kuzeybatıda Mali (1.000 km), doğuda Nijer (628 km), güneyde ise Fildişi Sahili (Cote

²⁶ Abiola Irele, Biodun Jeyifo: The Oxford Encyclopedia of African Thought (Band 2). Oxford University Press, Oxford 2010.

²⁷ Amuta, Chidi, a.g.e., s.94.

²⁸ Burkina Faso Salutes "Africa's Che" Thomas Sankara by Mathieu Bonkougou, *Reuters*, Oct 17 2007.

²⁹ Amuta, Chidi, a.g.e., s.94.

d'Ivoire) (584 km), Gana (549 km), Benin (306 km) ve Togo (126 km). Ülkenin tamamı kararla çevrilidir, denize kıyısı bulunmamaktadır.³⁰

Şekil 1. Burkina Faso'nun Haritası

Kaynak: burkinafaso.com

Burkina Faso fazlaca meyilli olmayan bir coğrafyaya sahiptir. Ülkenin büyük bölümünde yükseltiler aşınmıştır. Bu araziler, lateritli bir kayaç tabakasıyla kaplı geniş bir plato oluşturmaktadır. Burkina Faso'nun güneybatısı kumtaşı platolar, Banfora kayalıkları bulunmaktadır. Burkina Faso, kışları ılıman ve kuru; yazlar sıcak ve yağmurlu tropik iklime sahiptir. Mayıs'tan Ekime kadar olan yağışlı mevsim 4-5 ay sürmekte, kasımdan nisana kadar ise kurak mevsim yaşanmaktadır. En yüksek sıcaklıklar ülkenin kuzeyinde mart ve nisan aylarında 40- 45 C dolaylarında yaşanmaktadır. Ülkede 10-43 C arasında hava sıcaklıkları görülmektedir. Ülkenin kuzeyinde stepler hakimken, güneyinde orman arazileri görülmektedir.³¹

Burkina Faso'nun batısında en uzun akarsularından biri olan Mouhoun akarsuyu bulunmaktadır. Kompienga, Ziga, Bagré barajları ise önemli barajlarıdır. Burkina Faso'da işlenebilir topraklar Ülkenin %17.66'sını, sürekli ekili olan araziler ise %0.22'sini kaplamakta olup 250 km² arazi sulanmaktadır. Ayrıca, 5.649.000 ha orman arazisi ve 109.000 ha

³⁰ U.S. Dept. of State, a.g.e., s.3.

³¹ Encyclopedia Britannica Online, "Burkina Faso.", <http://0-academic.eb.com.divit.library.itu.edu.tr/levels/collegiate/article/110768>, erişim tarihi: 19.10.2016.

ağaçlandırma sahası vardır. Orman arazilerinin mülkiyeti tamamen halktadır, özel mülkiyette orman arazisi yoktur. Ülkenin önemli doğal kaynakları; manganez, kireçtaşı, mermer, altın, fosfat, ponza taşı ve tuzdur.³²

Eski adı Yukarı Volta olan Burkina Faso'nun başkenti Ouagadougou, resmi dili Fransızcadır. Ülke 13 yönetim bölgesine ayrılmıştır. Bu bölgeler 45 ile ,iller ise 301 komine ayrılmıştır. Burkina Faso, bağımsızlığını 1960 yılında ilan etmiştir ve tek meclisli bağımsız cumhuriyetle yönetilmektedir.³³

Burkina Faso'nun nüfusu 15,746,232'dir. Nüfusunun %46.8'i 0-14 yaş, %50.7'si 15-64 yaş arasında ve %2.5'i 65 yaş üzerindedir. Nüfus artış oranı: %2.68 olup ortalama çocuk sayısı 6.47 çocuk/1 kadındır. Burkina Faso'daki şehirler ve şehirlere göre ayrılan nüfus yoğunluğu tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Nüfusun Şehirlere Göre Dağılımı (2016)

Şehir	2016 Nüfusu
Ouagadougou	1.086.505
Bobo-Dioulasso	360,106
Koudougou	87,347
Ouahigouya	61,096
Banfora	60,288
Dedougou	45,341
Kaya	39,229
Dori	37,806
Tenkodogo	37,658
Reo	37,535
Hounde	36,593
Fada N'gourma	33,910
Koupela	32,052
Kombissiri	30,137

³² U.S. Dept. of State, a.g.e., s.3.

³³ CountryWatch, "Burkina Faso; 2016 Country Review", 2016, s.2.

Garango	29,076
Nouna	29,048
Leo	26,884
Kongoussi	26,338
Diapaga	26,013
Kokologo	25,958
Gaoua	25,104
Zorgo	23,892
Yako	22,904
Djibo	22,223
Titao	19,131
Orodara	18,632
Po	17,924
Tougan	17,590
Boulsa	17,489
Gourcy	16,765
Bousse	15,868
Manga	15,173
Boromo	13,157
Diebougou	12,732
Ziniare	12,703
Toma	12,401
Dano	11,153
Salanso	10,385
Ouargaye	10,103
Bogande	9,854
Pama	8,902
Pitmoaga	7,991

Gorom-Gorom	6,691
Gouloure	6,677
Batie	6,483

Kaynak: worldpopulationreview.com

Burkina Faso'nun en büyük ilk 10 şehri; Ouagadougou, Bobo Dioulasso, Banfora, Koudougou, Ouahigouya, Kaya, Fada N'gourma, Tenkodogo, Houndé, Dédougou' dir.

2. BURKİNA FASO'NUN EKONOMİSİ

Bu bölümde Burkina Faso'nun ekonomik geçmişi ve bu anlamda ülkenin ortaya koyduğu tablo anlatılacaktır. Burkina Faso, Batı Afrika'da karalarla çevrili bir ülke olmasının yanında, dünyanın en fakir ekonomilerinden biridir. Çok kısıtlı doğal kaynaklarının yanında, güçsüz bir sanayi altyapısına sahiptir. Popülasyonun yüzde 90'ı geçimini tarım ile sağlamaktadır. Coğrafyası sebebiyle de tarım zaman zaman kuraklıktan etkilenmektedir. Tarım ürünlerin arasında en önemli kaynak pamuktur. Aynı zamanda ihracat ürünlerinin arasında da, ciddi bir yer tutmaktadır. Ancak Burkina Faso ekonomisi, dışa bağımlı bir ekonomi olduğundan, uluslararası piyasadaki fiyatlara karşı da hassastır.³⁴

Yukarıda anlatılan dezavantajlarının yanında Burkina Faso, son yıllarda Dünya Bankası'nın ve IMF'nin (International Monetary Fund) desteklediği ekonomik reformlarla birlikte, makroekonomik anlamda ciddi başarılar imza atmıştır. 2008-2009 yıllarında global kriz ile birlikte yükselen petrol ve gıda fiyatlarından, Burkina Faso ekonomisi kötü etkilenmiştir. Üstelik bu krizin yerel etkilerinin yanına bir de, başkent yakınlarında Eylül 2009 yılında yaşanan sel eklenince tarıma dayalı ekonominin, insan hayatını çok ciddi şekilde etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Bunun sonucunda hükümet mali politikalarını ve vergi düzenlemelerini, bütün kötü ortama rağmen yapılandırmış, özellikle de pamuk sektöründe ekonomik aktiviteleri destekleyici politikalar izlemiştir. 2010 itibariyle de, altın ihracat ürünlerinde ciddi bir yer edinmeye başladı ve altın madeni işletmelerinin toplam hacmi 2009-2010 arasında ciddi şekilde artmıştır.³⁵

Burkina Faso Sahra altı Afrika ülkelerinin arasındadır. Birçok düşük gelirli Afrika ülkesinde olduğu gibi, burada da iş hayatı için en büyük kısıtlayıcı, altyapı eksikliğidir. Örneğin sınırlarda, gümrük geçişleri birçok ticari faaliyet için yakın zamana kadar sorun teşkil etmekteydi. 2011'in ilk yarısında, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı'nın da etkisiyle, Başkan Blaise Compaore daha önce eşi benzeri görülmemiş bir siyasi protesto ile karşılaşmıştır. Daha çok öğrencilerin ve iş gücünün katıldığı eylemlere, sivil halk da destek vermiştir. Eylemlerin sonlanıp, ülkenin genelinde huzur ortamının sağlanması, yeni başbakan ve kabine atanmasıyla 2011 Haziran ayını bulmuştur. Yapılan reform ve yenilikler her ne kadar gerilimi azalmış olsa da, özellikle maden ve pamuk sektörleri ile ilgili tansiyon bir

³⁴ Country Watch, 2016 Country Review, Burkina Faso, s. 126.

³⁵ A.g.e., s. 126.

miktar da olsa, hala devam etmektedir. Tüm yaşananlara rağmen 2011 yılında genel ortalamasında, büyüme sağlanmıştır. Hatta büyüme bölge ortalamasının üzerindedir ve mali açık da 2011 yılında azalmıştır. Ancak bu dönemde gıda tedarik edilmesi konusu ülke politikaları açısından bir probleme dönüşmüş ve Arap Baharının çevre ülkeler açısından kaçınılmaz bir sonucu olan mülteci sorunu da ortaya çıkmıştır.³⁶

2012 yılında ise verimli hasat ile ve küresel ekonominin olumlu etkisiyle güçlü bir ekonomik büyüme gerçekleşti. Bu büyüme 2013 yılında da birincil ve üçüncül sektörlerin performansı ile devam ettirilmiştir. Ancak yine 2013 yılında, geçim sıkıntısı, yolsuzluk ve diğer ekonomik sebeplerden protestolar yaşanmıştır. Hükümet bunun üzerine gelir vergilerini azalma ve ev kredilerinde yapılandırılmalar gibi değişiklikler yapmıştır. Komşu ülke olan Mali'de yaşanan karışıklıklar, enerji tedarik edilmesindeki düzensizlikler ve ulaşım altyapısının yetersizliği uzun dönem kalkınmanın önündeki engeller olarak görülüyordu. Bunun yanında 2013 yılında altın fiyatlarındaki düşüş de, Burkina Faso ekonomisini olumsuz anlamda etkilemiştir.³⁷

Zorlu ekonomik koşullara rağmen 2013 ve 2014'te, 2012 yılına kıyasla büyüme devam etmiştir. 2013 yılında maden ve tarım başı çeken sektörlerdir. 2014 yılının başında büyümenin, yağış ve yerel talebe göre 6,7 ile 7 arasında seyretmesi bekleniyordu. 2013 Aralık ayında enflasyon değeri de 0,5 civarında idi. Bunlara dayanarak, hükümet düşük gelirli aileler için, gıda ürünlerini ucuza satan marketler kurmaya başladı. Ayrıca sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacıyla, altyapısal inşaatının ivmelenmesi amacıyla adımlar atmaya başladı. İş gücünü altyapı ve inşaatla yoğunlaştırmak adına çalışmalar yapıldı.³⁸

Compaore hükümetinin 2014 yılında düşmesi ile birlikte, işçiler maaşların artması ve daha iyi çalışma şartlarının sağlanması için bir baskı oluşturmuştur. Ardından Eylül 2015'te başarısız bir darbe girişimi yaşanmıştır. Yaşananlar bankaların ve piyasaların 10 gün kadar durması ile, ülkenin maliye bakanlığına göre yaklaşık 50 milyon dolarlık bir kayba sebep olmuştur. 2015 Ekim ayında yayınlanan raporlara göre, Burkina Faso'nun 2012-2014 yılları arasında 212 milyon dolar ödenmemiş vergisi vardır. Raporlara göre devrik lider Blaise Compaore hükümeti zamanından kalan, vergi borçları ve yolsuzluklar Burkina Faso hükümetine zarar vermektedir.³⁹

³⁶ A.g.e, s. 126-127.

³⁷ A.g.e., s. 127.

³⁸ A.g.e., s. 127.

³⁹ A.g.e., s. 127-128.

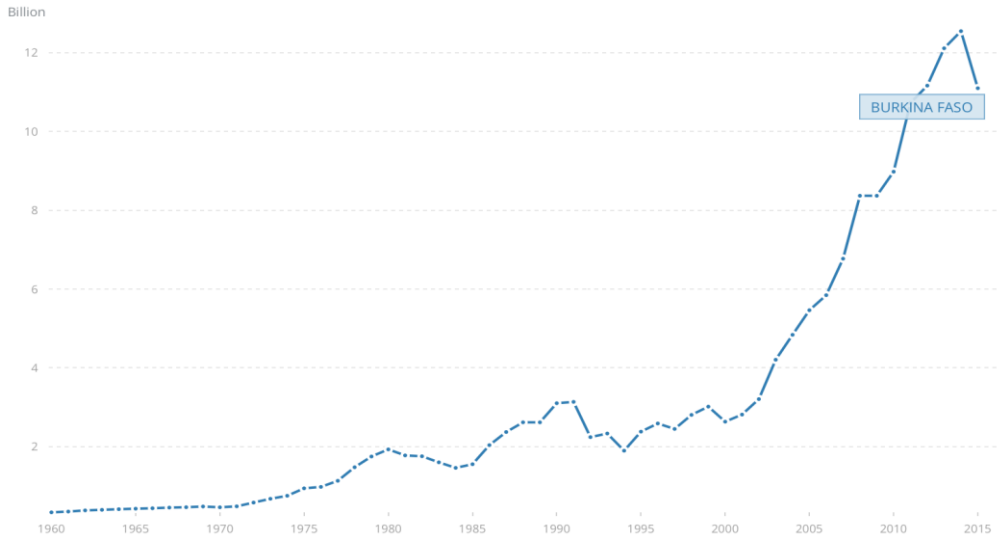
2.1. Ekonomik Performans

Bu bölümde Burkina Faso'nun ekonomik performansı, ekonomik göstergeler üzerinden değerlendirilecektir.

2.1.1. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

Burkina Faso'nun tarıma dayalı ekonomisi hava koşullarından ve diğer ülkelerin krizlerinden çok fazla etkilenmektedir. Bu durum Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) ekonomik göstergesinin seneden seneye inişli çıkışlı bir grafik göstermesine neden olmaktadır. Aşağıdaki şekilde Burkina Faso'nun 1960-2015 yılları arasında gayri safi yurtiçi hâsıla değeri gösterilmiştir.

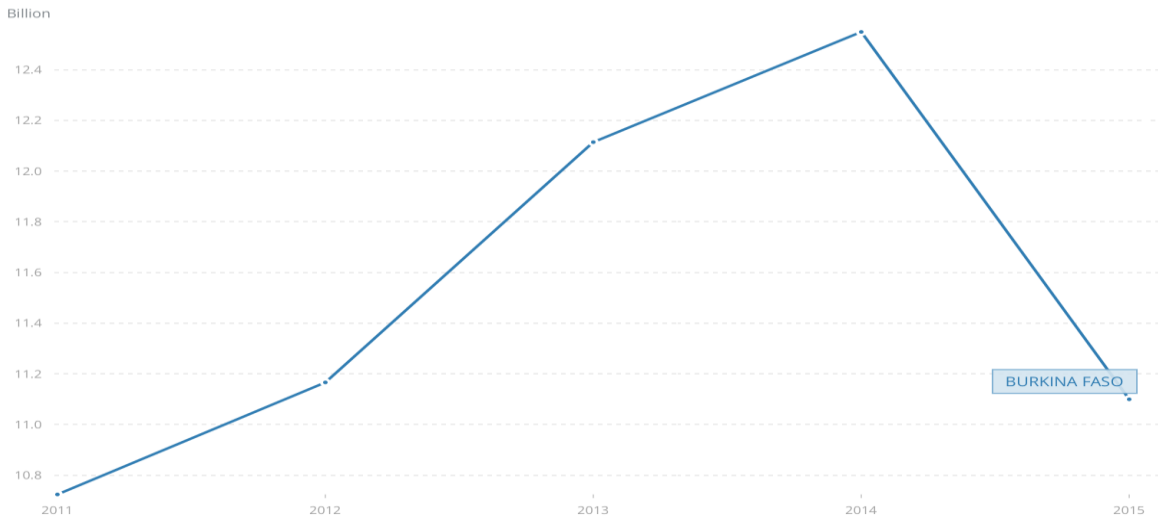
Şekil 9. Burkina Faso Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Tablosu 1960-2015

Kaynak: worldbank.org

Şekilde de görüldüğü gibi 1960-1975 yılları arasında yatay bir çizgide seyreden Gayri Safi Yurtiçi Hasıla değeri, 1975 yılında 1 milyar dolardan daha az bir değerdedir. 1975-1980 yılları arasında yukarı yönlü bir trend yakalayan gösterge, 1980 yılında 2 milyar değerine oldukça yaklaşmış, ancak buradan sonra 1984 yılına kadar düşüş göstermiştir. 1984 yılında 1,5 milyar dolar değerinin altına kadar gerileyerek 1980-1984 arasında toplamda yüzde 25'ten fazla değer kaybetmiştir. 1984 yılından 1988 yılına kadar yine büyüme gerçekleşmiş ve gayri safi yurtiçi hâsıla değeri 2,6 milyar dolara kadar ilerlemiştir. 1988-1989 yıllarında gösterge yatay bir çizgide ilerlemiş, büyüme ya da küçülme olmamıştır. 1989 yılında Burkina Faso'nun gayri safi yurtiçi hâsıla değeri yine 2,6 milyar dolardır. 1990 ve 1991 yılları boyunca yine ekonomik büyüme gerçekleşmiş ve gayri safi yurtiçi hâsıla 3,1 milyar dolara kadar ilerlemiştir. Buradan sonra inişli çıkışlı bir grafik sergileyen gayri safi yurtiçi hâsıla değeri, 2002 yılına gelindiğinde yine 3,2 milyar dolar civarındadır. İşte bu dönemden sonra 2008-2009 küresel krizine kadar Burkina Faso ekonomisi görece olarak ciddi büyümeler göstermiştir, 2008 yılında 8,3 milyar doların üzerinde bir değere ulaşmıştır. Bu aralıkta tarım üretiminde ciddi bir artış gerçekleşmiştir. Ancak 2009 yılında büyüme yavaşlamıştır. Bu yavaşlamada, dünya ekonomisinin topluca küçülmesinin etkisi oldukça büyüktür. 2010 yılında ise bu değer yaklaşık 9 milyar dolara ulaşmıştır. 2010 yılı sonrası, son beş yılda Burkina Faso'nun gayri safi yurtiçi hâsıla değerindeki değişim aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

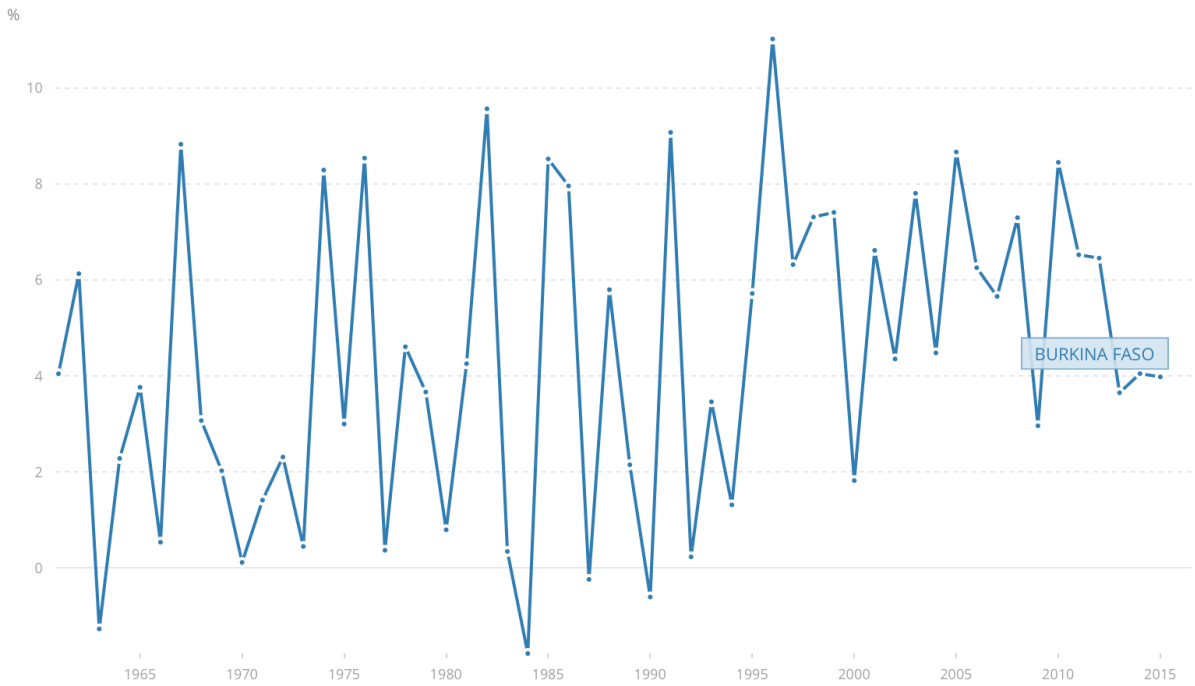
Şekil 10. Burkina Faso Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Tablosu 2011-2015

Kaynak: worldbank.org

Tabloda da görüldüğü gibi 2011-2014 yılları arasında Burkina Faso ekonomisi sürekli büyümüştür. 2011 yılında 10,7 milyar doların üzerinde bir değere ulaşan gayri safi yurtiçi hâsıla değeri, 2012 yılında yaklaşık 11,2 milyar dolara ilerlemiştir. 2012-2013 yılında da Burkina Faso ekonomisi büyümüş ve 2013 yılında yaklaşık 12,1 milyar dolar değerine ulaşmıştır. 2013-2014 yılları arasında ise çok büyük bir büyüme gerçekleşmemiş olsa da, 2014 yılında gayri safi yurtiçi hâsıla değeri yaklaşık 12,6 milyar dolara ilerlemiştir. Ancak bu noktadan sonra düşüşe geçmiş ve 2015 yılında 11,1 milyar dolara kadar gerilemiştir. Aşağıdaki şekilde Burkina Faso'nun gayri safi milli hasılasının yıllık yüzde büyüme oranları gösterilmiştir.

Şekil 11. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Oranı (Yıllık Yüzde)

Kaynak: worldbank.org

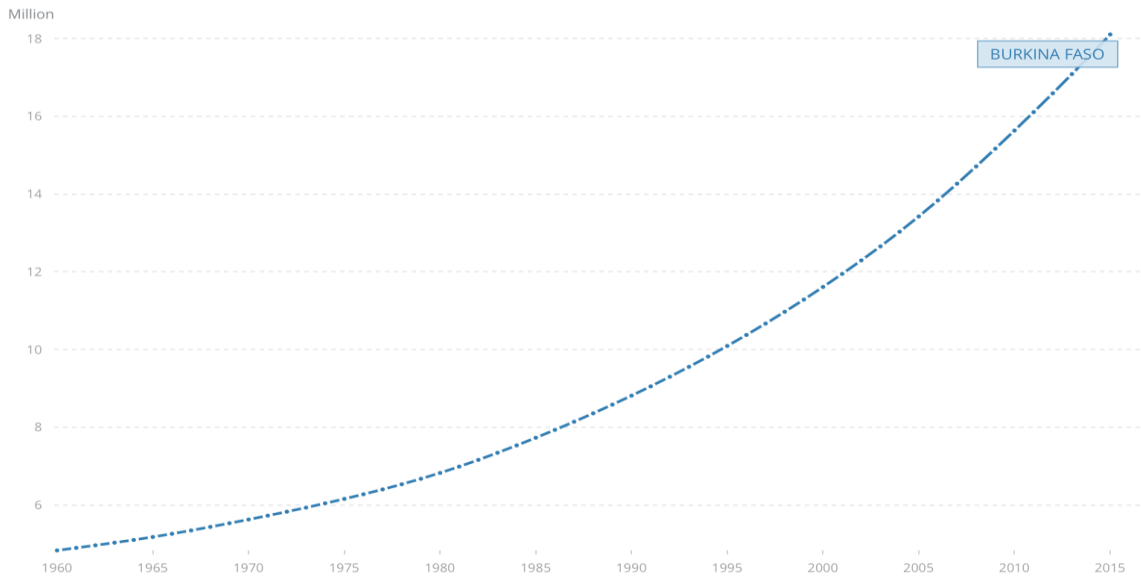
Şekilde de açıkça görüldüğü gibi Burkina Faso ekonomisi, 1992 yılından itibaren sürekli olarak büyümüştür. Özellikle 2000 yılından sonra büyüme hiç yüzde 3'ün altına düşmemiştir. En yüksek büyüme oranı yaklaşık yüzde 11 ile 1996 senesinde gerçekleşmiş olsa da, küçük bir ekonominin daha kolay büyüyeceğini göz önünde bulundurarak, görece

belirli bir hacme ulaşmıştır. Ekonominin 2000’li yıllarda, küresel krizlerin yaşanmasına rağmen hiç küçülmemesi, 2000 yılından itibaren yaklaşık yıllık yüzde 5,6 oranında büyümesi daha görece ciddi bir başarıdır.

2.1.2. Yoksulluk

Burkina Faso’da büyüyen ekonominin yanında, nüfus da oldukça artmıştır. Dünyanın en yoksul ülkelerinden biri olan Burkina Faso, görece olarak son yıllarda belirli büyüme oranlarını yakalayarak bir başarı elde etmiş olsa da, geçim sıkıntısının en yüksek refahın en düşük olduğu ülkelerden biridir. Aşağıdaki şekillerde Burkina Faso’nun nüfus grafiğini ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla grafikleri gösterilmiştir.

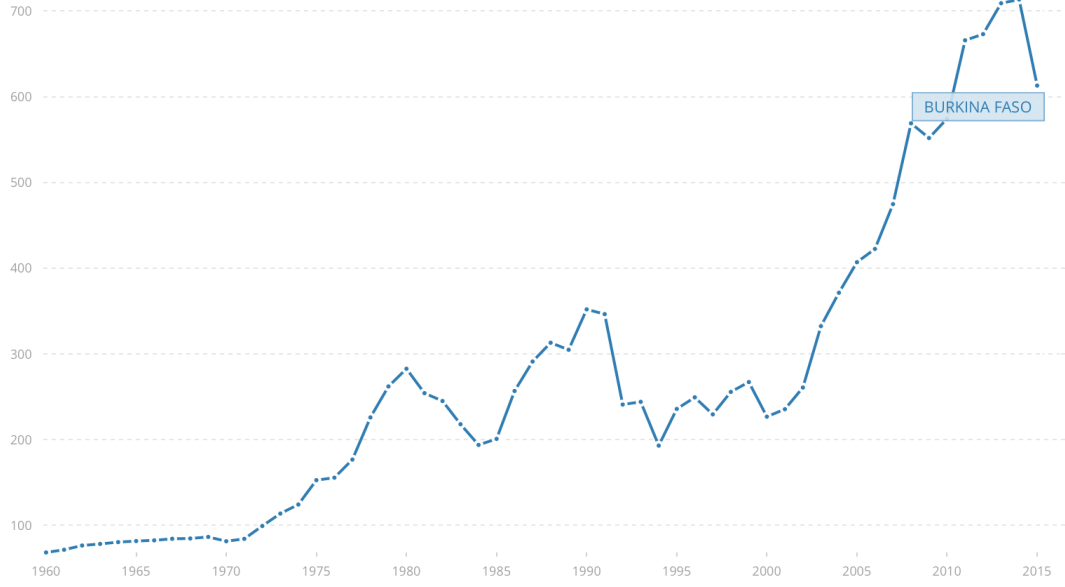
Şekil 12. Burkina Faso’nun Yıllara Göre Nüfusu

Kaynak: wolrdbank.org

Şekilde de görüldüğü üzere, 1994 yılından sonra Burkina Faso nüfusu 10 milyonun üzerine çıkmıştır. Resmî rakamlara göre 2015 yılı sonunda Burkina Faso nüfusu 18 milyonun üzerindedir.

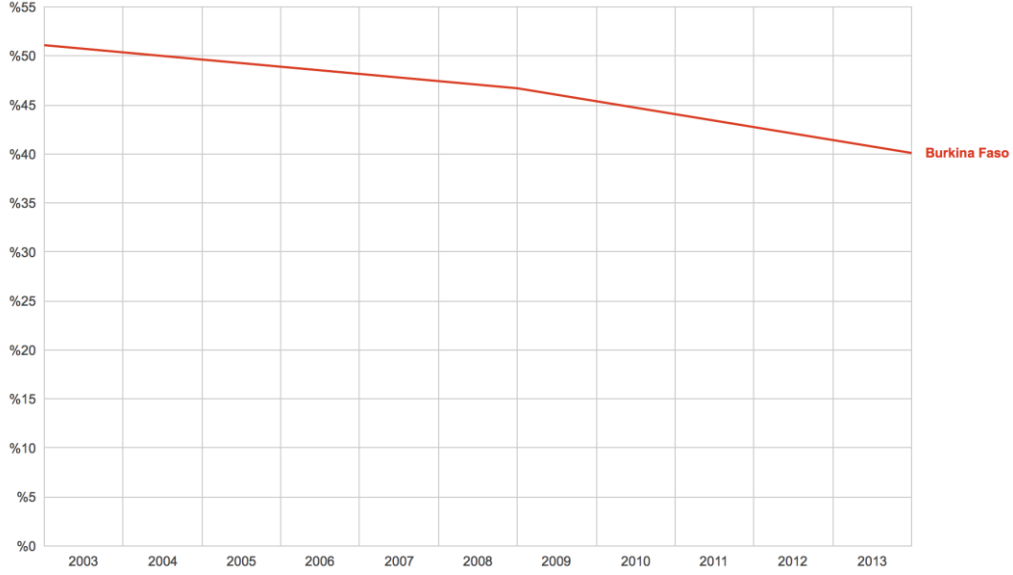
Şekil 13. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Kaynak: worldbank.org

Şekillerde de görüldüğü nüfus ciddi şekilde artmasına ve 2015 sonunda 18 milyonun üzerine çıkmasına rağmen, kişi başına düşen gayri safi milli hâsıl göstergesi, gayri safi milli hasıla göstergesine paralel ilerlemiştir. 2011 yılında kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla değeri yaklaşık 667 dolar civarında iken, bu değer küçük bir ilerleme ile 2012 yılında yaklaşık 673 dolara ulaşmıştır. 2013 yılında ise bu gösterge yaklaşık 710 dolara kadar artmıştır. 2014 yılında ise 2013 yılına göre küçük bir artış sağlanarak yaklaşık 714 dolara ulaşılsa da, 2015 yılında ülkenin ekonomisinin kötüye gitmesiyle birlikte, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla değeri 613 dolara ilerlemiştir. Görüldüğü gibi Burkina Faso dünyanın en fakir ülkelerinden biridir. Coğrafi konumu, iklimi ve nüfusu ülkede yaşam şartlarını oldukça zorlaştırmaktadır. Aşağıdaki tabloda Burkina Faso’da ulusal yoksulluk sınırındaki yoksul kişi sayısı oranı gösterilmiştir.

Şekil 14. Ulusal Yoksulluk Sınırının Altında Yaşayan Yoksul Kişi Sayısının Oranı

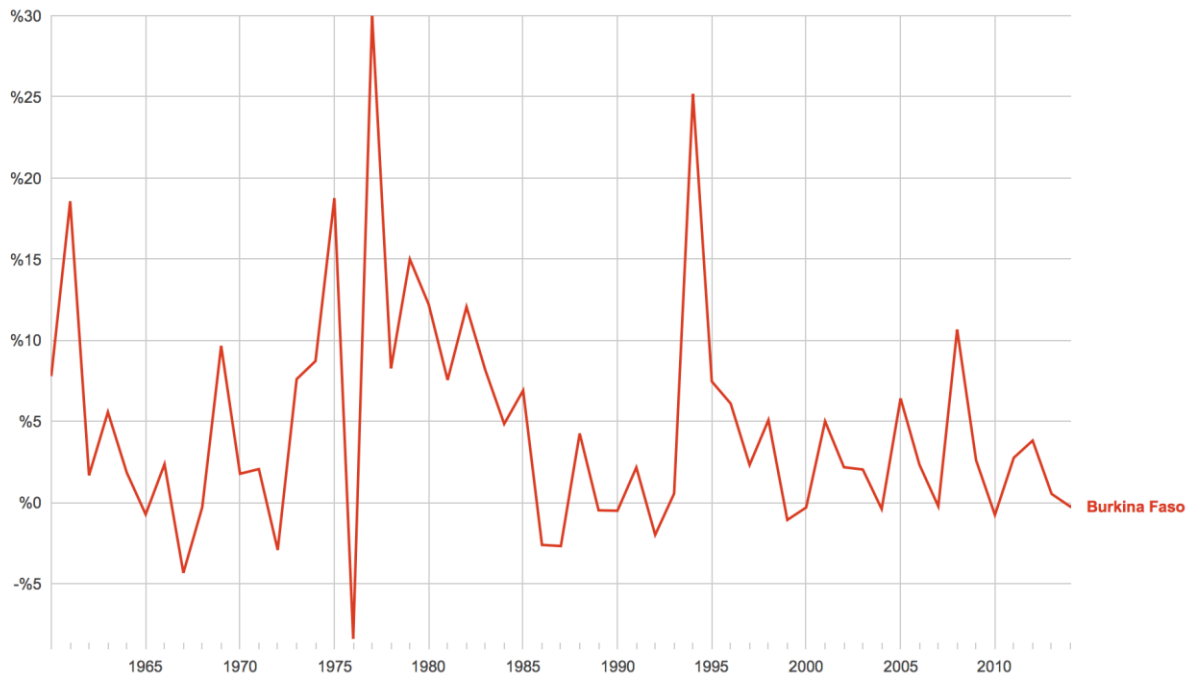
Kaynakça: worldbank.org

Şekilde de görüldüğü gibi 2003 yılında ülke nüfusunun yarısından fazlası ulusal yoksulluk sınırının altındadır. Dünyanın en yoksul ülkelerinden biri olan Burkina Faso'nun yoksulluk sınırının altında yaşayan yoksul kişi sayısının, toplam nüfusa oranı yıllar içinde azalarak, yüzde 51,1'den önce 2009 yılında yüzde 46,7'ye düşmüş, daha sonra 2014'te yüzde 40,1'e düşmüştür. Bu konuda olumlu gelişmeler yaşanmaya devam etse de, ülke nüfusunun yarısına yakını açlık sınırının altında yaşamaktadır. 2014 yılında Burkina Faso'da ulusal yoksulluk sınırının altında yaşayan kişi sayısı 7 milyon insan civarındır. Çevre ekonomilere göre olumlu gelişmeler kaydetmesine rağmen, Burkina Faso'nun ekonomik kalkınmasının gerçek anlamda gerçekleşebilmesi için kat etmesi gereken çok fazla yol vardır.

2.1.3. Enflasyon

Bu bölümde Burkina Faso'nun, tüketici fiyatlarına göre enflasyonu değerlendirilecektir. Aşağıdaki şekilde Burkina Faso'nun 1960-2015 yılları arasındaki tüketici fiyatlarına göre enflasyon değerinin değişimi gösterilmiştir.

Şekil 15. Enflasyon 1960-2015

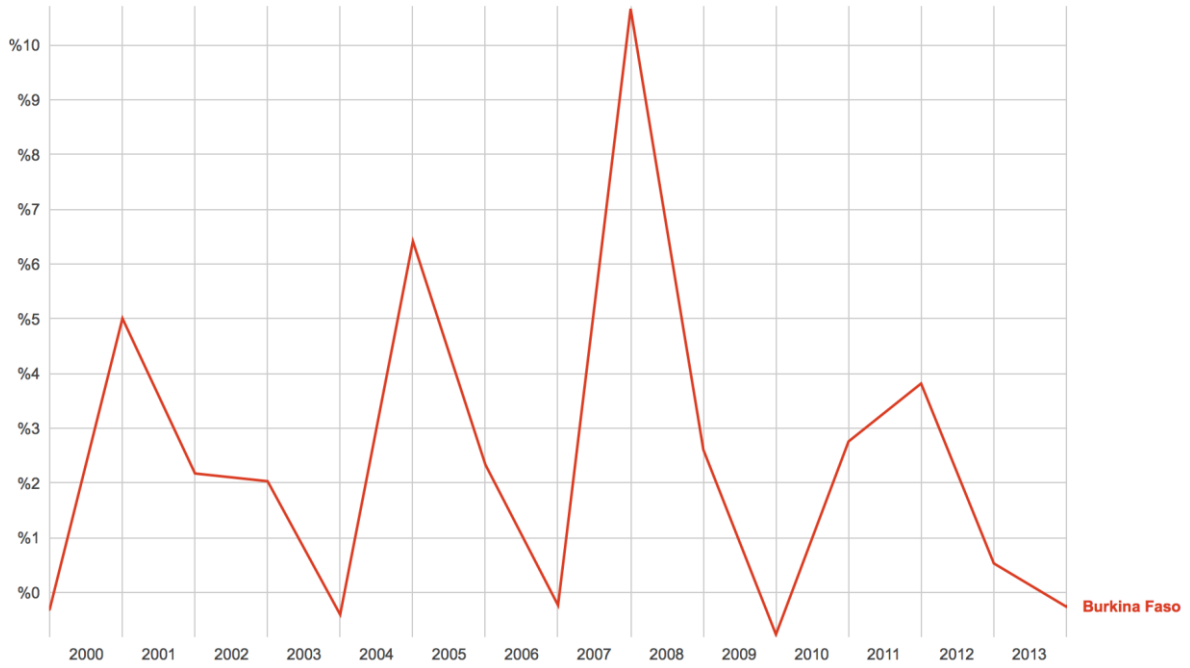

Kaynak: worldbank.org

Şekilde de görüldüğü üzere, geçmişte Burkina Faso'da fiyatlar kısa zamanda çok ciddi değişimler göstermekteydi. 1961 yılında yaşanan ve yüzde 18,56'lık enflasyon değeri ve 1969'da yaşanan 9,66'lık enflasyon değerleri her ne kadar bunun örnekleri olsa da. Enflasyon grafiğindeki dalgalanmanın en bariz örneği 1975 yılında yaşanan 18,76'lık enflasyonun hemen ertesi senesi yüzde 8,4'lük azalma ve bundan bir sonraki sene pozitif yönde yüzde 29,99'luk enflasyon değeridir. Buradan sonra aşağı yönlü bir trend yakalayan enflasyon göstergesi, ilk kez 1986 yılında negatif yönde yüzde 2,61 azalmıştır ve tüketici fiyatlarında yıllar sonra ilk defa düşüş yaşanmıştır. Bu noktadan sonra 1994 yılına kadar ülkede ciddi bir

enflasyon görülmemiştir. Ancak 1994 yılında tüketici fiyatları yüzde 25,18 artmıştır. Bu dönemden sonra, Burkina Faso ekonomisinin görece güçlenip, büyümesiyle enflasyon değerleri daha yatay bir trendde seyir etmeye başlamıştır. Büyüyen ekonomilerde, enflasyon kaçınılmaz bir sonuç olsa da, sürdürülebilir büyüme için enflasyonun çok büyümemesinin önemi oldukça fazladır. Güçlü ekonomiler, tüketici fiyatlarında çok büyük değişim olmasını istemezler. 2000 yılı itibariyle, Burkina Faso ekonomisinin, eskiye kıyasla bir nebze büyüyüp, güçlenmesi ile enflasyon göstergesi daha yatay bir bantta seyir etmeye başlamıştır. 2000 yılından sonraki enflasyon değerleri aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 16. Enflasyon 2000-2015

Kaynak: worldbank.org

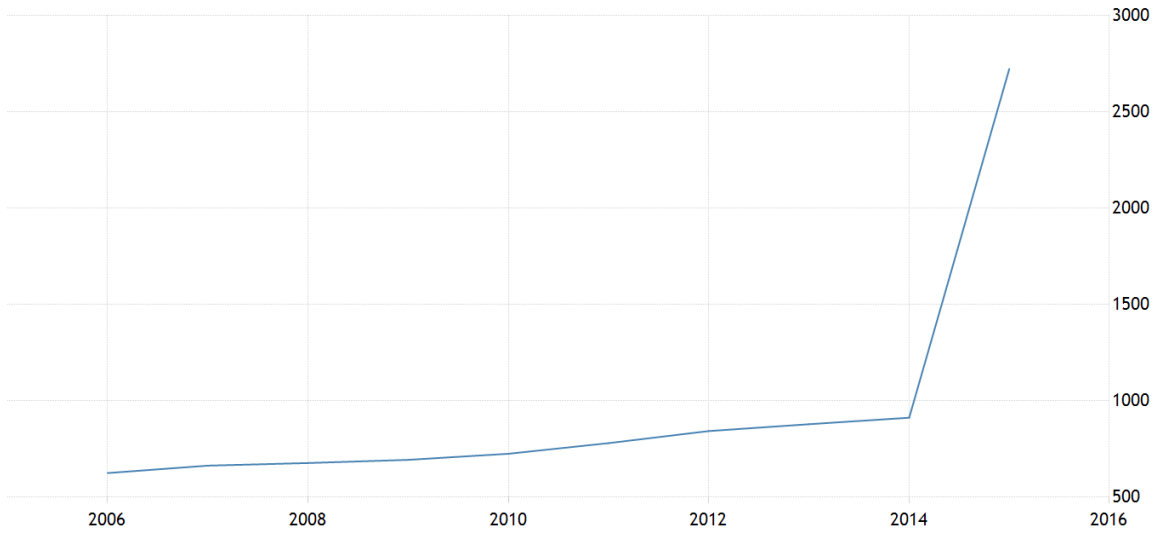
2000 yılı sonrasında enflasyon değeri, zaman zaman sifira oldukça yakın kalmakla birlikte genel ortalamada pozitifte kalmıştır. 2008 yılında yaşanan yüzde 10,66'lık pozitif yönlü enflasyonun dışında tabloda göze çarpan çok fazla bir şey yoktur. 2008 yılında yaşanan bu enflasyonun da, tarihte yaşanan çok ciddi enflasyon değerlerinin de sebepleri; Burkina Faso ekonomisinin dışa bağımlı olmasıyla diğer ülkelerdeki fiyatlardan ve krizlerden çok etkilenmesidir. Tarıma dayalı bir ekonomi olması sebebiyle yağışın tarım ürünlerinin

fiyatlarını çok fazla etkilemesi ve dünya altın ve pamuk fiyatlarından ekonominin ciddi şekilde etkilenmesidir. Tüm bu sebepler Burkina Faso'da enflasyon göstergesinin inişli çıkışlı olmasını sağlamıştır. Her ne kadar son yıllarda daha görece stabil bir ekonomiye ulaşılmış olsa da, önümüzdeki yıllarda da Burkina Faso ekonomisinin yağışlardan, altın ve pamuk fiyatlarından ve global ekonominin koşullarından ciddi derecede etkilenmesi beklenilebilir. Burkina Faso kendi sanayisini kurup dışa bağımlılığını azaltmasının ardından, ülkede doğru para ve maliye politikaları uygulanırsa, enflasyonun daha az değişmesi beklenilebilir.

2.1.4. Kamu Harcamaları

Bu bölümde Burkina Faso'nun kamu harcamaları anlatılacaktır. Son 10 yılda Burkina Faso'da yapılan kamu harcamalarının grafiği aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 17. Kamu Harcamaları 2006-2016

Kaynak: <http://tr.tradingeconomics.com>

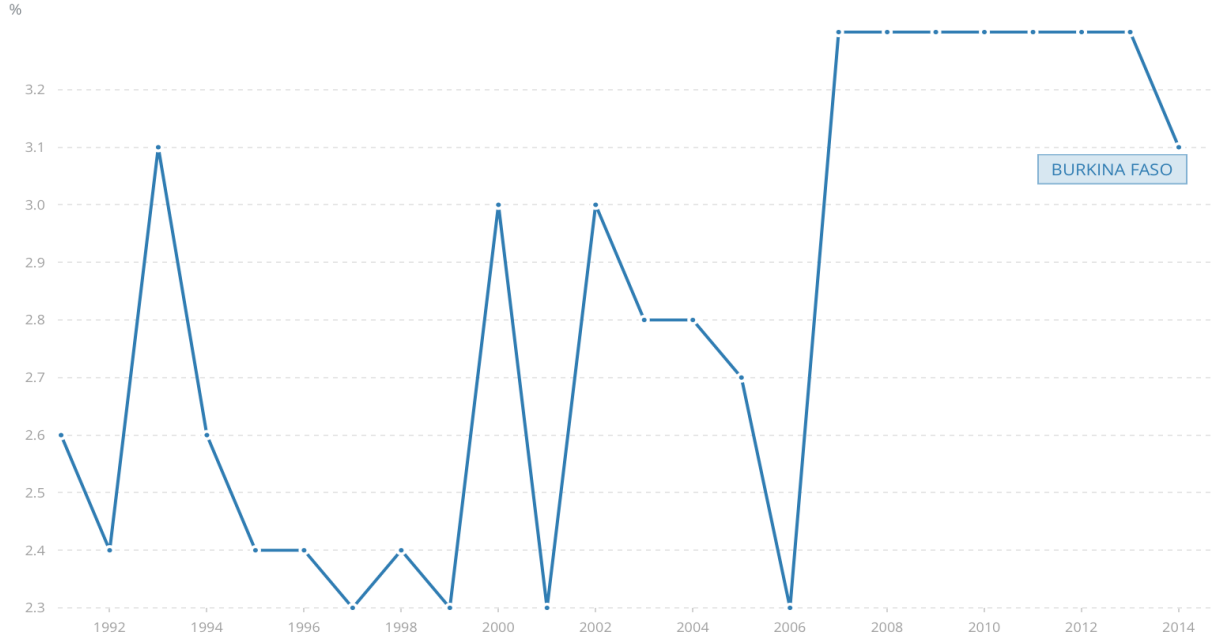
Şekilde de görüldüğü gibi, 2014 yılından sonra Burkina Faso'nun kamu harcamaları ciddi anlamda artmıştır. 2006 yılında 623 milyar dolar civarında olan kamu harcamaları, 2007 yılında yaklaşık 662 milyar dolara ulaşmıştır. 2006-2007 yılları arasında kamu

harcamalarındaki, yaklaşık yüzde 6,3 lük artışa rağmen, sonraki yıl ekonomik büyüme gerçekleşmiş olsa bile kamu harcamaları yalnızca yaklaşık yüzde 2 artmış ve yaklaşık 675 milyar dolara ulaşmıştır. Sonraki yıl yine küçük bir artış gerçekleşmiş ve 2009 senesinde toplamda yaklaşık yüzde iki buçuk artışla 692 milyar dolar harcama yapılmıştır. 2008-2009 krizinden sonra Burkina Faso hükümeti kamu harcamalarını arttırma yoluna gitmek istese de güçlü bir ekonomik altyapı olmaması bu konuda ciddi bir yol kat edilememesine yol açmıştır. Yine de 2010 yılında yüzde 4,5 artışla toplamda 723 milyar dolar kamu harcaması yapılmıştır. Yine ertesi sene ekonomik krizin etkilerinin kolay atlatılması amacıyla kamu harcamaları yaklaşık yüzde 7,7 artışla yaklaşık 779 milyar dolarlık kamu harcaması yapılmıştır. 2012 ve 2013 yıllarında da sırasıyla kamu harcamaları yüzde 4,2 ve 3,9 arttırılmış ve 2012’de 877 milyar dolar ve 2013’te 911 milyar dolar harcama yapılmıştır. 2015 yılında ise Burkina Faso genişlemeci politikalarında bir çığır açarak, kamu harcamalarını yüzde 199 arttırmıştır. Tabloda da açıkça göze çarpan şekilde genişlemeci politika ile 2015’te toplamda 2723 milyar dolarlık kamu harcaması yapılmıştır.

2.1.5. İşsizlik Oranı

Burkina Faso ekonomisine kıyasla oldukça fazla nüfusa sahip bir ülkedir. Nüfusunun çok büyük bir bölümü geçimini tarımdan sağlamaktadır. Zorlu ekonomik koşullarının doğal bir sonucu olarak Burkina Faso’nun, refahın sağlanması ve ülkede ekonominin stabilizasyonu için karşılaştığı en büyük sorun istihdamdır. Aşağıdaki şekilde 1991-2014 yılları arasında, Burkina Faso’nun işsiz nüfusunun, toplam iş gücündeki yüzdesinin yıllara göre dağılımı gösterilmiştir.

Şekil 18. İşsizlik (İşsiz Nüfusunun Toplam İş Gücündeki Oranı 1991-2014)

Kaynak: worldbank.org

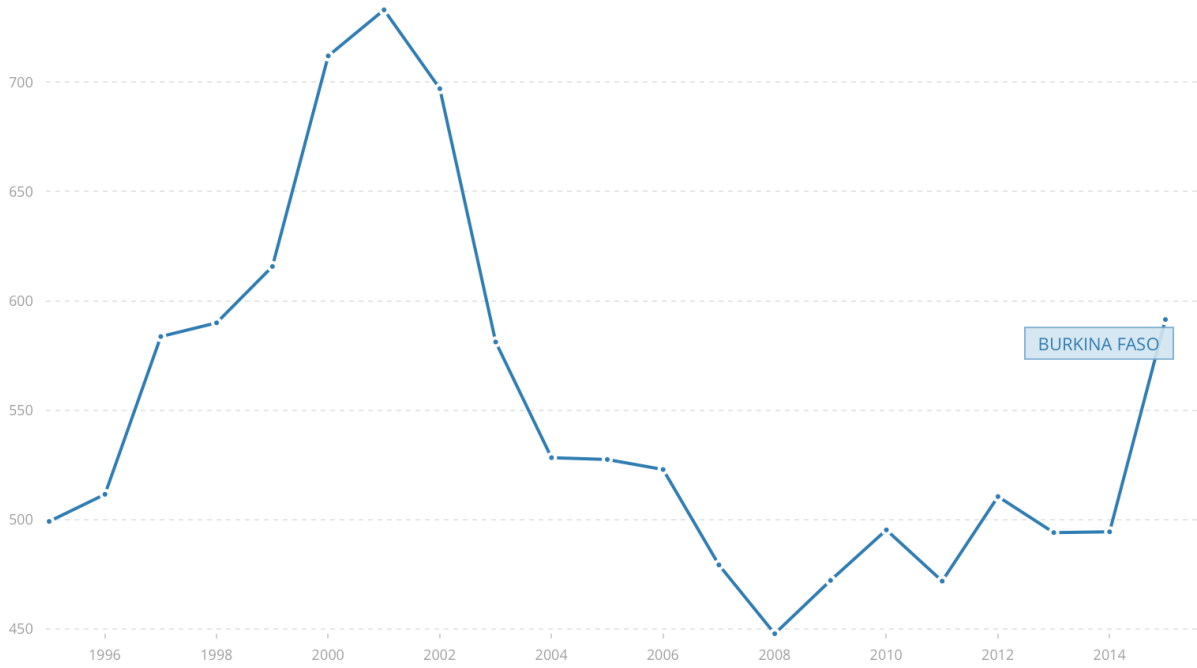
İşsizlik yüzdesinin inişli çıkışlı bir grafik sergilemesinin en önemli nedeni, tarıma dayalı ekonomidir. Ülkede tarımın elverişli olduğu dönemlerde işsizlik oranı azalırken, iklimin uygun seyir ettiği dönemlerde insanlar daha rahat iş bulabilmektedir. Ayrıca işsizlik oranı, işsiz insanların toplam iş gücü nüfusundaki oranını göstermesi de yanıltıcı olabilir. Önemli makroekonomik göstergelerden biri olmasına rağmen, işsizlik oranı, işsiz nüfusun toplam nüfusa oranı hakkında kesin bilgi vermez. Bir kişinin toplam iş gücünde sayılabilmesi için belli kriterler vardır. Bunun dışında, İstatistikleri tutan kurumların güvenilirliği, yoksullukla savaşılan ülkelerde diğerlerine kıyasla daha azdır. Örneğin grafikte 2007-2013 arasında işsizlik oranı 3,3 sabit olarak gösterilmektedir. Bunun sebebi, 2007 yılında yüzde 3,3 olarak, işsizlik yüzdesinin hesaplanmasından sonra, diğer yıllarla ait, ilgili verilerin olmamasıdır. 2007'den sonra ilk defa 2014 yılında resmi veriler elde edilebilmiş ve işsizlik yüzdesi 3,1 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca ciddi istatistiki çalışmalarla veriler elde edilip, tarım dışı nüfusun işsizlik oranı incelenmiş olsa, Burkina Faso'da durumun hiç de iç açıcı olmadığı bariz şekilde ortaya çıkabilirdi. Çünkü ülkenin nüfusunun büyük bir bölümü hala tarımla geçimini sağlamaktadır. Tarım dışı nüfusun işsizlik oranı da, tarımın istihdama katkısını bir nebze göz ardı edebildiği için, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili daha etkin bir gösterge olarak kullanılabilir.

Dünya bankası verileri, 2007-2013 yılları arasında işsizlik oranı verilerini içermese de, Country Watch'ın tahminlerine göre; Burkina Faso'da işsiz nüfusun toplam iş gücü içindeki payı 2011'de yaklaşık yüzde (3,4) 2012'de yaklaşık yüzde (3,7) 2013'de yine yaklaşık yüzde (3,7) 2014'de yaklaşık yüzde (3,6) 2015'te yaklaşık yüzde (3,3)dür. Her ne kadar işsizlik oranı görece düşük gözükse de, istihdam Burkina Faso'nun en büyük problemlerinden biridir.

2.1.6. Döviz Kuru

Burkina Faso'da para birimi olarak, Batı Afrika CFA frangı kullanılmaktadır. Batı Afrika Frangı, Burkina Faso dışında, Benin, Mali, Fildişi Sahili, Gine Bissau, Senegal, Togo ve Nijer'de de kullanılan para birimidir. Bu para birimini kullanan ülkelerin merkez bankası, Batı Afrika Devletleri Merkez Bankası'dır ve bu merkez bankası Senegal'in başkenti Dakar bulunmaktadır. Makroekonomik göstergelerin en önemlilerinden biri olan döviz kuru, bir ülkenin para biriminin değerini ve o para biriminin dünya üzerinde ne kadar kullanıldığını anlatan göstergelerden biridir. Globalleşen dünyanın kaçınılmaz bir sonucu olarak, güçlü ekonomiler dış dünyayla ve diğer ekonomilerle köklü ve sürdürülebilir ilişkiler kurmakta ve bunun için ciddi çaba sarf etmektedirler. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte ekonomiler arasındaki iletişim ve koordinasyonun kolaylaşması, ekonomilerin birbirleri ile etkileşimini her geçen gün daha da ileri bir boyuta taşımaktadır. Bu açıdan bir ekonominin, diğer ekonomilerle iletişimini arttırması, sürdürülebilir ticari ilişkiler kurması, yabancı sermayeyi ülkeye çekmesi oldukça önemlidir. Döviz kuru ve ülkenin para biriminin değeri de bütün bunlar için genel bir göstergedir. Aşağıda Batı Afrika Devletleri'nin para birimi olan Batı Afrika CFA Frangının, döviz kurunun 1995-2015 yılları arasındaki, 20 yıllık değişimi gösterilmiştir.

Şekil 19. Döviz Kuru (USD/XOF 1995-2015)

Kaynak : woldbank.org

Şekilde de görüldüğü gibi, 2000’li yıllara gelene kadar, Batı Afrika CFA Frangı Dolar karşısında değer kaybetmiştir. 1995 yılında 1 Dolar yaklaşık 500 Batı Afrika CFA Frangı ederken, 2001 yılına kadar Dolar, Batı Afrika CFA Frangı karşısında güçlenmiş ve 2001 yılında 1 Dolar yaklaşık 733 Batı Afrika CFA Frangı ile eş değer hale gelmiştir. Batı Afrika Devletleri’nin ekonomilerinin görece güçlenmesi ile 2008 yılına kadar Dolar, Batı Afrika CFA Frangı karşısında değer kaybetmiştir. 2008 yılında son 20 yılın en düşük değerine ulaşan Dolar-Batı Afrika CFA Frangı paritesi yaklaşık 450 ile taban değerini yapmıştır. Yani 1 Dolar, 450 Batı Afrika CFA Frangı etmekteydi. Buradan sonra Dolar-Batı Afrika CFA Frangı paritesi inişli-çıkışlı bir grafik sergilemesine rağmen, 2008-2015 arasında genel olarak yükseliş trendi yakalamış ve Batı Afrika CFA Frangı, Dolar karşısında değer kaybetmiştir. 2015 ortalamasında bir Dolar yaklaşık 592 Batı Afrika CFA Frangı etmektedir.

Dolar-Batı Afrika CFA Frangı göstergesi, Burkina Faso dışında, Benin, Mali, Fildişi Sahili, Gine Bissau, Senegal, Togo ve Nijer’in de para birimi olarak kullanılması sebebiyle, direk olarak Burkina Faso ekonomisi hakkında yorumlar yapmak için kullanılamaz. Her ne kadar sadece Burkina Faso’nun para birimi olmasa da, Batı Afrika CFA Frangı Dolar

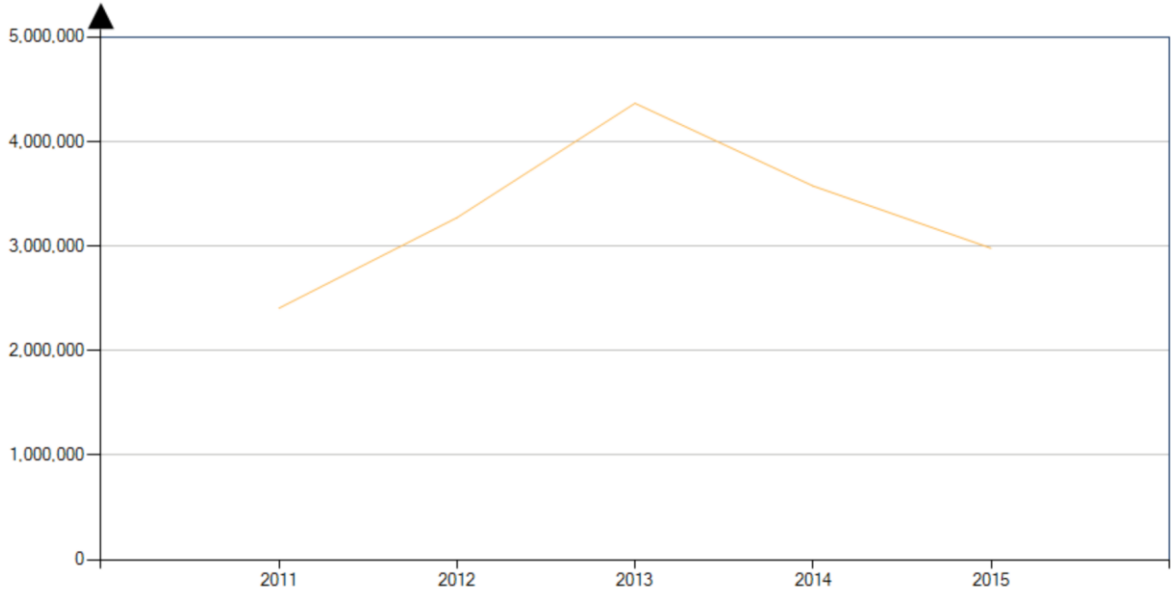
karşısında oldukça değersizdir. 1995-2015 arasında yirmi yıllık süreçte 1 dolar en az 450 Batı Afrika CFA Fransı etmiştir. Bu ülkelerin parası, dünyanın en az gelişmiş ülkeleri olması nedeniyle oldukça değersizdir. Para biriminin değeri, bir ülkenin parasının ne kadar değerli olduğunu, dünya üzerinde ne kadar kullanıldığını ve ne kadar hacme sahip olduğunu gösterir. Burkina Faso'da her ne kadar son yıllarda ekonomik anlamda bir hareketlenme olsa da, diğer Batı Afrika Ülkeleri gibi dünya ülkelerine kıyasla durum oldukça kötüdür.

2.1.7. İthalat

21. yüzyılda dünyanın globalleşmesi ile birlikte, ticaret de farklı bir boyut kazanmıştır. Ulaşımın kolaylaşması ile lojistik hizmetlerinin kolaylaşması, internetin iş hayatında yer etmesi ile, şirketlerin yerel hizmet vermekle sınırlı kalmak zorunda olmamaları, dünya nüfusunda yaşanan patlama gibi bir çok sebep, önceki yüzyıllara göre arz talep dengelerini alt üst etmiş ve ekonomilerin birbirleri ile etkileşimini ve bu etkileşimin gerçekleşme şekline vermesi gereken önemi inanılmaz bir boyuta taşımıştır. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmanın sağlamaya çalışıldığı hiç bir ülke, yenedünyada planlarını tek başına yapamaz. Stratejilerini oluştururken partnerler bulmayı, bu partnerlerle kısa veya uzun dönemli ilişkilerini güçlendirmeyi, ham madde, pazar ve enerji ihtiyacını bu yolla karşılamayı hedeflemek artık bir seçenek değil zorunluluktur. Bu sebeple bir ülkenin ekonomisini incelerken ithalat ve ihracat değerlerini, ithalat ve ihracattaki partnerlerini, en çok hangi ürünlerin alışverişini gerçekleştirdiği oldukça önemlidir.

Bir ülkenin ithalatı, ülkenin en çok ihtiyaç duyduğu, en çok talep ettiği, en çok kullandığı, genellikle kendi kendine talebin tamamını karşılayamadığı ürün ve servisleri göstermesi açısından da oldukça önemlidir. Bunun dışında bu ürün ve hizmetlere ne kadar ihtiyaç duyduğunu, bunları karşılamak için ne kadar kaynak ayırabildiği, temel ihtiyaçlarını kendi başına karşılayıp karşılayamadığını gösterir. Ayrıca ülkeler genelde, siyasi olarak ilişkiler kurduğu ülkelerle ticari ilişkiler de kurar. Bu açıdan ticari partner de önem arz etmektedir. Aşağıdaki şekilde, Burkina Faso'nun 2011-2015 yılları arasındaki son 5 yıllık toplam ithalatını Dolar cinsinden görebilirsiniz.

Şekil 20. Toplam İthalat

Kaynak: trademap.org

Şekilde de görüldüğü gibi 2013'e kadar Burkina Faso'da toplam ithalat artmış, ancak Burkina Faso ekonomisinin gidişatından ithalat da etkilenmiş ve 2014-2015 yıllarında ithalat azalmıştır. 2011 yılında yaklaşık 2,4 milyon Dolar iken 2012 yılında yaklaşık 3,3 milyon Dolar olmuştur. 2013 yılında ise Burkina Faso tarihinin en yüksek ithalat değerine ulaşarak yaklaşık 4,4 milyon Dolar ithalat yapılmıştır. 2014 yılında ithalat azalmış ve yaklaşık 3,6 milyon Dolar değerine gerilemiştir. 2015 yılında ise yaklaşık 3 milyon Dolar ithalat yapılmıştır. Toplam ithalat değeri kadar, bir ülkenin ithalat partnerleri ve bu partnerlerle zaman içinde ticari partnerliklerini geliştirip geliştirmediği de önemlidir. Aşağıdaki tabloda Burkina Faso'nun son 5 yılda en büyük 10 partneri ve bu ülkelerle hangi değerlerde ithalat yapıldığı gösterilmiştir.

Tablo 11. İthalat Partnerleri

Ülkeler	2011 Yılı İthalat Değeri	2012 Yılı İthalat Değeri	2013 Yılı İthalat Değeri	2014 Yılı İthalat Değeri	2015 Yılı İthalat Değeri
Çin Halk Cumhuriyeti	235846	302863	424255	322783	330333
Fransa	291707	295085	374375	397223	269180
Fildişi Sahilleri	257026	316068	387482	603552	249306
Hollanda	95574	99629	373611	46577	227719
Amerika Birleşik Devletleri	104086	170323	270732	82980	192426
Gana	65858	97969	129890	206870	118777
İspanya	32866	52556	59078	48239	114655
Togo	93557	156046	182748	432301	98137
Hindistan	89280	115573	204048	123360	97346
Belçika	40830	57926	125374	103882	87024

Kaynak: trademap.org

Tabloda da görüldüğü gibi Burkina Faso'nun ithal ürünleri ve hizmetleri en fazla aldığı ülkeler Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa, Fildişi Sahilleri, Hollanda, Amerika Birleşik Devleti, Gana, İspanya, Togo, Hindistan ve Belçika'dır.

Bir ülkenin ithalat partnerleri kadar, hangi ürünleri ithal ettiği de önemlidir. Aşağıdaki tabloda, Burkina Faso'nun en çok ithal ettiği 10 ürün ve ithalat değerleri gösterilmiştir.

Tablo 12. İthalat Ürünleri

Ürün Adı	2011 Yılı İthalat Değeri	2012 Yılı İthalat Değeri	2013 Yılı İthalat Değeri	2014 Yılı İthalat Değeri	2015 Yılı İthalat Değeri
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve damıtma ürünleri	575664	856297	1141081	1120752	767316
Makineler, mekanik teçhizatlar, Nükleer malzemeler, kazanlar;	192650	368062	540323	277782	300100
Raylı sistem dışında araçlar, demir yolu taşıtları, ve bunların parça ve aksesuarları	173033	219926	372993	264741	267669
Ecza ürünleri	141551	123279	203473	196202	184792
Elektrikli cihazlar ve ekipmanlar ve bunların parçaları, ses kaydedici ve ses üreticiler, televizyon ...	143991	189249	219393	176893	159223
Kahvaltılık gevrek	121650	146187	160430	133298	127697

Tuz; sülfür; toprak ve taş; alçı malzemeleri, kireç ve çimento	89773	115604	136909	115934	124265
Gübre	80183	130326	137142	103465	99933
Demir-Çelik Malzemeleri	74504	114173	171656	107699	88341
Demir-Çelik	89377	117638	183786	183885	85918

Kaynak: trademap.org

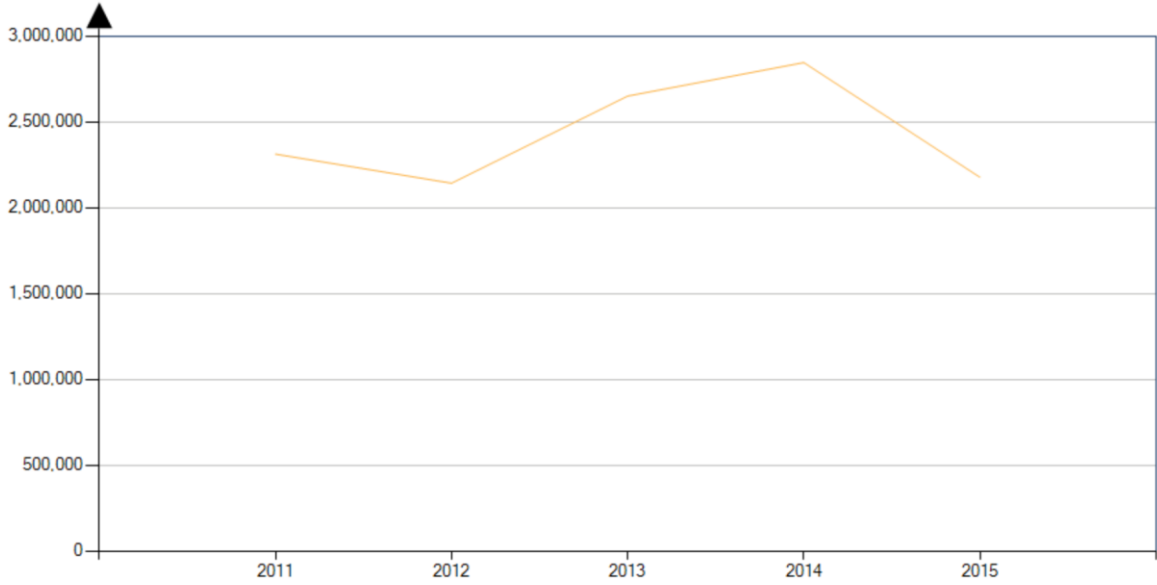
Tabloda da görüldüğü gibi Burkina Faso’da son beş yılda en fazla ithal edilen ürünler genelde altyapının tesisi için gerekli ürünler, sağlık ihtiyaçları ve temel ihtiyaçlardan oluşmaktadır. En çok ithal edilen ürünlerden yakıtlar, kahvaltılık gevrekler, gübre gibi ürünler insanların temel ihtiyaçlarının giderilmesi ile ilgili ürünlerdir. Ecza ürünleri sağlık ihtiyaçları ile ilişkilendirilebilir. Demir yolu taşıtları ve bunların parça ve aksesuarları, makineler, mekanik teçhizatlar, kazanlar, elektrikli cihazlar, bunların parçaları, kireç çimento, demir-çelik, demir-çelik malzemeleri altyapının kurulması ve güçlendirilmesi adına, ülkede bir hareketlenme olduğunun göstergesidir. Burkina Faso hükümeti bir yandan ülkedeki insanların, temel ihtiyaçları ve sağlık ihtiyaçlarını karşılamak için adımlar atarken, bir yandan altyapının kurulması ve halkın refahının sağlanması için çaba harcamaktadır.

2.1.8. İhracat

İhracat bir ekonominin, kendi ihtiyacında daha fazla ürettiği ürün ve hizmetleri dışarı satmasıdır. Bir malın ya da hizmetin dışarı satılması için ya iç talepten daha fazla üretilmesi ya da olması gerekenden daha büyük bir değere satılması gerekmektedir. Bir ekonomide toplam ihracatın artması ekonominin, dış dünyayla ilişkileri güçlendirmesinin yanında, kendi

ihtiyacından daha fazla üretmeye başladığının da bir göstergesidir. Aşağıdaki şekilde Burkina Faso'nun son 2011-2015 yılları arasında toplam ihracatı gösterilmiştir.

Şekil 21. Toplam İhracat

Kaynak: trademap.org

Şekilde de görüldüğü gibi Burkina Faso'nun ihracatı, inişli çıkışlı bir grafik göstermektedir. Ayrıca toplam ihracat, oldukça düşük değerlerdedir. 2014 yılına kadar ekonomik anlamda ülkedeki hareketlenmenin doğal bir sonucu olarak, ihracat değeri de ara ara değer kaybı yaşasa da artmıştır denebilir. Kayıtlı verilere göre 2011 yılında yaklaşık 2,3 milyon Dolar değerinde olan Burkina Faso toplam ihracatı, 2012 yılında bir miktar değer kaybı ile 2,1 milyon Dolar'a düşmüştür. sonraki iki sene Burkina Faso ülkesi genelinde daha fazla ihracat yapılmış, 2013 yılında toplamda yaklaşık 2,7 milyon Dolar, 2014 yılında toplamda yaklaşık 2,9 milyon Dolar ihracat yapılmıştır. 2014'ten sonra, Burkina Faso ekonomisinin gerilemesi ile Burkina Faso ihracatı da 2,2 milyon Dolar civarlarına gerilemiştir. Burkina Faso ihracatındaki bu inişli çıkışlı grafiğin ve toplam ihracatın çok düşük olmasının nedeni, Burkina Faso ekonomisinin çok güçsüz olmasıdır. Ekonomik anlamda sürdürülebilir kalkınmanın etkisinin, en son görüleceği alan doğal olarak ihracattır. Bir ekonominin kendi ihtiyacından daha fazla ürün ve hizmet üretmesi, üstelik dış dünyanın ihtiyacı olan ürünleri üretip satması, zor bir süreçtir. Burkina Faso'da tüm dünyanın şahit

olduğu, ekonomik hareketlenmenin, olumlu sonuçlarının Burkina Faso toplam ihracatına bir miktar yansıdığı söylenebilir. Ancak istikrarlı bir ekonominin ve altyapının tam anlamıyla inşa edildiğini söylemek gerçekçi bir yaklaşım olmaz. Geleceğe dair, güzel mesajlar verse de ihracat açısından olumlu sonuçların alındığı ve ciddi yol kat edildiği söylenemez.

Toplam ihracat değerinin yanında, ihracat partnerlerinin incelenmesi de oldukça önemlidir. Çünkü bir ülkenin ürettiği ürün ve hizmetlerin fazlasını alan ülkeler genelde, o ülke ile siyasi anlamda da ilişkiler kuran ülkelerdir. Bir ekonominin hangi partnerlerle ekonomik ilişkiler kurduğu, bu ticaretin boyutları, bu karşılıklı çıkara dayalı ilişkinin sürdürülebilirliği ekonomik anlamda oldukça önemlidir. Aşağıdaki tabloda Burkina Faso'nun son 5 yılda en büyük 10 partneri ve bu ülkelerle hangi değerlerde ithalat yapıldığı gösterilmiştir.

Tablo 13. İhracat Partnerleri

Ülkeler	2011 Yılı İhracat Değeri	2012 Yılı İhracat Değeri	2013 Yılı İhracat Değeri	2014 Yılı İhracat Değeri	2015 Yılı İhracat Değeri
İsviçre	1599803	1426861	1384442	1422341	1101566
Hindistan	9335	7731	6543	31848	224197
Singapur	107716	105831	136827	194288	218479
Güney Afrika	237366	222754	144394	115173	84853
Fildişi Sahilleri	23673	19641	60627	149171	77420
Çin	4597	69369	138659	32791	64729
Fransa	55889	48821	75911	115621	59167
Togo	13139	12735	21954	46786	55317

Gana	48070	38240	55116	71461	52129
Amerika Birleşik Devletleri	19307	27104	9202	48810	30552

Kaynak: trademap.org

Tabloda da görüldüğü gibi, Burkina Faso'nun en fazla ihracat yaptığı, ihracat partnerleri İsviçre, Hindistan, Singapur, Güney Afrika, Fildişi Sahilleri, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa, Togo, Gana ve Amerika Birleşik Devletleri'dir. Burkina Faso'nun en büyük ihracat partnerleri olan bu ülkelerden, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa, Fildişi Sahilleri, Amerika Birleşik Devletleri, Gana, Hindistan aynı zamanda, ithalat konusunda da en büyük 10 partner arasındadır. Bunun dışında, Burkina Faso ihracatı incelendiğinde, sürdürülebilir ticari ilişkilerin kurulmaya çalışıldığı büyük ekonomiler dışındaki partnerler genellikle, coğrafi olarak yakın olan ülkelerdir. Örneğin en fazla ithalat yapılan ülkeler arasında bulunmamasına rağmen Güney Afrika, ihracatın en yoğun yapıldığı ülkelerden biridir. Bu durumun sebebi bir anlamda, Burkina Faso ekonomisinin tarıma dayalı olmasıdır. Tarım ürünlerinin genelinde, bozulma sorunu olduğundan ve bozulmayı önleyecek teknolojilerin maliyetli oluşundan dolayı, bu ürünler daha çok coğrafi olarak yakın ülkelere satılmaktadır. Güney Afrika dışında Fildişi Sahilleri, Togo, Gana gibi partnerler bunun örnekleridir. Bu ülkelerin aynı zamanda güçlü ithalat partnerleri olmasının sebebi, genellikle ilişkilerin iki yönlü kurulmasıdır. Genelde bir ülkeyle yapılan ticari anlaşmalarda, hem alım hem satım üzerine maddeler olur. İlişkilerin güçlenmesi ile birlikte, iki ülke uzun süreli alışveriş yapmaya başlarlar. İthalatta atılan adımlar, aynı zamanda o ülkeyle ihracatın da güçlenmesini sağlayabilir.

Bir ülke için hangi ülkelerle ticari ilişkiler kurduğunun yanında, hangi ürünleri ihraç ettiği ve bu ticaretin boyutu da, üretim fazlasının hangi ürünlerde olduğu ve sürdürülebilirliğinin yorumlanması açısından oldukça önemlidir. Aşağıdaki tabloda, Burkina Faso'nun en çok ihraç ettiği 10 ürün ve ithalat değerleri gösterilmiştir.

Tablo 14. İhracat Ürünleri

Ürün Adı	2011 Yılı İhracat Değeri	2012 Yılı İhracat Değeri	2013 Yılı İhracat Değeri	2014 Yılı İhracat Değeri	2015 Yılı İhracat Değeri
Doğal inci ya da kültür incisi, değerli taşlar	1790448	1603249	1484394	1462900	1345916
Pamuk	272929	304883	454671	506004	301990
Yağlı tohumlar ve meyveler; çeşitli tahıllar, tohum ve meyveler	89828	112413	208192	195649	219107
Yenilebilir meyveler ve kabuklu yemişler; turunçgiller ve kavun, karpuz kabukları	67760	41073	58660	52361	97190
Çinko ve bileşenleri	0	0	25389	87217	55332
Makineler, , mekanik teçhizatlar, Nükleer malzemeler, kazanlar;	8638	9189	48671	66933	32044
Raylı sistem dışında araçlar, demir yolu taşıtları, ve bunların parça ve aksesuarları	1359	1012	16140	42580	22093
Hayvansal ve bitkisel yağlar ve bunların yan	4956	4526	8912	15402	13177

ürünleri; yemeklik yağlar	Hazır					
Kahvaltılık gevrek		6486	4595	9672	15344	12824
Çeşitli kimyasal ürünler		1760	3369	1658	2810	11175

Kaynak: trademap.org

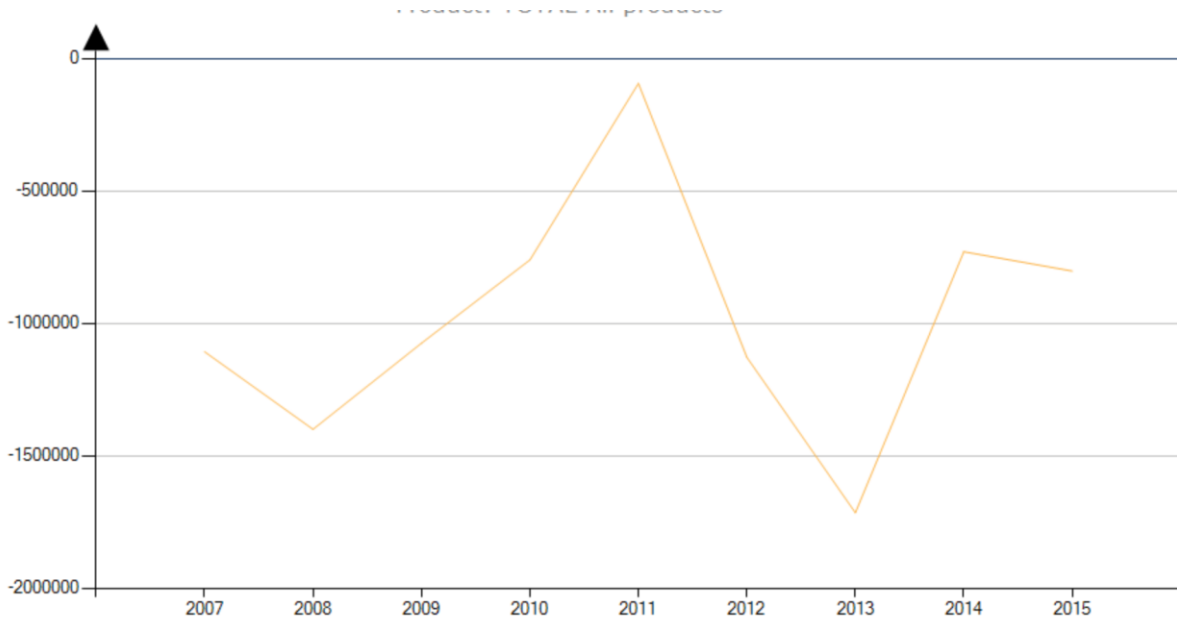
Tabloda da görüldüğü gibi Burkina Faso'nun en çok ihraç ettiği ürünler, çoğunlukla pamuk, yağlı tohumlar ve meyveler, tahıllar, kabuklu yemişler, turuncgiller ve kavun, karpuz kabukları gibi tarım ürünleridir. Özellikle pamuk Burkina Faso tarım sektöründe başı çeken üründür. Burkina Faso ihracatının dalgalı bir grafik çizmesinin sebeplerinden biri de tarıma dayalı ekonomidir. Çünkü içinde bulunulan yılın iklim şartları, ihracatı ciddi şekilde etkilemektedir. İklim koşullarının kötü gittiği yıllarda, ihracat ürünlerinin genelinde tarım ürünleri olması sebebiyle, ihracat değerleri düşmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak ülkenin toplam ihracatı da düşmektedir.

2.1.9. Dış Ticaret Dengesi

Burkina Faso'da toplam ithalat değerleri de, toplam ihracat değerleri de, son yıllarda yaşanan ekonomik hareketlilik ile birlikte ortalamada artmış olsa da, dış dünyayla kurulan ilişkilerin ekonomiye etkisini tam olarak anlayabilmek açısından, dış ticaret dengesinin de irdelenmesi gerekir. Dünyada makroekonomik yapının, küreselleşme ile kazandığı boyut, ekonomilerin birbirleriyle ilişkisini kaçınılmaz bir hale getirmiştir. Bir kaç uç örnek dışında hiç bir ekonomi, dış dünyaya kapılarını kapatarak ayakta kalamamaktadır. Yakın tarihte en kapalı, en devletçi ekonomilerden biri olan Çin Halk Cumhuriyeti bile daha açık bir ekonomik yapıya bürünmüş ve sürdürülebilir ticari ilişkiler kurmaya ciddi önem vermeye başlamıştır. Geleneksel noktada, ülkeler arası uzun dönemli ticari bağlar oldukça önemlidir ve özellikle kalkınmaya çalışan ülkeler, dış dünyayla sıkı bağlar kurmak zorunda kalmaktadır. Ülkenin toplam ithalat ve ihracat değerleri, dış dünya ile kurulan bağların boyutunu göstermesi

açısından önemlidir. Ancak bu ilişkilerin, ekonomiye net katkısının anlaşılması için dış ticaret dengesi incelenmelidir. Dış ticaret dengesi, ülkenin toplam ihracatından, toplam ithalatının çıkarılmasıyla bulunur. Aşağıdaki şekil Burkina Faso'nun 2007-2015 yılları arasında dış ticaret dengesini göstermektedir.

Şekil 22. Dış Ticaret Dengesi

Kaynak: trademap.org

Dış ticaret grafiği net bir şekilde göstermektedir ki, 2008'den sonra 2011 yılına kadar Burkina Faso'da dış ticaret açığı büyük ölçüde kapanmıştır. 2008 yılında yaklaşık 1,4 milyon Dolar olan dış ticaret açığı, 2011'e gelindiğinde yaklaşık 94 bin Dolara kadar düşmüştür. Ancak 2012'de ve 2013'de dış ticaret açığı ciddi anlamda büyümüştür. 2012 yılında yaklaşık 1,1 milyon Dolar olan dış ticaret açığı, 2013 yılında ise toplamda yaklaşık 1,7 milyon Dolara kadar yükselmiştir. 2014 yılında bir miktar azalmış ve yaklaşık 730 bin Dolara kadar düşmüştür. 2015 yılında ise toplamda yaklaşık 800 bin Dolar dış ticaret açığı gerçekleşmiştir.

Dış ticaret dengesi, bir ülkenin dış dünya ile ilişkiler kurmasının yanında, bu ilişkilerin o ülkenin ekonomisine net katkısının anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Burkina Faso'da ekonomik hareketlenme ile birlikte ithalat artmış, tarıma dayalı ekonominin bir sonucu olarak aynı etki ihracatta net şekilde görülememiştir. Bu sebeple dış ticaret açığında

istikrarlı bir azalma görülememiş, hatta 2013 yılında iklim koşullarının da büyük etkisiyle ciddi bir dış ticaret açığı artışı meydana gelmiştir.

2.2. Yatırım Performansı

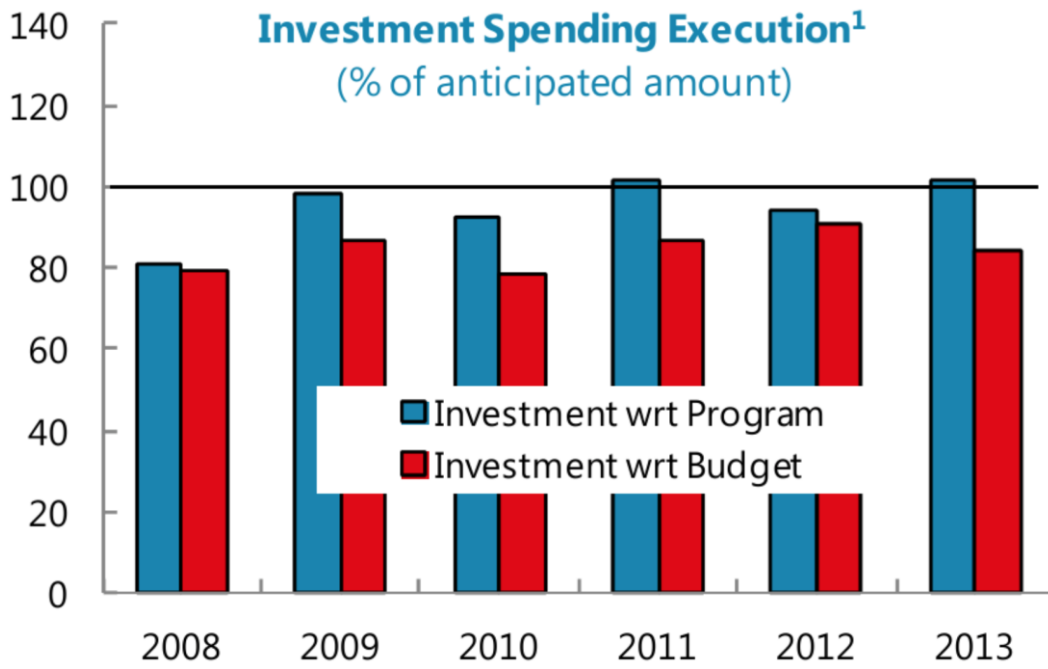
Bir önceki bölümde Burkina Faso'nun ekonomik performansı, makroekonomik göstergelerle değerlendirilmişti. Bu bölümde en az ekonomik performans kadar önemli olan yatırım performansı anlatılacaktır.

2.2.1. Yatırım Harcamaları

Özel teşebbüsle ya da devlet kanalıyla yapılan yatırımlar, ekonomilerin motoru görevini görerek, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında ciddi rol oynarlar. Bu açıdan bir ekonomide toplam yatırım harcamaları oldukça önemlidir. Hükümetin istatistik çalışmalarını bu alanda, gerçek anlamda yürütmemesinden kaynaklı olarak, Burkina Faso'da toplam yatırım harcamaları (investment spending) ile ilgili yeterli veri yoktur. Ancak Burkina Faso ekonomisinin gelişimiyle bu yatırımların doğru orantılı olacağını düşünerek, ülkenin gayri safi yurtiçi hasılası ile, toplam yatırım harcamalarının paralel artıp, azalacağını varsayabiliriz. Bunun için bir önceki bölümdeki "3.1.1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla" başlığı altında ki tablo incelenebilir.

Yatırım harcamalarında sürdürülebilirliğin sağlanması açısından, hükümet politikalarının önemi oldukça büyüktür. Çünkü hem yerli hem de yabancı yatırımcı, yatırım yaparken siyasi istikrarın olmasını arzular. Bu açıdan hükümetin yatırımlar ilgili politikalarında gerçekçiliğini değerlendirmek oldukça önemlidir. Aşağıdaki şekilde, 2008-2013 yılları arasında, Burkina Faso'da hükümetin planladığı ve gerçekleşen yatırım harcamalarının, IMF tahminlerine oranı verilmiştir.

Şekil 23. Yatırım Harcamalarının Gerçekleşme Oranları

Kaynak: IMF country reports - Burkina Faso 2014

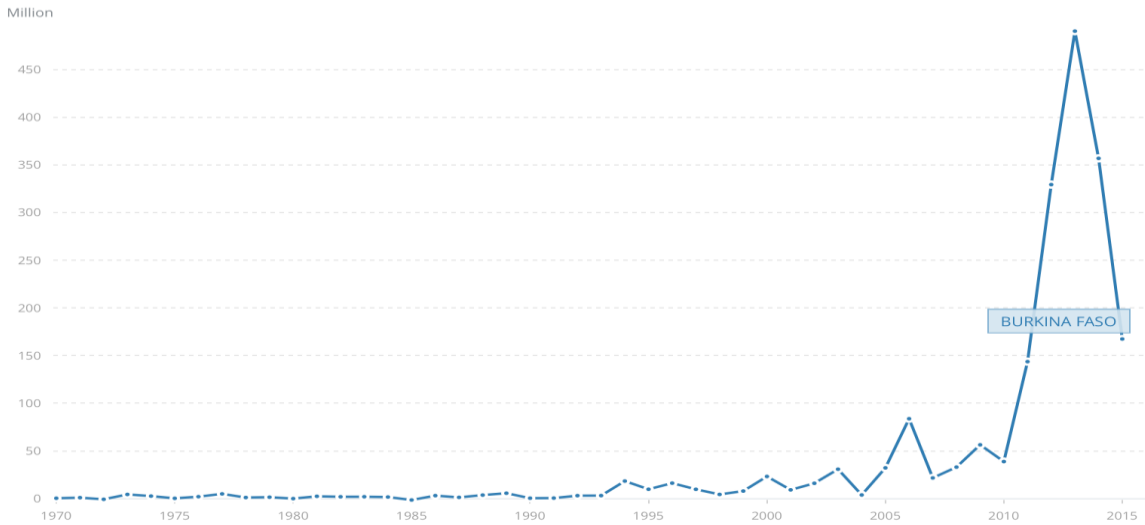
Şekle göre 2008 yılında Burkina Faso hükümeti IMF'nin beklentilerinin altında bir planlama yapmış, gerçekleşen yatırım ise planlanana oldukça yakın hesaplanmıştır. Her ne kadar planlanan toplam yatırım değeri, gerçek değer ile büyük ölçüde örtüşse de, IMF'nin tahminlerinin yüzde 80'i civarında planlanan ve gerçekleşen yatırım hesaplanmıştır. 2009 yılında ise, IMF tahminleri ile hükümet planlamasının büyük ölçüde örtüştüğü söylenebilir. Gerçekleşen değer ise hükümet planlaması ve IMF tahminlerinin yaklaşık yüzde 90'ıdır. 2010 yılı toplamında ise, hükümetin planlaması IMF tahminlerinin yüzde 90'dan daha fazla uyuşsa da, gerçekleşen toplam yatırım harcaması IMF tahminlerinin yüzde sekseninden daha azdır. 2011 yılında hükümet planlamalarının ve IMF tahminlerinin büyük ölçüde uyuştüğünü söyleyebiliriz. Gerçekleşen yatırım yine, planlanan ve tahminin yüzde 90'ı civarındadır. 2012 yılında IMF'nin tahminlerine planlanan yatırım yüzde 95 uymaktadır ve gerçekleşen yatırım bu değere oldukça yakındır. 2012 yılı bu 3 değer birbirine en çok yaklaştığı yıldır. 2013 yılında ise yine planlanan yatırım ile, IMF tahminleri büyük ölçüde örtüşmüş ancak, gerçekleşen toplam yatırım yüzde 80 civarında kalmıştır. Genel olarak, gerçekleşen toplam yatırım harcamalarının, planlanan ve beklenilene göre daha düşük çıkmasının sebebi, Burkina

Faso'nun ekonomik, sosyal ve siyasi anlamda, tam olarak istikrarını henüz sağlayamamış olmasıdır.

2.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırım

Doğrudan yabancı yatırım değerleri, ülkelerin ekonomilerini incelerken en gerçekçi yorumların yapılmasını sağlayan verilerdir. Çünkü bir ülkenin istikrarı, ekonomik gücü, rekabetçi avantajları ile ilgili, yabancı yatırımcıya ne kadar cazip geldiğinin, ticaret hayatındaki gerçek karşılığıdır. Bütün ülkeler, yabancı yatırımcının belirli koşullarda ülkesine nakit getirmesini ister ancak yabancı yatırımcıyı kazanmak oldukça zordur. Çünkü yabancı yatırımcılar bir ülkede yatırım yaparken yalnızca yatırımın maddi riskiyle ilgilenmezler, yabancı teşebbüsün doğası gereği o ülkedeki siyasi istikrar, sosyal devamlılık, ülke parasının gelecekte ne yöne gideceği, yasal yükümlülükler, yolsuzluk gibi birçok kriteri de incelerler. yani bir ülkedeki doğrudan yabancı yatırımın artması, o ülkede ekonominin, istikrarın, kalkınmanın, sürdürülebilirliğin en gerçekçi şekilde yorumlanmasını sağlar. Aşağıdaki şekilde Burkina Faso'nun 1970-2015 yılları arasında toplam doğrudan yabancı yatırım değerleri, Dolar cinsinden gösterilmiştir.

Şekil 24. Doğrudan Yabancı Yatırım

Kaynak: worldbank.org

Şekilde de görüldüğü üzere 2000’li yıllara kadar Burkina Faso’da doğrudan yabancı yatırım oldukça düşüktür. 1999 yılında yaklaşık 8 milyon Dolar olan doğrudan yabancı yatırım, 2000 yılından itibaren ekonomik hareketlenme ile birlikte inişli çıkışlı bir grafik izlemeye başlamıştır. 2000, 2003 ve 2006 yıllarının her ikisinde de Burkina Faso tarihinin en yüksek değerleri görülmüş olsa da, ekonomik hareketlenmenin yabancı yatırıma yansması bir miktar zaman almıştır. 2009 yılında da yine 50 milyonun üzerinde doğrudan yabancı yatırım görülmüştür. Ancak doğrudan yabancı yatırımın ülkeye ciddi şekilde girişi 2010-2013 arasında gerçekleşmiştir. 2011 yılında 2010 yılına göre Burkina Faso’da doğrudan yabancı yatırım yüzde 450’nin üzerinde artış ve toplamda yaklaşık 143,7 milyon Dolarlık yatırım yapılmıştır. 2012 yılında yaklaşık 330 milyon Dolarlık yatırım gerçekleşmiş, 2013 yılında ise yaklaşık 490 milyon Dolar ile, Burkina Faso tarihinin en yüksek doğrudan yabancı yatırım değerine ulaşılmıştır. Her ne kadar, bu yatırım değerleri, diğer ülkelerle kıyaslandığında oldukça düşük olsa da, Burkina Faso gibi ekonomik anlamda dünyanın en fakir ülkelerinden biri olan bir ülke de bile, yabancı yatırım ülkeye çekilebilmiştir. 1970 yılından 1990’lı yıllara kadar, en fazla 3-4 milyon Dolarlık yatırım alabilen Burkina Faso ekonomisi, 2013 yılında 490 milyon Dolar yatırım alarak çok büyük bir başarı elde etmiştir. Ancak 2014 yılında ve 2015 yılında ekonomik anlamda da bir küçülme olması nedeniyle, doğrudan yabancı yatırımda ciddi bir kayıp yaşanmıştır. 2014 yılında yaklaşık 357 milyon Dolar yatırım gerçekleşmiş ancak, 2015 yılında doğrudan yabancı yatırım 167 milyona kadar düşmüştür. Bu iki yıl içindeki düşüşü, yabancı sermayeyi ülkeye çekmenin zor, kaybetmenin kolay oluşuna bağlayabiliriz.

Burkina Faso’nun ekonomik performansı ve yatırım performansına genel olarak değerlendirilirse, ekonomik anlamda ciddi yapılanmalar olduğu, bu çalışmaların görece ekonomiye yansıdığı, dolayısıyla da Burkina Faso’da insanların refahını olumlu anlamda etkilediği söylenebilir. İstikrarın sağlanması adına ciddi adımlar atıldığını ve bunların sonuçlarının yavaş yavaş alındığını söylemek mümkün. Ancak ciddi bir nüfus oranına sahip olan Burkina Faso’nun, gerçek anlamda sürdürülebilir kalkınmayı sağlaması için önünde daha çok yol var.

3. BURKİNA FASO'DA SOSYO-POLİTİK KÜLTÜREL YAPI

Bu bölümde Burkina Faso'nun sosyo-politik kültürel yapısı ışığında ülkenin profilini kafamızda oluşturacağız. Ülkenin sahip olduğu etnik çeşitlilik kültür karmaşası oluşturmakta ve ülkeyi kültür ve geleneğin merkezi olmaya itmektedir. Fransız sömürgesi çıkışlı olması nedeniyle resmi dili Fransızca olsa da ülkedeki etnik gruplar kendi yerel dillerini sıkça kullanmaktadır. Ülkenin geçmişindeki siyasal istikrarsızlıklar, gelişmesini zorlamış fakat ülke son yıllarda bir hayli ilerleme kaydetmiştir. Tıpkı etnik ve dil çeşitliliği olduğu gibi ülke de din çeşitliliği de hakimdir. Yaşam şartları, eğitim ve sağlık konuları ülkede en çok iyileştirme gereken konuların başında gelmektedir. Son yıllarda demokrasi yolunda da önemli adımlar atan ülke gözle görülür ilerleme ve gelişme göstermektedir.⁴⁰

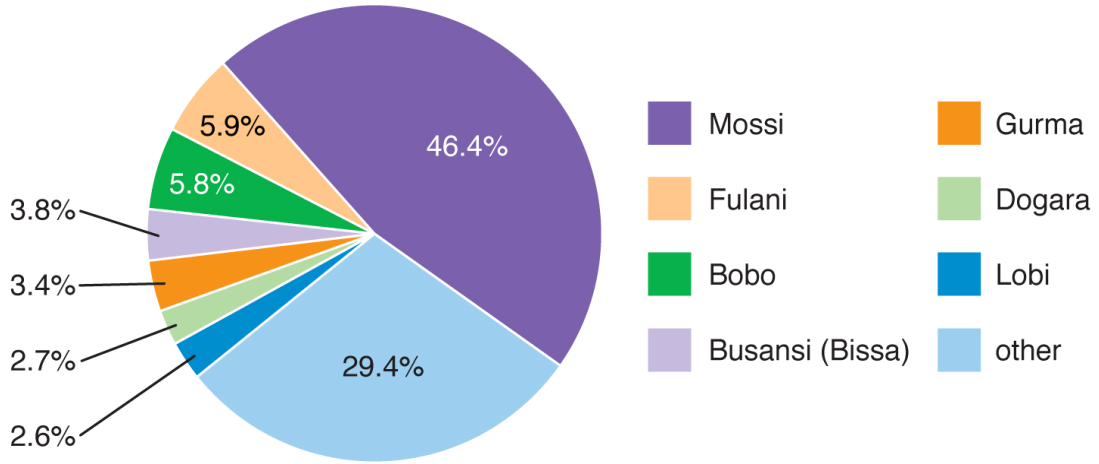
3.1. Burkina Faso'da Bulunan Etnik Gruplar

Burkina Faso etnik çeşitlilik açısından oldukça zengin bir ülkedir. En yaygın grup nüfusun %40'ını oluşturan Mossilerdir. Bu grup genellikle çiftçilikle uğraşmakla birlikte ülkenin iç bölgesinde yer almaktadır. Ülkenin ikinci geniş etnik grubu ise Bobolardır, yaklaşık olarak bir milyondan oluşmakla birlikte genellikle çiftçilik, zanaatçılık ve maden işçiliğiyle uğraşmaktadırlar. Bu grup ülkenin güneybatısında yer alan Bobo-Dioulasso'nun etrafına yerleşmişlerdir. Diğer gruplar ise Gurunsiler, Senufolar, Lobiler, Mandeler ve yarı göçebe olan Fulanilerden oluşmaktadır. Kuzey bölgesinde bulunan göçebelerin sayısı 1970'lerde Sahel bölgesinde yaşanan kuraklıktan sonra azalma göstermiştir.⁴¹

⁴⁰ "SIM Country Profile: Burkina Faso", Erişim tarihi: 20.10.2016, <http://sim.org/index.php/country/BF>

⁴¹ Drought in the African Sahel: Long term perspectives and future prospects, Nick Brooks, Tyndall Centre for Climate Change Research, 2004.

Şekil 2. Etnik çeşitlilik (2000)

Kaynak: Encyclopedia Britannica, Inc.

Yukarıdaki verilere baktığımızda etnik grup çeşitliliğini ve yüzdece dağılımını görebilmekteyiz. 2000 yılında ki oranlara göre en geni hacmi kaplayan etnik grup %46,4 ile Mossi'dir. Mossi'den sonra gelen etnik gruplar arasında çok büyük yüzde farkları olmasa da bu gruplar ve Mossi arasında bir hayli fark vardır. Çok fazla etnik çeşitlilik olmasından dolayı bir araya toplanamayan veya belirli yüzdeye sahip olmadığı için tabloda yer almayan diğer gruplar ise %29,4 ile Mossi kitlesine en yakın olan kesimdir.

3.1.1. Mossi Kabilesi

Mossiler toplumlarını aile ve devleti merkeze alan özgün bir hiyerarşik süreç üzerine kurmuşlardır. Mossi toplumu oldukça heterojen bir yapıya sahiptir. Atlılar bölgeyi güneyden fethettiklerinde siyasi veya yönetici sınıfı olarak tanımlanabilecek bir sınıf oluşturmuşlardır, bu sınıf Nakomse olarak adlandırılmıştır. Bunun yanı sıra Tengabisi adını taşıyan manevi bir sınıf oluşturulmuş. Yöneticilerin tamamı Nakomse'lerden olmuştur. Tengabisi'ler ise demirciler olan Saya'lar, çiftçi olan Nyonyose'ler, dokumacı ve tüccar olan Yarse'ler ve başka çeşitli grupları içermiştir. Nyonyose'lerin kökleri oldukça çeşitli bir yapıya sahiptir; kuzeyde bulunan ataları Dogon ve Kurumba'lardan oluşurken, güneybatıdaki ataları Lela, Nuna, Sisala ve başkalarından oluşmuştur, uzak doğuda ise Gurmantche'lere

dayanmaktadırlar. Tüm bu farklı kökenli insanlar 1500'lü yıllarda Mossi'ler olarak adlandırılan etnik grup altında birleşmişlerdir. ⁴²

Mossi toplumundaki en yüksek pozisyon yönetim gücünü elinde bulunduran İmparator'a aittir. İmparatorun rolü tüm halkı yönetmek ve krallığı muhafaza etmektir. Günümüzde, Burkina Faso'nun tarihi ve şimdiki başkenti olan Ouagadougou'da bulunmaktadır. Ülkenin siyasi dinamiklerinin değişmesine rağmen İmparator (Mogho Naaba) halk tarafından tanınmakla birlikte önemli bir otoriteyi temsil etmektedir. ⁴³

İmparatorlardan sonra ise soylu sınıfı temsil eden Nakomse'ler gelmektedir. Nakomse'lerin tamamı İmparator'un ailesinden oluşmaktadır, kardeşleri, kuzenleri ve saire. Tüm soylular İmparatorun ailesinden gelmektedir. Genellikle Nakomse'ler krallık içindeki bölgelere vali olarak tayin edilir ve bu bölgelerde Mogho Naaba'nın adına yöneticilik görevini üstlenirler. Geçmişte, İmparator iktidarı elinde tutmak için Nyon-nyonse (veya gnon-gnon-sse) olarak adlandırılan tebaanın desteğine ihtiyaç duyardı. ⁴⁴

Zanaatkârlar ve sıradan vatandaşlar nüfusun en büyük oranını oluşturmakla birlikte hepsi imparatorun tebaasıdır. Bu iki toplumsal genellikle kaynaşmıştır ancak kendi aralarında hiyerarşik alt bölümlere sahiptirler. Her birinin yönetici bir ailesi vardır, seremonileri ve önemli etkinlikleri gerçekleştirirler. Mossi toplumunun her seviyesinde hiyerarşik bir yapı vardır ve bu yapı kişilerin mensup olduğu ailelere göre belirlenmektedir. Günlük yaşamda aile hiyerarşisi en önemlisidir, aile kavramı da genellikle hiyerarşiyle ilişkilendirilmiştir. ⁴⁵

Mossileri diğer etnik gruplardan ayıran en önemli ve öncelikli etken dildir. Mossiler, More dilini kullanmaktadır. Bu dil Batı Oti-Volta dil grubuna mensuptur, Burkina Faso, Gana ve Fildişi Sahillerinde konuşulmaktadır. Bu dilin bölgelere dayalı küçük değişiklikler gösteren lehçeleri bulunmaktadır. Örneğin, Yatenga (Ouahigouya) kendisine has bir lehçeye sahipken, kuzey bölgesinin daha farklı bir lehçesi bulunmaktadır, güneydoğu bölgesinde bulunan Koupela'da ise üçüncü bir lehçe kullanılırken, yine aynı bölgede bulunan Tenkodogo'da dördüncü bir lehçe hakimdir. Bu bölgesel çeşitliliğe rağmen bu lehçeler karşılıklı olarak anlaşılabilirliğini korumaktadır. ⁴⁶

⁴² Mack-Williams, Kibibi. *Mossi*. New York: Rosen Pub. Group, 1996, s.32.

⁴³ Tauxier, Louis. *Le Noir Du Yatenga: Mossis, Nioniossés, Samos, Yarsés, Silmi-Mossis, Peuls*. Paris: É. Larose, 1917, s.215.

⁴⁴ Tauxier, Louis, a.g.e., s.217.

⁴⁵ Mack-Williams, Kibibi, a.g.e., s. 16.

⁴⁶ Roy, Christopher D. "Burkina Faso". Art and Life in Africa Project. University of Iowa. 2010, s. 42.

Senegal'deki Burkina Fason konsoloslununun eski kültür elçisi ve Mossi olan Tapsoba Marie'ye göre, Mossi kültürü dört farklı karakteristik değer altında sıralanabilir. ⁴⁷

Ataların daha iyi bir dünyaya ulaştıklarına ve dünyadaki yaşamı etkileyebileceklerine inanılır. Torunlarının davranışlarına göre onlara yardım veya ceza verebilirler. Aynı zamanda insanların 'atalar meclisine' girmelerine karar veren hakimleri temsil etmektedirler. Eğer atalarından biri kişinin girişine izin vermezse, reddedilenin ruhu sonsuza denk rastgele gezinmeye mahkum olur. Bu sebepten dolayı Mossiler atalar veya toprak üzerine yemin ederler ki bu durum sadece olağanüstü durumlarda gerçekleşir. ⁴⁸

Toprak atalarla ilişkilidir, atalara ulaşmanın bir yolu olarak görülmektedir. Günümüzde dahi bu nosyon Mossi düşüncesinde toprağa kendine has bir değer biçmektedir. Toprak, basit bir toz parçasından çok daha fazlasını ve manevi bir boyutu temsil etmektedir. Bir Mossinin yaşamı onun toprağına dayanmaktadır ve ailenin yerleşimi açısından vazgeçilmez bir esastır. ⁴⁹

Aile, Mossiler için müşterek yaşamı önemli kılan bir diğer temel kültürel unsurlardan biridir. Geleneksel Mossi kültüründe bireyselliğe yer yoktur. Kişinin tutum ve davranışları her zaman ailenin özelliklerinden biri olarak ele alınmaktadır. Bir şeyi gerçekleştirmek için her zaman bir büyüğe danışmaları gerekmektedir. Sonuç itibarıyla de her bir bireyin ailesi adına uygun davranması beklenilir. Miras baba soyundan intikal eder, babadan oğula kalır. Kişinin oğlu olmadığına ise kadınlar mirası alabilmektedirler, böylesi bir durumda kadın kocasından hatta babasından kalan mirası alma hakkına sahip olur. ⁵⁰

Hiyerarşi, Mossi toplumu için temel bir kavram olmakla birlikte kültürüne tamamen nüfuz olmuştur. Aile tıpkı bir krallık gibi düzenlenmiştir. Koca ve baba tıpkı bir kral gibidir eşi ve çocukları ise onun danışmanı rolünü üstlenirler. Teyzeler, halalar, amcalar ve dayılar ise çocukların eğitilmesinde önemli bir rol oynarlar. ⁵¹

⁴⁷ Tapsoba, Marie, röportaj 04/03/2006. "Significant values of Mossi and Traditional and Cultural Events."

⁴⁸ Tapsoba, Marie, a.g.e.

⁴⁹ Tapsoba, Marie, a.g.e.

⁵⁰ Tapsoba, Marie, a.g.e.

⁵¹ Tapsoba, Marie, a.g.e.

3.1.2. Bobo Kabilesi

Bobolar, Burkina Faso'da yaşayan bir etnik grup olmasına rağmen varlığını sürdürdüğü bölge kuzey Mali'ye kadar uzanmaktadır. Bobo aynı zamanda Burkina Faso'da bulunan en büyük ikinci şehrin adıdır. Bu etnik grubun nüfusu yaklaşık olarak 110,000'den oluşmaktadır. En geniş Bobo topluluğu ise Burkina Faso'nun ikinci en büyük şehri ve Fransız sömürgesinin başkenti olan Bobo-Dioulasso'da yaşamını sürdürmektedir.⁵²

Boboların en önemli ekonomik varlıkları çiftçiliğe dayanmaktadır. Başlıca mahsulleri kırmızı sorgum, hintdarısı, tatlı patates ve mısırdan oluşmaktadır. Siyasal sistemleri ise baba soyuna dayanır ve her köy buna göre bir yapılanmaya sahiptir. Tek bir atadan gelen tüm bireyler tek bir nesep altında örgütlenmektedirler. Burkina Faso'daki diğer boylarda olduğu gibi Boboların her bir boyunun kendine ait bir totemi vardır. Boboların inanç sistemlerine göre tanrı (Wuro), tarif edilemez ve heykellerle temsil edilemez.⁵³

3.1.3. Gurunsi Kabilesi

Gurunsiler, kuzey Gana ve güney Burkina Faso bölgesindeki Dagbon krallığında yaşayan etnik gruplar olarak tanımlanabilir. Gurunsi'lerin sözlü geleneğine göre kökenleri batı Sudan bölgesinde bulunan Çad Nehri yakınlarına dayanmaktadır. 15. yüzyılda Mossi devletleri kuzey bölgesine kurulduğunda ise köle edinmek için Mossi atlıları Gurunsi bölgelerine birçok akın düzenlemiştir. Ancak Gurunsi halkı bu akınlara karşı hiçbir zaman tam anlamıyla boyun eğmemiştir ve bağımsızlığını korumuştur. Dr. Salif Titamba Lankoande'ye göre Gurunsi adı Nijer'de kullanılan Djerma dilinden gelmektedir ve 'demir işlemez' anlamına gelmektedir. Nakledildiğine göre 19. yüzyılın sonlarına doğru Djerma'nın Gurunsi topraklarına akınlar düzenlediği tarihlerde, yerel askerlerden oluşan bir ordu geleneksel bir ilaç kullandıktan sonra demirin onlara zarar vermeyeceğine inanmış olduklarından dolayı bu isim kendilerine verilmiştir. Gurunsiler bir çok etnik alt gruptan

⁵² Roy Christopher, *Art of the Upper Volta Rivers*. Traduction et adaptation en francais F.Chaffin. Alain et Françoise Chaffin, Meudon, 1987, s. 184.

⁵³ Moal Guy Le, *Les Bobo. Nature et fonction des masques*. Musée royale de l'Afrique centrale, Tervuren, 1999, s.212.

oluşmaktadır; Gana'da Frafra, Kusasi, Nabt ve Talensi; Burkina Faso'da Sissala; Mali ve Burkina Faso'da ise Bwa, Kassena ve Nankani alt grupları hem Gana hem de Burkina Faso'da bulunmaktadır. Bu alt grupların ne müşterek bir dilleri ne de siyasi bir yapısı vardır buna rağmen toplumsal, ekonomik ve dini uygulamaları onları tek bir kültürel çatı altında birleştirmeye yetmiştir. ⁵⁴

3.1.4. Senufo Kabilesi

Senufo halkı güney Mali ve batı Burkina Faso'dan, Fildişinde Bulunan Katiola'ya kadar uzanan bir bölgeye yerleşik olan farklı alt gruplardan oluşan ve Gur dilini konuşan etnikdilsel bir toplumdur. Bunlardan bir grup olan Nafana'nın kökeni Gana'nın kuzeybatısına dayanmaktadır. Senufo halkının nüfusu 1.5 ile 2.7 milyon arasındadır. (The Ethnologue 15. Sayısı). Senufo halkının başkenti, Fildişi Sahillerinde bulunan tarihi 13. yüzyıla dayanan antik bir kent olan Korhongo'dur. Senufo halkı genel olarak darı, tatlı patates, fıstık ve pirinç tarımıyla uğraşmaktadır. ⁵⁵

3.1.5. Lobi Kabilesi

Lobi halkı, kökenleri günümüzde Gana olarak bölgeye dayanmaktadır. 1770'li yıllardan itibaren Lobi'ler güney Burkina Faso'ya sonrasında ise Fildişi Sahillerine göçmüşlerdir. Günümüzde bu etnik grubun nüfusu 160,000 kişiden oluşmaktadır. Bu etnik grubun kullandığı dil ise Lobiri dilidir. ⁵⁶

Lobi adı Burkina Faso nüfusunun %7'sini temsil eden Lobi boyu dahil olmak üzere Birifor, Fagara, Dorossy, Dyan, Gan ve Tenbo gibi çeşitli etnik gruplara işaret eden geniş bir kavramdır. Boylar arasında gelenek açısından ufak tefek farklılıklara rağmen paylaşılan ortak

⁵⁴ Jeffries, Pat "From the Home Front: 'Flintstones' architecture; decorated cob homes; architectural jewelry; Roof House". *Oregon Live*. 2013. http://www.oregonlive.com/hg/index.ssf/2013/02/from_the_home_front_flintstone.html erişim tarihi: 20.10.2016.

⁵⁵ Spindel, Carol, *In the Shadow of the Sacred Grove*. Vintage, 1989, s.214.

⁵⁶ Manson, K., Knight, J., *Burkina Faso*, Bradt Travel Guides, The Globe Pequot Press Inc., 2006, s.226.

kimlik onları bir arada tutmaya yetmiştir. Lobi adı, orman anlamına gelen 'lou' ve çocuklar anlamına gelen 'bi' kelimelerinden oluşmaktadır. Burkina Faso ile Gana'yı ayıran Siyah Volta'ya yerleşmiş olan ormanın çocukları anlamına gelmektedir.⁵⁷

Lobi halkı Burkina Faso'nun güney bölgesinde yer almaktadır. Lobi'lerin başkenti ise Gaoua şehri olarak kabul edilmektedir. Lobiler kendilerini; çiftçi, avcı, çoban ama her şeyden önce savaşçı olarak tanımlamaktadırlar. Tarih boyunca köle akınları, düşman boylar ve sivil anlaşmazlıklarla boğuşan Lobiler kendilerini Burkina Faso'nun en vahşi ve korkusuz yerleşimcileri olarak görmektedir. 1898 yılının Haziran ayında Fransızlar ile İngilizler Lobi topraklarının Fransız kontrolü altına alınmasını karar veren bir anlaşma imzalamışlardır. Bu halkı kontrol altına almak Fransızlar için oldukça çetin bir soruna dönüşmüştür, Lobi'ler ise zehirli ok ve mızraklarıyla direnişlerini tarih boyunca sürdürmüşlerdir.⁵⁸

Lobiler aynı zamanda animist inanışlarıyla bilinmektedirler. Ataların ruhlarına ve putlara tapınmak Lobi kültüründe günlük olarak gerçekleştirilen uygulamalardır. Köyler genellikle birden çok din adamına sahiptirler, bu kişiler genellikle ruhlarla ilgili yorumlarda uzmanlaşan kimselerdir.

Lobi evleri genellikle dikdörtgen veya çokgenler şeklindeki yapılarıyla, soukala adıyla bilinmektedir. Birbirlerinden uzak bir şekilde konumlanmaktadırlar, kerpiçten inşa edilir ve küçük girişlere sahiptirler. Geleneksel olarak bu evlerde suyu kuyusu ve evcil hayvanlar için bir alan bulunur. Lobi evlerinin odalarının içi oldukça karanlık ve 15 kişi alabilecek kadar geniştir. Her kadının yemek hazırlayabileceği kendine ve çocuklarına ait bir odası olur.⁵⁹

3.1.6. Fulani Kabilesi

Fulani halkı aynı zamanda Fula, Fulbe isimleriyle de bilinmektedir. Bu etnik grup toplamda 20 milyona yakın nüfusu vardır ve Afrika halkları arasında en dağınık ve kültürel açıdan çeşitlilik gösteren etnik gruptur. Fulaniler, Fula dili ve bazı temel kültürel unsurlar sayesinde tek bir çatı altında toplanmaktadırlar. Fulaniler dünyanın en büyük konargöçer

⁵⁷ Manson, K., Knight, J., a.g.e., s. 226

⁵⁸ Pirat, Claude-Henri, "Occult Conversations, or How the *Thila* Make the Law for the Lobi", in "Arts d'Afrique, Voir l'Invisible", Musée d'Aquitaine, Bordeaux, Hazan, Paris, 2011, s. 85-91.

⁵⁹ Pirat, Claude-henri, "Lobi Statuary and the Statuary of Related Peoples, an Example of Cult Art", Tribal Arts Magazine, Paris/San Francisco, Mart 1994, s. 22-32.

toplumdur, buldukları başlıca coğrafyalar Batı Afrika ve Orta Afrika'nın kuzey bölümleridir, ancak Sudan ve Mısır'da da izlerine rastlanmaktadır.⁶⁰

Fulani halkı günümüzde Moritanya, Gana, Senegal, Gine, Gambiya, Mali, Nijerya, Sierra Leone, Benin, Burkina Faso, Guinea Bissau, Kamerun, Fildişi Sahilleri, Nijer, Çad, Togo, Gabon, Güney Sudan, Orta Afrika Cumhuriyeti, Liberya, Sudan ve Mısır gibi Afrika ülkelerinde varlığını sürdürmektedir. Fulaniler, Gine'de en büyük etnik grubu ve nüfusun %49'dan fazlasını temsil etmekte; Senegal, Mali, Burkina Faso, Nijer ve Kamerun'da ve yaşadıkları diğer ülkelerin neredeyse tamamında azınlık statüsündeler. Kendi dillerinin dışında yaşadıkları ülkelerin de dillerini öğrenen Fulaniler, doğuştan iki dil hatta üç dil konuşurlar bu diller genellikle Hausa, Bambara, Wolof ve Arapça dilleridir.⁶¹

Fulani halkı geleneksel olarak göçebe, çoban ve ticaret ile uğraşan insanlardan oluşmaktadır. Büyükbaş hayvanları, keçi ve koyunları buldukları topraklarda güderler ve bir şekilde yerel tarımsal nüfustan kendilerini ayırıştırırlar. Dünya üzerindeki en geniş göçebe etnik grubu temsil etmektedirler ve Birleşik Devletler kıtasından daha geniş bir alana yerleşmiş durumdadır. Fulaniler, pulaku adı verilen bir davranış yasasını takip ederler, bu kültürel etik yasalar sabrı, kendine hakim olmayı, disiplini, dikkatli olmayı, alçak gönüllülüğü, başkalarına saygı duymayı, hikmeti, ön görüşlülüğü, sorumluluğu, misafirperverliği, cesareti ve çalışkanlığı içermektedir. Fulani kadınları boş vakitlerinde el işleriyle uğraşırlar, bunların arasında örgü ve dokuma yer almaktadır. Fulani erkekleri ise diğer etnik gruplardaki erkeklerin tersine zanaat ve el işiyle pek uğraşmazlar.⁶²

3.2. Burkina Faso'da Dil ve Din Olgusu

Burkina Faso çok dilli bir ülkedir. Bu topraklarda yaklaşık olarak 69 farklı dil konuşulmaktadır, bunların yaklaşık olarak 60'ı yerel dillerdir. Nüfusun yaklaşık %40 More dilini konuşmaktadır, bu dil ülkenin orta bölgesinde, başken Ouagadougou'nun çevresinde kullanılmaktadır. Batı bölgelerde yaygın olan dil ise Mande dilidir, bunun yanı sıra Dioula, Bobo, Samo ve Marka gibi diller de yaygın olarak kullanılan diller arasında yer almaktadır.

⁶⁰ Kays, Stanley J. *Cultivated Vegetables of the World: A Multilingual Onomasticon*. Springer Science & Business Media. 2011, s. 747.

⁶¹ Morel, Edmund Dene, *Affairs of West Africa*. Library of African Study, Routledge, 1968, s.141-142.

⁶² Hrbek, I. *General History of Africa volume 3: Africa from the 7th to the 11th Century: Africa from the Seventh to the Eleventh Century v. 3 (Unesco General History of Africa)*. James Carey. 1992, s. 67.

Fula dili ise özellikle kuzey bölgelerde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Doğuda ise Gurmanche, güneyde ise Bissa dili konuşulmaktadır.⁶³

Ülkenin resmi dili ise sömürgecilikten kalan Fransızca dilidir. İdari, siyasi ve hukuki kurumlarda, bunun yanı sıra kamu hizmetleri ve basında da geçerli olan dil Fransızcadır.

Burkina Faso tıpkı etnik ve dil çeşitliliğinde olduğu gibi din konusunda da çeşitlilik göstermektedir. Burkina Faso hükümetinin 2006 yılında gerçekleştirmiş olduğu araştırmalara göre ülke nüfusunun %60.5'i İslam dinini benimsemiştir. Burkina Faso'da bulunan Müslümanların büyük bir çoğunluğu Sünni ve Maliki mezhebine mensup olmakla birlikte tasavvuftan da derin bir şekilde etkilenmişlerdir. Müslümanların önemli bir kısmı Ticanilik tarikatına mensup olmakla birlikte, bu coğrafyanın İslam ile tanışmasında Ticiani tarikatı önemli bir rol oynamıştır. Hükümetin gerçekleştirmiş olduğu araştırmalara göre nüfusun %23.2'si Hristiyan (%19 Roman Katolik, %4.2 Protestan), %15.3'lük bir oran Animist (Geleneksel Afrika Dinleri), %0.6 başka dinlere mensupken, %0.4'lük bir oran hiçbir dine mensup değildir.⁶⁴

Tablo 2. Burkina Faso'daki Din Yüzdeleri

Din	Oran (%)
İslam	%60,5
Katolik	%19
Protestan	%4,2
Yerel Din	%15,3

Kaynak: Comité national du recensement, "Recensement général de la population et de l'habitation de 2006"

Ticaniliğin doğmuş olduğu topraklar olan Kuzey Afrika'da birçok başka tasavvufi disiplin gölgede bırakmış olsa da Batı Afrika'nın en büyük tarikatı olmuş ve halen hızla yayılmaya devam etmektedir. Ticanilik, birçok İslami alim ve lideri yetiştirmiş olan ve

⁶³ Lewis, M. Paul (ed.), Ethnologue: Languages of the World, Sixteenth edition. Dallas, Tex.: SIL International, 2009, s. 783.

⁶⁴ World Trade Press. Burkina Faso Society & Culture Complete Report : An All-Inclusive Profile Combining All of Our Society and Culture Reports (2). Petaluma, US: World Trade Press, 2010, s.11.

çoğunluğu Kadiri olan Idav Ali kabilesine mensup olan Muhammed El-Hafiz tarafından 1789 yılında Moritanya'ya getirilmiştir. Muhammed El-Hafiz'ın yaşamı boyunca neredeyse kabilenin tamamı Ticiani olmuş, bu tarikatın Sahra altı bölgesine hızla yayılmasını kolaylaştırmıştır.⁶⁵

Muhammed El-Hafiz'in öğrencisi olan Sidi Mevlüd Val 19. yüzyılda Fula lideri El-Hacc Ömer Taal ve günümüz Gine'sinden olan Fula din adamı olan Abdülkerim El-Naki'nin tarikata mensup olmalarını sağlamıştır. 1828 ile 1830 yılları arasında Mekke'de bulunan ve Muhammed El-Ghali'nin talimatlarıyla Ömer Taal, Ticianiliğin kurucusu olan Sid Ahmed El-Ticiani'nin Batı Sudan (Sahra Altı Batı Afrika Bölgesi) Halifesi olarak atanmıştır. Bunun üzerine Ömer Taal bölgede bulunan tüm yozlaşmış rejimlere karşı kutsal bir savaş ilan etmiş Doğu Senegal ve Mali'de geniş ama uzun sürmeyen bir imparatorluk kurmuştur. Ömer Taal'ın kurmuş olduğu imparatorluk kısa bir süre sonra Fransız sömürgecilerine yenik düşmüştür. Ancak bunun uzun vadeli etkisi İslam'ın ve Ticianiliğin günümüzde Senegal, Gine ve Mali olarak bilinen bölgelerine yayılması ve nüfuz etmesidir.⁶⁶

3.23. Burkina Faso'nun Sosyal Şartları

Burkina Faso'daki etnik grupların çeşitliliği, sosyal şartlarda ki çeşitliliği de beraberinde getirmiştir. Bu bölüm de Burkina Faso'nun sosyal şartları konu alınacaktır. Yaşam, sağlık, eğitim, kültür gibi konular detaylandırılacak ve ülke durumu gözler önüne serilecektir. Ülkenin yıllara göre gelişimi göz önünde bulundurulup, senelik verilerle geldiği nokta anlatılacaktır.

3.3.1. Yaşam Şartları

Burkina Faso'nun tarihi ve gelişimi göz önünde bulundurulduğunda ülke vatandaşlarının zorlu şartlarda yaşamını devam ettirmeye çalıştığı söylenebilir. Ülke kendi

⁶⁵ A.g.e., s.12.

⁶⁶ Brenner, Louis. "Amadou Hampâté Bâ: Tijânî Francophone." In Triaud and Robinson, 2000, s. 24.

komşu ülkeleriyle kıyaslandığında gelişimi diğerlerine göre iyi durumda olsa da global açıdan bakıldığında ne yazık ki bunun tersi geçerlidir.⁶⁷

Tablo 3. Burkina Faso'nun İnsani Gelişme Göstergesi İstatistikleri (HDI)

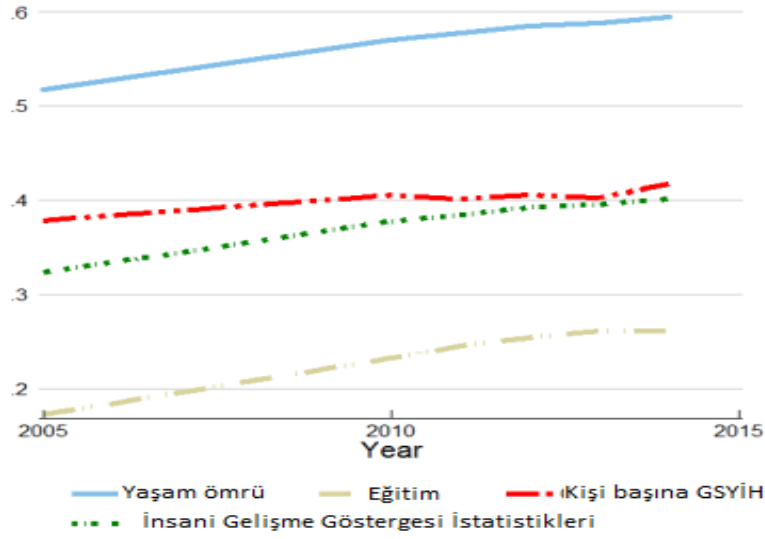
Yıl	İnsani Gelişme Göstergesi İstatistikleri (HDI)
2005	0,324
2010	0,378
2011	0,385
2012	0,393
2013	0,396
2014	0,402

Kaynak: hdr.undp.org

Tabloda ki verilere bakarak, Burkina Faso'nun insani gelişme göstergesi istatistikleri (HDI)'inin her geçen sene arttığı söylenebilir. Bu değerler, ülkelerin eğitim düzeyine, yaşam uzunluğuna okur-yazar oranına ve yaşam düzeyine göre oluşturulmaktadır.

⁶⁷ World Trade Press, a.g.e., s.7.

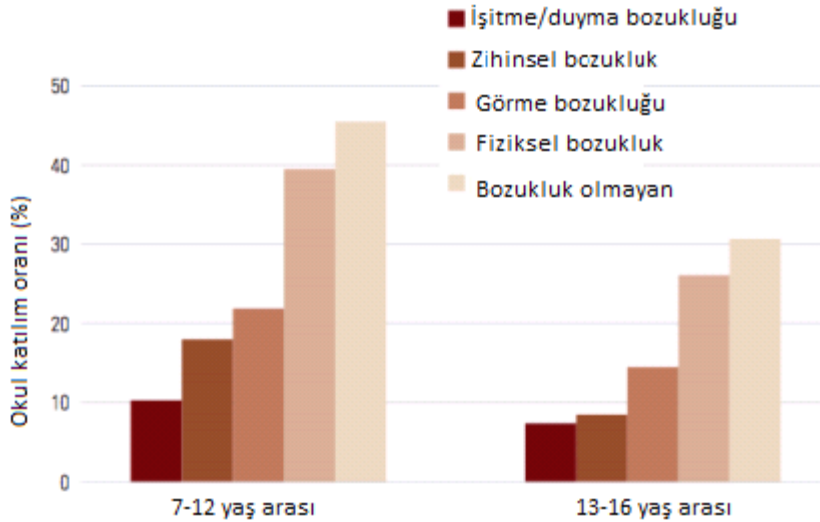
Şekil 3. Burkina Faso'daki HDI Bileşeni Endeksleri ve Eğilimler

Kaynak: hdr.undp.org

Şekilde görüldüğü üzere 2005-2015 yılları arasında insani gelişim indeksi bazında en büyük gelişmeyi yaş ömrü ve eğitim alanları göstermiştir. Kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla değerleri 2010 senesine kadar artış gösterse de, bu yıldan sonra 2015 yılına kadar neredeyse sabit kalmış ve artmamıştır.

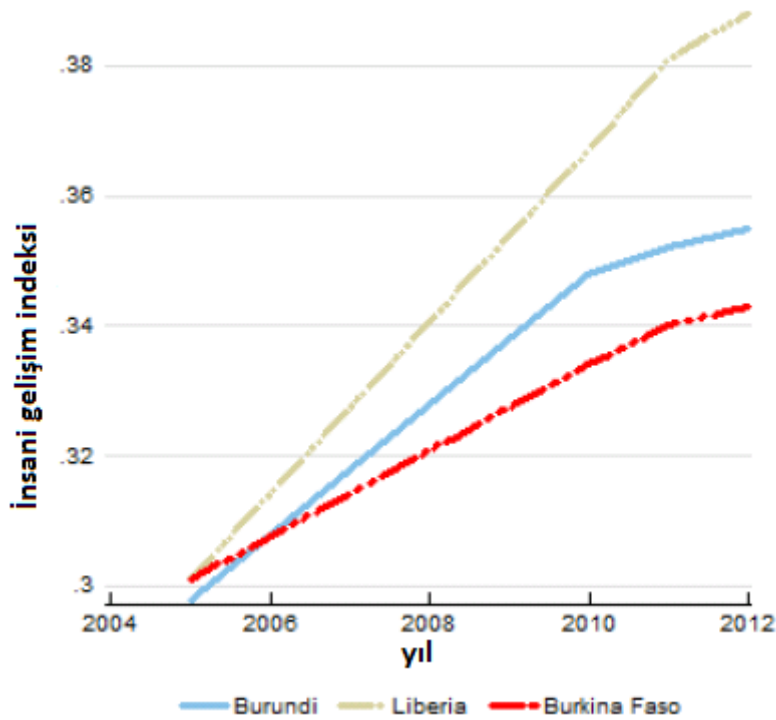
Şekil 4. Burkina Faso'daki engelli çocukların yaşamda karşılaştığı zorluklar (Okul Örneği-2006)

Kaynak: Kobiané and Bougma, Recensement General de la Population et de l'Habitation

Şekle baktığımızda 2006 yılı verilerine göre, Burkina Faso'da yaşayan engelli çocukların yaşam şartlarının eğitim açısından ne kadar zorlandığını görmekteyiz. İşitme ve duyma engelli çocukların okula katılım oranları %10 civarındadır. Ayrıca çocuklar arasında okula en az katılım gösteren kısım bu kısımdır. İşitme ve duyma engelli çocukların ardından, zihinsel engelli çocuklar gelir ve okula katılım oranları %20 civarındadır. Zihinsel engelli çocukların okula katılım oranı işitme-duyma engelli çocukların katılımına göre nispeten daha iyi olsa da bu durum 7-12 yaş gurubu çocuklar için geçerlidir. 13-16 yaş çocuklara gelindiğinde her iki gurup çocuk içinde okula katılım oran % 10'un altına düşmüştür. 7-12 yaş aralığında olan görme engelli çocukların okula katılım oranı %20'yi geçse de 13-16 yaş aralığına gelindiğinde bu oran %15' e kadar düşer. Fiziksel engelli olan çocuklarda 7-12 yaş arası okula katılı %40 civarında iken, 13-16 yaş arası bu oran %25' kadar düşmektedir.

Şekil 5. Burkina Faso'nun HDI'nın Bazı Ülkeler ile Kıyaslaması

Kaynak: undp.org

Şekilde kıyaslanan üç ülke arasında Burkina Faso en kötü gelişimi göstermiştir. 2004-2006 yılları arasında bir diğer Afrika ülkesi olan Burundi'ye göre daha iyi seviyede olsa da

zamanla Burundi'nin İnsani Gelişim İndeksi (HDI), Burkina Faso'nunkini geçmiştir. yine Afrika ülkesi olan Liberya hem Burundi hem de Burkina Faso'ya göre daha iyi gelişim göstermiştir.

Tablo 4. Çok boyutlu yoksulluk endeksine göre Burkina Faso verileri (2010)

Ülkeler	Yıllar	Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi	Yoksulluk yoğunluğu (%)	Çalışan sayısı (%)	Şiddetli yoksulluk (%)	Kırılgan yoksulluk (%)	Geliri yoksulluk sınırının altında(%)	Yaşam standartları konusunda yoksullara destek (%)
Burkina Faso	2010	0,535	63,7	4	65,7	7,1	44,6	35,9
Mali	2006	0,558	64,4	6,6	68,4	7,6	50,4	39,3
Çad	2003	0,344	54,7	2,9	44,1	28,2	61,9	54,5

Kaynak: undp.org

Tabloda bahsedilen Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE), insanların aynı zamanda yüz yüze kaldığı birçok yoksulluk sorununu göstermek için tasarlanmıştır. 4 Kasım'da yayımlanan 2010 İnsani Gelişim Raporu (İGR) toplamda 5.2 milyar nüfusa sahip 104 ülke için tahminler ortaya koymaktadır. Çalışmaya dahil olan ülkelerdeki toplam nüfuslarının üçte birini oluşturan 1.7 milyar civarındaki insan çok boyutlu yoksulluk içerisinde yaşamaktadır. ÇBYE'yi, Dünya Bankası'nın günde 1,25 doların altında yaşayan

kişileri kapsayan “aşırı” yoksulluk ölçüsüyle karışmaması için, “akut” yoksulluğun bir ölçüsü olarak tanımlanmaktadır. ⁶⁸

Bu tanıma ve tabloda ki 2010 verilerine bakılarak Burkina Faso’daki Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE)’nin 1,25 doların bir hayli altında olduğu söylenebilir. Burkina Faso nüfusunun %7,1 kırılğan yoksulluğa girerken şiddetli derece yoksul olan kesim %65,7’dir. Veriler Burkina Faso halkının yaşam şartlarının zorlu olduğunu gözle önüne sermektedir. Yoksulların yaşam standartlarını iyileştirmeye yönelik yapılan çalışmaların artması gerekmektedir. Geliri yoksulluk sınırının altında olan kısım da nüfusun %44,6’sını oluşturmaktadır. Tablodaki verilerde yer alan, Afrika ülkeleri olan Mali ve Çad’ın Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE)’ne bakıldığında Mali’nin Burkina Faso’ya çok yakın olduğu; Çad’ın ise diğer iki ülkeden de kötü durumda olduğu görülmektedir.

3.3.2. Sağlık Şartlar

2012 yılında yaşam süresi erkeklerde 57 yaşken, kadınlarda bu ortalama 59 olarak açıklanmıştır. Beş yaş altı çocuk ölümler 1000 doğum arasından 102 çocukken bu sayı çocuk ölümleri açısından 66 kişidir. 2014 yılında orta yaş nüfusun 17’sini temsil ederken tahmini nüfus artış %3.05 oranındadır. ⁶⁹

⁶⁸ UNDP, Burkina Faso: HDI values and rank changes in the 2013 Human Development Report, The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World, Human Development Report 2013, s.4-5.

⁶⁹ Global Burden of Disease Study 2015. Global Burden of Disease Study 2015 (GBD 2015) Life Expectancy, All-Cause and Cause-Specific Mortality 1980-2015. Seattle, United States: Institute for Health Metrics and Evaluation (IHME), 2016.

Tablo 5. Burkina Faso'nun 2012 Yılına Ait İstatistikleri

Topla nüfus (2012)	16.460.000
Kişi başına düşen gayri safi milli gelir (\$, 2012)	1,490
Doğuşta beklenen yaşam süresi (yıl, 2012)	57/59
Beş yaş altı ölüm oranı (1000 canlı doğum arasından, 2012)	102
Bir yaş altı ölüm oranı (1000 canlı doğum arasından, 2012)	66
Yeni doğumda ölüm oranı (1000 canlı doğum arasından, 2012)	28
15 ile 60 yaş arasında ölüm olasılığı (1000 kişiden, 2012)	301/259
Kişi başına düşen toplam sağlık harcaması (\$, 2012)	90
Toplam sağlık harcaması % GSYİH (2012)	6.2

Kaynak: Dünya Sağlık Örgütü

Tabloda ki 2012 verilere bakıldığında, toplam nüfusun 16.460.000 olduğu görülmektedir. Bu göz önünde bulundurulduğunda 59 doğan çocuktan 57'sinin yaşadığını görmekteyiz. Beş yaş altı ölüm oranı, 1000 canlı doğumda 102 olarak belirtilmiştir. Bir yaş altı ölüm oranı ise 1000 canlı doğumda 66'dır. Yeni doğan bebeklerde ölüm oranı 1000' de 28 iken, 15 ile 60 yaş arasında ölüm olasılığı 1000' de 301/259'dur. Kişi başına düşen toplam sağlık harcaması, 2012 yılında 90 dolar civarında iken; toplam sağlık harcaması (GSYİH) %6,2'dir.

Tablo 6. En Sık Rastlanan Ölüm Nedenleri Sıralaması Ve 2005-2015 Yıllarında Yüzde Değişimi

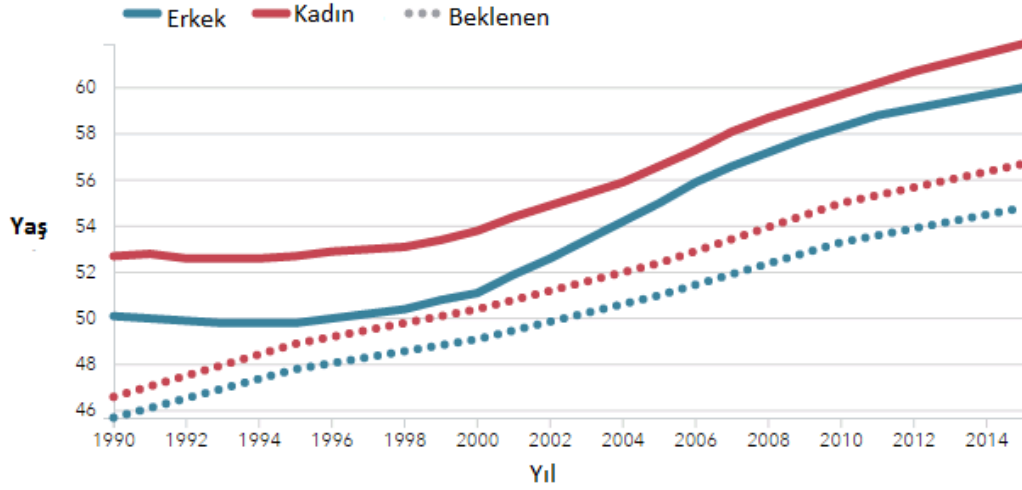
2005 sıralaması	2015 sıralaması	% değişimleri 2005-2015
1. Sıtma	1. Sıtma	-46,0%
2. Alt solunum yolu enfeksiyonu	2. Alt solunum yolu enfeksiyonu	-27,5%
3. İshalli hastalık	3. İshalli hastalık	-40,1%
4. HIV/AIDS	4. İskemik kalp hastalığı	3,4%
5. İskemik kalp hastalığı	5. Menenjit	-12,2%
6. Verem	6. Verem	-15,2%
7. Menenjit	7. Yenidoğan	-13,8%
8. Yenidoğan sepsisi	8. Protein-enerji kötü beslenmesi	-15,0%
9. Protein-enerji kötü beslenmesi	9. Yenidoğan ensefalopati	-22,0%
10. Yenidoğan ensefalopati	10. Serebrovasküler hastalık	2,2%
11.	11.	-77,1%
12. Serebrovasküler hastalık	12. HIV/AIDS	

Kaynak: healthdata.org

Burkina Faso'da çeşitli sağlık sorunları ve iyileştirilememiş hastalıklar mevcuttur. Tabloda da görüldüğü gibi 2005-2015 yıllarında en sık rastlanan ölüm nedenleri tablosuna baktığımızda ilk 10 nedenin çokta değişmediğini görmekteyiz. Aşağıdaki sebeplerden ölen insan sayısı 2015 yılında 2005 yılına göre azalsa da en sık rastlanan ilk 10 ölüm nedeni sıtma, Alt solunum yolu enfeksiyonu, ishalli hastalık, HIV/AIDS, iskemik kalp hastalığı, verem, menenjit, yenidoğan sepsisi, protein-enerji kötü beslenmesi, yenidoğan ensefalopati, serebrovasküler gibi hastalıklardır. 2005 yılından 2015 yılına gelindiğinde, iskemik kalp hastalığı ve serebrovasküler hastalıktan vefat edenlerin sayısı %3,4 (iskemik kalp hastalığı) ve %2,2 (serebrovasküler hastalık) oranlarında artış göstermiştir. En büyük azalma %77,1 oranı ile HIV/AIDS nedenli ölenlerde görülmüştür. HIV/AIDS'i sıtma nedeniyle ölen insanların oranındaki azalma takip etmektedir. 2015 itibari ile sıtma hastalığı kaynaklı ölenlerin oranında %46'lık azalma meydana gelmiştir. 2005 yılında HIV/AIDS hastalığı en sık

rastlanan ölüm nedenlerinde 4. sırada iken 2015 ile birlikte 12. sıraya kadar düşmüştür. Diğer hastalıkların yerleri ise bir ya da iki sıra kadar oynamış çoğu aynı sırada kalmıştır.⁷⁰

Şekil 6. Yaşam süreleri (Kadın- Erkek)

Kaynak: healthdata.org

Şekilde görüldüğü üzere, Burkina Faso'da 1990 yıllarından itibaren yaşam süreleri ortalama 50 yıldır. Ülkede kadınlar, erkeklere göre birkaç sene daha fazla ömre sahip olmuşlardır. 2000 yılına kadar yaşam süreleri 50 civarında kalmış ancak 2002 itibari ile süreler giderek artmıştır. 2014 yılına gelindiğinde yaşam süreleri 60 yaşına kadar gelmiştir.

⁷⁰ IHME, (Institute for Health Metrics and Evaluation) , Burkina Faso: Country Profile, Erişim tarihi 25.10.2016, <http://www.healthdata.org/burkina-faso>

Tablo 7. Burkina Faso; Basit İstatistikler

<u>Gösterge</u>	<u>İstatistik</u>	<u>Yıl</u>
Nüfus (1000)	16935	2013
15 yaş altı nüfus	(%) 46	2013
60 yaş üstü nüfus	(%) 4	2013
Orta Yaş (yıl)	17	2013
Kentsel alanda yaşayan nüfus	(%) 28	2013
Toplam doğurganlık oranı (kadın başına)	5,6	2013
Canlı doğum oranı (1000)	693,0	2013
Ölüm oranı (1000)	161,2	2013
Doğum kaydı kapsamı	(%) 77	2010
kişi başına düşen gayri safi milli gelir (\$)	1560	2013
World Bank'ın gelir sınıflandırması	Düşük	2013

Kaynak: Dünya Sağlık Örgütü

3.3.3. Eğitim Şartları

Burkina Faso'da eğitim diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi, birincil, ikincil ve yüksek eğitimi olarak ayrılmaktadır. 2008 yıllarında eğitimi geliştirmek adına ortaya koyulan çabalara rağmen, ülke dünya genelinde yetişkinler arasında en düşük okuma yazma oranına sahip olmuştur (%25.3). Ülkede ki birinci eğitim enstitüsü 1974 yılında kurulan Ouagadougou Üniversitesi'dir. 2005 yılında Koudougou'da yeni bir üniversite daha kurulmuştur. İlk ve orta öğrenim Fransızca dilinde verilmektedir.⁷¹

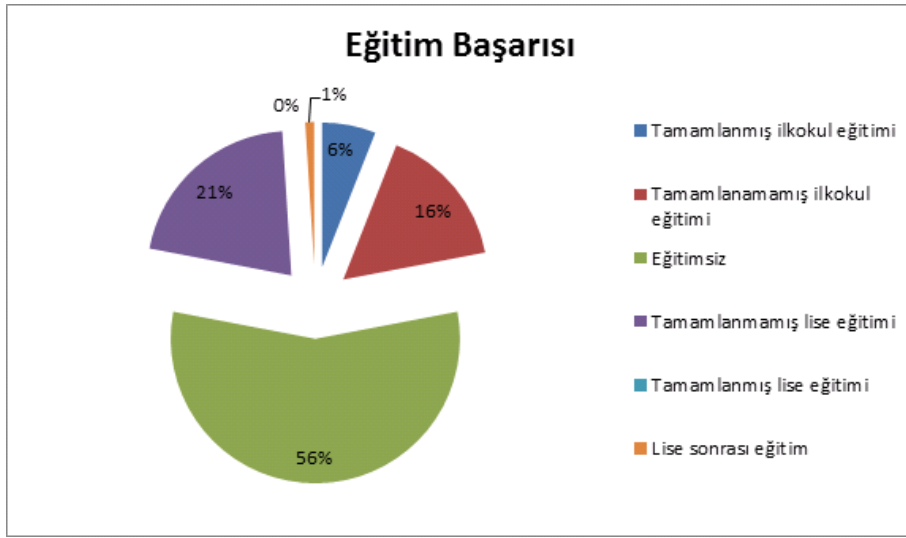
Eğitimde görülen başlıca sorunlar:

- Bulunan okul sayısı (ilköğretim seviyesinde)
- Nitelikli öğretmen eksikliği (orta ve yüksek eğitim seviyesinde)
- Ailelerin eğitim araç ve gereçleri için ödeme yapma zorunlulukları
- Ailelerin çok düşük gelir oranları

⁷¹ Encyclopedia Britannica Online, a.g.e.

- Ailelerin birçoğu çocuklardan sadece birini okula gönderirken diğerleri ise aileye destek olmak için çalışmaktadır
- Burkina Fasoluların sadece %15 Fransızca konuşabilmesi ve eğitimin Fransızca dilinde olması önemli bir sorun teşkil etmektedir.⁷²

Şekil 5. Eğitim başarısı; 15-24 yaş arası (2010).

Kaynak: epdc.org

Şekilde görüldüğü üzere Burkina Faso'daki eğitim başarısı yeteri kadar gelişmemiştir. 2010 yılında nüfusun %56'sı okul eğitimi görmezken, ilköğretimini tamamlayabilenler nüfusun %16'sını oluşturmaktadır. Lise öğrenimini tamamlayanlara gelince ise bu oran %6'lara kadar düşmektedir. Liseye başlayıp öğrenimini tamamlayamayanların oranı %21 iken ilköğretimini tamamlayamayanların oranı liseninkine yakın olup %16 civarındadır.

⁷² A.g.e.

Şekil 6. İlkokul eğitimini tamamlamadaki büyüme (Kadın-Erkek)

Kaynak: UNESCO Institute for Statistics

Burkina Faso’da da, maalesef birçok ülkede olduğu gibi eğitimde kadın erkeklere göre ikinci plana atılmıştır. Son yıllara doğru bu durum değişmekte ve kadın-erkek eğitime verilen önem artmaktadır. 2004 yılından 2013 yılına kadar geçen sürede, ilkököl eğitimini tamamlayan kadınların sayısında %35’lik bir artış olmuştur. Erkeklerde ise bu artış %25 civarındadır. 2004 yılında erkeklerin ilkökölü bitirme oranı %60 civarında iken kadınların ilkököl eğitimi alma oranı %45 civarındaydı. 2013 senesine gelindiğinde bu oranlar erkekler için % 90’ a yaklaşırken, kadınlar için %85 civarına geldi.

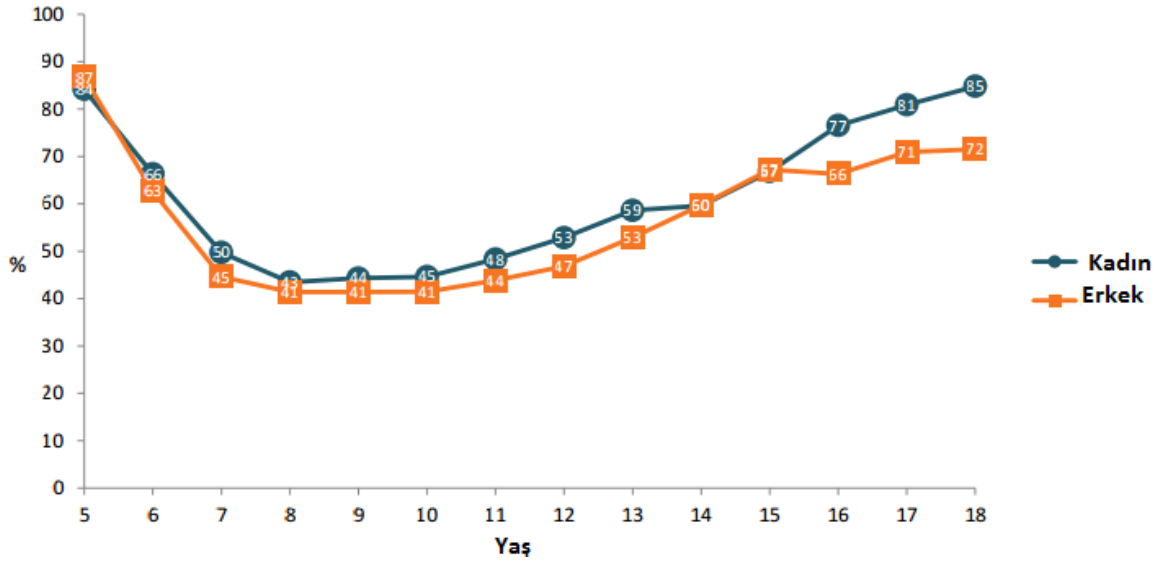
Tablo 7. Çalışan Çocukların Eğitim İstatistikleri (2007).

Çocuklar	Yaş	Yüzde
Çalışan	5-14	37,8
Okula devam eden	7-14	43,4
Hem okuyup hem çalışan	7-14	13,6
İlkokulu bitiren	...	45,1

Kaynak: dol.gov

Burkina Faso'daki ekonomik koşullar ülkedeki çocukların eğitimini de etkilemiştir. Tabloda görüldüğü üzere 5-14 yaşındaki çocukların %37,8 'i okul eğitimi görmeyip çalışmaktadır. Okula devam eden çocuklar ise %43,4'lük kısmı oluşturmaktadır. Okurken çalışmak zorunda kalan çocukların yüzdesi de %13,6'tır. İlkokulu bitirebilen çocuklar ise ülkenin %45,1'ini oluşturur. Yukarıdaki veriler 2007 senesine aittir.

Şekil 7. Cinsiyet ve Yaşa Göre Okuldan Atılma Oranı (2010)

Kaynak:epdc.org

Şekilde görüldüğü üzere okula başlayıp bitiremeyenlerin yüzdesi kadın ve erkeklere göre farklılık göstermiştir. 2010 yılı verilerine göre 5, 14, 15 yaşları haricindeki öğrencilerde kızların okuldan atılma oranı erkeklere göre daha fazladır. Ancak bu farklılık çok büyük oranda değildir. 14-15 yaşlarında atılma oranları her iki cinsiyette de aynı orandayken 5 yaşlarındaki çocuklarda erkek olanların atılma oranı kız çocuklarına göre %3 daha fazladır. 5 yaşındaki çocukların okuldan atılma veya okulu bırakma oranları %80'ler civarındayken bu oran yaşlar arttıktan sonra bu oran azalmaya başlamıştır. 9 yaşına kadar bu oran %40'lara kadar düşmüştür. 10-11 yaşından sonra bu oran tekrar artmaya başlamış ve 18 yaşına gelene kadar %70-%80'lere kadar artmıştır. 16, 17 ve 18 yaşındaki gençlerde, genç kızlarda okulu bırakma oranları sırasıyla %66, %71 ve %72 iken erkeklerde bu oran sırasıyla %77, %81 ve %85'tir. Bu yaşlarda okula devam eden genç kızların okulu bırakma oranı ile erkeklerin okulu

bırakma oranında yaklaşık %10'luk farklılıklar olduğu ve erkeklerin okulu bırakma oranının daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Eğitim Konusunda Başlıca İstatistikler

Eğitim	Oran
Gençlik (15-24 yaş) okuryazarlık oranı (%) 2008-2012 *, erkek	46.7
Gençlik (15-24 yaş) okuryazarlık oranı (%) 2008-2012 *, kadın	33.1
100 kişide cep telefonları kullanıcıları sayısı, 2012	57.1
100 kişide İnternet kullanıcılarının sayısı, 2012	3.7
Okul öncesi katılımı, brüt okullaşma oranı (%) 2008 -2012 *, erkek	3
Okul öncesi katılımı, brüt okullaşma oranı (%) 2008 -2012 *, kadın	3
İlköğretim katılımı, brüt okullaşma oranı (%) 2008-2012 *, erkek	82,4
İlköğretim katılımı, brüt okullaşma oranı (%) 2008-2012 *, kadın	76.4
İlköğretim katılımı, net okullaşma oranı (%) 2008-2012 *, erkek	65.2
İlköğretim katılımı, net okullaşma oranı (%) 2008-2012 *, kadın	61.1
İlköğretim katılımı Net devam oranı (%) 2008-2012 *, erkek	53.8
İlköğretim katılımı Net devam oranı (%) 2008-2012 *, kadın	50
İlköğretim katılımı, ilköğretimin sonuna kadar devam etme oranı(%), 2008-2012 *,	69
Lise katılımı, net okullaşma oranı (%) 2008-2012 *, erkek	19.4
Lise katılımı, net okullaşma oranı (%) 2008-2012 *, kadın	15.5
Lise katılımı Net devam oranı (%) 2008-2012 *, erkek	21.4
Lise katılımı Net devam oranı (%) 2008-2012 *, kadın	17.1

Kaynak: unicef.org

Yukarıdaki istatistiklere bakıldığında, Burkina Faso'daki eğitime verilen önemin artması gerektiği açıktır. 15-24 yaş aralığındaki gençlerin okuma-yazma oranları kadınlar

için %33,1, erkekler için % 46,7'dir. Okul öncesi eğitimde kız ve erkek çocuklarında katılım %3 civarındadır. 2012 yılında ülkede yaşayan vatandaşlarının her iki kişiden biri cep telefonu kullanmaktadır. Ülkede cep telefonu kullanımı %60 civarında iken internet kullanımı yalnızca %4 civarındadır. İnternet kullanımının yaygınlaşması konusu gelişmesi gereken durumlardan biri haline gelmiştir. 2008-2012 yıllarında, ilköğretim katılımı ve brüt okullaşma oranları kız ve erkek çocuklarında sırasıyla %82,4 ve %76,4'tür. Net okullaşma oranları ise kız ve erkek çocuklarında sırasıyla %65,2 ve %61,1'tir. Yine bu yıllarda ilköğretim seviyesine net devam oranı erkeklerde %53,8, kadınlarda %50'dir. İlköğretim eğitimi tamamlama oranı %69'dur. Lise katılımı ve net okullaşma oranları erkek çocuklarında %19,4 ve kız çocuklarında %15,5'tir. Lise eğitimindeki net devam oranı erkeklerde %21,4 ve kızlarda ise %17,1'dir.

3.4. Burkina Faso'da Kültürel Yaşam

Müzik, Burkina Faso halkının kültürel yaşamında önemli bir yer kaplamaktadır. Her etnik grup kendine özgül folklor dansına ve müziğine sahiptir. Mossi halkı müzik konusunda geleneksel davranarak hala antik saray müziklerini tercih etmektedir. Georges Ouedraogo ise yöresel müziklerini yapan ve en çok bilinen şarkıcısıdır. Şarkıcının yazdığı şarkılar genelde halkın yaşadığı zorluklar ve sosyal problemlerle ilgilidir.⁷³

Fulaniler, enstrüman olarak alkışlar ve vurmali çalılar ile birlikte seslerini kullanırlar. Burkina ve Batı Afrika ile ilişkilendirilen ve ksilofona benzeyen diğer bir enstrüman ise balafondur. Burkina Faso'nun büyük şehirlerinde çeşitli festivaller olmaktadır. Özellikle film sektörü üzerinde kendini geliştiren ülke, FESPACO, Pan-African Sinema ve Televizyon festivali gibi etkinlikler düzenlemektedir. Bir diğer önemli kültürel etkinlik Ouagadougou'da gerçekleşen Uluslararası Sanat ve Zanaat Gösterimi'dir. SIAO olarak adlandırılan etkinlikte Afrika'daki sanat ve zanaat eserleri ve sergilenmektedir. Bu gösterim aynı zamanda; sepet yapımı, dokuma, çömlek ve deri gibi ülkede ki geleneksel zanaat ürünlerini de içermektedir. Maskeler ve bebekler en yaygın olarak bilinen Burkina Faso el sanatları ürünüdür.⁷⁴

⁷³ Painter, R, 'Burkina Faso', *Our World: Burkina Faso*, 2016, p. 1.

⁷⁴ Painter, R, a.g.e., p. 1.

3.4.1. Burkina Faso'da Edebiyat

Burkina edebiyatı halen önemini taşıyan sözlü bir gelenekten doğmuştur. 1934 yılında Fransız işgali sırasında, Dim-Dolobsom Ouedraogo 'Maximes, pensées et devinettes mossi' (Mossi Özdeyişleri, Düşünceleri ve Bilmeceleri) adını taşıyan kitabını yayımlamıştır, bu eser Mossi insanların sözlü tarihinin bir kaydını teşkil etmektedir. Sözlü gelenek sömürge sonrası Burkinalı yazarlar üzerindeki etkisini 1960'larda da sürdürmüştür, bunların arasında Nazi Boni ve Roger Nikiema gibi isimler yer almaktadır. 1960'larda yayımlanan oyun yazılarında büyük bir artış görülmüştür. 1970'lerle birlikte de Burkina Faso yayımlanan eserlerin artmasıyla edebiyatında gelişimi bu kalkınmayı sürdürmüştür.⁷⁵

Afrika'nın genelinde olduğu gibi sömürge öncesinde yazılı edebiyatın varlığından bahsetmek mümkün değildir. Ülkenin etnik çeşitliliğini oluşturan grupların çoğunda ise sözlü geleneğin önemi oldukça büyüktü. Bu halklar kültürlerini müzik ve dans ile sözlü bir şekilde aktarmışlardır. Bu durum Titinga Frédéric Pacéré tarafından 1992 yılında yayımlanmış olduğu 'Le langage des tam-tams et des masques Afrique' (Tamtamların dili ve Afrika maskeleri) eserinde oldukça betimleyici bir şekilde açıklanmaktadır.⁷⁶

Burkina Fasolu bir yazar tarafından kaleme alınan ve 1962 yılında yayımlanan ilk roman ise Nazi Boni'in eseri 'Crépuscule des temps anciens' (İlkçağ Şafağı) olmuştur. Romanında Bwamu halkının geleneklerini işlemiştir, bu eser o dönemde 'etnografik roman' olarak sınıflandırılmıştır.⁷⁷

3.4.2. Burkina Faso'da Sinema

Burkina Faso sineması Afrika kıtasının en önemli geleneklerinden birini temsil etmektedir. Tarihi boyunca birçok ödül alan filmin yapımını da gerçekleştirmiştir. Burkina Faso'nun Afrika sinemasına olan katkısı FESPACO'nun (Festival Panafricain du Cinéma et de la Télévision de Ouagadougou) kurulmasıyla birlikte başlamıştır. Bir film haftası olarak

⁷⁵ Allan, Tuzyline Jita, Women's Studies Quarterly: Teaching African Literatures in a Global Literary. Feminist Press., 1997, s.86.

⁷⁶ Allan, Tuzyline Jita, a.g.e., s.86.

⁷⁷ Allan, Tuzyline Jita, a.g.e., s.86.

1969 yılında başlayan festival 1972 yılında daimi bir yapı kazanmıştır. Sahra altı Afrika bölgesinin en geniş film gösterisi olmakla birlikte yarım milyonu aşan katılımcıyı Mart ayında çekmeyi başarmaktadır. Bunun yanı sıra ülkenin yönetmenleri de uluslararası arenada bilinmekle birlikte birçok uluslararası film ödülünü de kazanmayı başarmışlardır.⁷⁸

Başlıca filmler şöyledir:

- Yaaba (1989), yönetmen Idrissa Ouedraogo.
- Tilāi (1990), yönetmen Idrissa Ouedraogo.
- Buud Yam (1997), yönetmen Gaston Kaboré.
- Kini and Adams (1997), yönetmen Idrissa Ouedraogo.
- Garba (1998), yönetmen Adama Roamba.
- Silmande Tourbillon (1998), yönetmen S.PierreYamégo.
- Le Truc De Konate (1998), yönetmen Fanta Regina Nacro.
- Delwende ("get up and walk") (2005), directed by S. Pierre Yameogo.

3.4.3. Burkina Faso'da Ulusal Tatiller

Burkina Faso'da hem Müslümanlara hem de Hristiyanlara ait özel günler kutlanmaktadır. Bunun en büyük sebebi Burkina Faso'da birçok din çeşitliliğinin olmasıdır. Dini tatillere Ramazan ve Noel Bayramları da dâhildir. 1 Ocak, diğer ülkeler gibi Burkina Faso'da da yılbaşı tatili ilan edilmiştir. Ülke halkının büyük kısmı yılbaşını aileleriyle kutlarken bir kısmı da festivallerle, yerel dans, yemek ve müziklerle kutlamaktadır. 3 Ocak, Burkina Faso devleti için önem ara etmektedir. 3 Ocak 1966 yılında darbe gerçekleşmiştir. Bu darbeye, o zamanlar Yukarı Volta olarak anılan Burkina Faso'nun başkanı Maurice Yameogo iktidardan indirilmiş ve yerine ordu yönetimi ele almıştır.⁷⁹

İslami bayramlardan olan Mevlit Kandili İslami takvim baz alınarak kutlanır ve resmi tatil olarak kabul edilir. Ülkede Hristiyanların bir hayli fazla olması onların dini bayramlarının da takvimlerde yer almasına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle Paskalya Bayramı, ülkenin önemli özel günlerinden biri olarak kabul edilir. Burkina Faso'da ki Hristiyanlar popülasyonun yaklaşık %10'nu oluştururlar ve bu kesim Paskalya gününü kilisede geçirerek

⁷⁸ Spaas,Lieve, "Burkina Faso," in The Francophone Film: A Struggle for Identity, Manchester: Manchester University Press, 2000, s. 232-246.

⁷⁹ World Trade Press. a.g.e., s.4.-5.

lokal dilde ve Fransızca seremonilerle kutlarlar. Aynı zamanda %10'luk kesim şükran günü hazırlıkları yapar ve Paskalyayı aileler ve hediyelerle kutlarlar. Bir diğer Hristiyan bayramı ise Hz. İsa'nın göğe yükselişinin 40. günü olan Miraç kandilidir. Bu gün aynı zamanda Paskalya'dan 40 gün sonraya denk gelir. Hristiyan inancına göre Hz. İsa yeniden dirilmiş ve 40 gün sona bu gün cennete yükselmiştir. Bu günde ülkede resmi tatil olarak kabul gören özel günlerdendir. 15 Ağustos Meryem Ana günüdür ve ülkenin bir diğer özel günlerindendir. Bu gün Meryem'in ruhen ve bedenen göğe kabul edildiği gün olarak Katolik Kilisesi tarafından kabul edilen gündür. Bir diğer Hristiyanlara ait olan Cadılar Bayramı, (Azizler Gecesi) ülkede resmi tatil ilan edilen özel günlerdendir. Ülkede yaşayan Müslümanlar Korité (Ramazanın Bitişi) gününü kutlamaktadırlar. Bu gün, İslami takvime göre Şevval ayının ilk gününe denk gelmektedir. Müslümanlar zekât görevini yerine getirir. Yoksullara yardım eder. Ramazanın bitişinden sonra akrabalar ve arkadaşlar ziyaret edilir. Ramazan bayramı dini Kurban bayramı da ülkede Müslümanlar tarafından kutlanır. ⁸⁰

İşçi Bayramı olan 1 Mayıs günü ülkenin resmi tatillerindendir. Ağustosun 5'i ülkede Bağımsızlık Günü olarak adlandırılmıştır. Ülkede 1960 yılında Fransızların himayesinden çıkışları ve bağımsızlıklarını kazanmaları 5 Ağustos günü kutlanır. 15 Ekim gününün ülke için tarihsel önemi vardır. Tarihte bu gün 1987 darbesinin yıl dönümü olarak kutlanır. 15 Ekim 1987 günü devlet başkanı olan Thomas Sankara ve 12 destekleyicisinin görevine son verdirilmiştir. Blaise Compaoré'nin yönetiminde yeni bir darbe gerçekleştirilerek, yönetime el koymuştur ve darbe sırasında Sankara öldürülmüştür. Bu gün ülkenin en önemli günlerinden sayılmaktadır. 11 Aralık 1958 yılında Burkina Faso'da Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu gün ülkede ulusal bayram olarak her sene kutlanmaktadır. ⁸¹

3.5. Burkina Faso'nun Siyasi Görünümü

Burkina Faso sınırları eskiden Fransız himayesi altında olan bir koloni bölgesiydi. 2. Dünya savaşından sonra sömürge karşıtı aktivitelerin artmasının ardından 4 Eylül 1947 tarihinde sınırlar Fransız Birliğinin bir parçası ilan edilmiştir. 11 Aralık 1958 yılında ise Burkina Faso'nun eski adı olana Yukarı Volta Cumhuriyeti kuruldu. Fakat hala Fransız birliğine üye olan sınırlar 5 Ağustos 1960 yılında tam bağımsızlığına kavuşmuştur. Tam

⁸⁰ A.g.e., s.4.

⁸¹ A.g.e., s.5-6.

bağımsızlığın ardından aynı zamanda Voltaik Demokratik Birliği'nin de lideri olan Maurice Yaméogo ülkenin ilk başkanı olmuştur. 1960 yılında kabul edilen anayasayla birlikte beş yılda bir seçim hakkı gelmiştir. 1966 yılına kadar iktidarda kalan Maurice Yaméogo askeri darbe ile iktidardan indirilmiştir. Darbe ile birlikte ordu yönetimi ele geçirmiş ve Yarbay Sangoulé Lamizana devletin başına geçmiştir.⁸²

1970 yılına kadar iktidarda kalan ordu 14 Haziran günü onaylanan anayasa ile geçiş dönemine girmiştir. 1977 yılında yeni anayasa onaylanmış ve 1 sene sonra seçimler yapıldı ve başkan olarak Lamizana seçildi. 1980 yılında yapılan başka bir darbeye kadar Lamizana iktidarda kaldı. Ülkeyi yönettiği süreçte Lamizana hükümeti uzun zamandır var olan ve güçlü olan işçi sendikasıyla savaştı. 25 Kasım günü yapılan darbe Albay Saye Zerbo tarafından gerçekleştirilmiştir. Lamizana gibi Albay Zerbo'da iktidarda olduğu süre boyunca işçi sendikalarıyla uzun mücadeleler vermiştir. 7 Kasım 1982 yılına kadar iktidarda kalmıştır.⁸³

Albay Zerbo iktidarı, Doktor Jean-Baptiste Ouédraogo ve Popüler Kurtuluş Konseyi (CSP) tarafından devrilmiştir. 4 Ağustos 1983 tarihinde meydana gelen yeni bir askeri darbenin ardından Thomas Sankara Ulusal Devrim Konseyi'ni (CNR) ve bu konseyin programlarını uygulayabilmek amacıyla Devrim Savunma Komitelerini (CDRs) oluşturmuştur. Sankara, Compaoré, Henri Zongo, and Jean-Baptiste Lingani gibi sol görüşlü askeri yöneticiler, yeni rejime yön veren isimler olmuşlardır. Bu sırada hala Yukarı Volta olarak anılan ülkenin ismi 4 Ağustos 1984 tarihinde Burkina Faso olarak değiştirilmiştir. Yukarı Volta'nın ismini onurlu insanların yaşadığı anayurt anlamına gelen Burkina Faso olarak değiştirilmiştir. Burkina; Mossilerin dili olan Mòoré dilinde onurlu, bozulmayan anlamında kullanılır. Faso kelimesi de Dioula dilinde 'anavatan, baba ocağı' anlamına gelmektedir. Bu iki kelimenin birleştirilmesi ile ülke ismi oluşturulmuş ve günümüzde de kullanılmaktadır.⁸⁴

Sankara Mayıs ayında başka önde gelen isimlerle birlikte görevinden uzaklaştırıldı ve ev hapsine alındı. Bu kitle eylemlerine neden oldu. Ağustos 1983'te gerçekleştirdiği yeni bir darbeye Sankara devlet başkanlığı görevini üstlendi. Ülkenin ekonomik ve kültürel kalkınmasına yönelik giriştiği kampanyayla ve bireysel çıkarlar peşinde koşmayışıyla uluslararası bir prestij kazandı. 15 Ekim 1987'de Blaise Compaori, Sankara'nın görevini devralmıştır. Bu darbe sırasında Sankara hayatını kaybetmiştir. Burkina Faso'da 2 Haziran

⁸² CountryWatch, Inc. a.g.e., s.9.

⁸³ A.g.e., s.10.

⁸⁴ A.g.e., s.12.

1991 yılında onaylanan anayasa ile yarı başkanlık sistemi kurulmuştur. 9 yıl sonra yapılan anayasa düzenlemesinden sonra cumhurbaşkanlığı süresi 7 yıldan 5 yıla indirilmiştir. ⁸⁵

30 Ekim 2014 tarihinde, Cumhurbaşkanı Compaoré ‘nin yapılacak diğer seçimde tekrar aday olabilmemesini sağlayacak referandumun ardından halk ayaklanması başlamış ve şiddetlenmiştir. Artan sivil itaatsizlik nedeniyle meclis dağıtılmış, hükümet feshedilmiş ve o dönem başkanlık yapan Soungalo Appolinaire Ouattara’nın görevine son verilmiştir. Kasım ayında yapılması beklenen seçime kadar siyasi bir geçiş süreci yaşanmıştır. 31 Ekim’de cumhurbaşkanının istifası bu geçiş süreci daha zor bir hale getirmiştir. 27 Kasım 2014 tarihinde Burkina Faso Milli Geçiş Konseyi Başkanlığı’na (Conseil National de Transition) gazeteci kimliğiyle tanınan Chériff Moumina SY getirilmiştir. Chériff SY bu görevini 2015 Kasım ayında gerçekleştirilecek genel seçimlere kadar yürütecektir. ⁸⁶

Tablo 10. Burkina Faso Devlet Başkanları

İsim	Görev dönemi
Maurice Yaméogo	5 Ağustos 1960 - 3 Ocak 1966
Sangoulé Lamizana	3 Ocak 1966 - 25 Kasım 1980
Saye Zerbo	25 Kasım 1980 - 7 Kasım 1982
Jean-Baptiste Ouédraogo	7 Kasım 1982 - 4 Ağustos 1983
Thomas Sankara	4 Ağustos 1983 - 15 Ekim 1987
Blaise Compaoré	15 Ekim 1987 - 31 Ekim 2014

Kaynak: wikipedia.org

Ocak 2016 yılında yapılan seçimlerde Burkina Faso’nun yeni başkanı Roch Marc Christian Kabore olarak seçildi. ⁸⁷

⁸⁵ CountryWatch,Inc., a.g.e., s. 23.

⁸⁶ A.g.e., s. 30.

⁸⁷ A.g.e., s. 36.

3.5.1. Politik Dönüşüm

1960'ta Fransa'dan bağımsızlığını aldığından itibaren Burkina Faso kitlesel grevler ve askeri darbelerden oluşan sürekli bir siyasi istikrarsızlığın içerisine girmiştir. 1983 yılında Komutan Thomas Sankara tarafından gerçekleştirilen darbe diğerlerinden farklı bir yapıya sahip olmuştur, bu darbeyle birlikte Sankara ülkeyi ve toplumu anti-empyralist ve popülist eğilimleri hedeflemiştir. Bundan dört sene sonra 1987 yılında Sankara, Blaise Compaoré tarafından düzenlenen bir darbeye infaz edilmişti. Ülkenin sözde kademeli demokratik dönüşümünü başlatmıştır.⁸⁸

1991 yılında ise birçok siyasi parti yasallaştırılmış ve kurulmuştur. Aynı yılın Haziran ayında düşük oylama oranlarına rağmen gerçekleştirilen referandum sonucunda yeni bir anayasa onaylanmıştır. Muhalefet güçlü iç baskılarla yeni anayasaya karşı duyduğu memnuniyetsizliği hissettirmiş, Compaoré'yi köklü reformlar gerçekleştirmeye zorlamıştır. 1991 yılında gerçekleştirilen ilk başkanlık seçimleri muhalefet üzerine derin bir boykot uygulamıştır. Oy pusulasında bulunan tek aday Compaoré katılan seçmenlerin %25'lik bir oranıyla yeniden seçildi.⁸⁹

1992 yılında Burkina Faso ilk kez çok partili meclis seçimlerini gerçekleştirdi. Güçsüz bir muhalefetin karşısında Compaoré'nin partisi la Démocratie Populaire/Mouvement du Travail (ODP/MT) üçte ikilik bir çoğunluğu elde etti, 1996 yılında Congrès pour la Démocratie et le Progrès (CDP) olarak ad değiştiren parti daha büyük bir oranla tekrar iktidar oldu. İktidar partisinin gücü ve muhalefetin yetersizliği bu dönemde demokratikleşme sürecinin önündeki en büyük engeli oluşturmuştur. Yasaların yürürlüğe sokulması tek bir partinin elinde tekelleşmiştir. Güvenlik güçleri tarafından işlenen insan hakları ihlalleri yaygınlık kazanmıştır. Suçların cezasız kalması ve zayıfların ezilmesi bu dönemde artmıştır. Özellikle de Norbert Zongo'nun 1998 yılının Aralık ayında öldürülmesi bardağı taşıran damla olmuştur. Norbert, haftalık gazete L'Indépendant'ın editörüydü ve Blaise Compaoré'nin kardeşinin şoförü olan David Ouédraogo'nun ölümünü araştırmıştır. Ouédraogo hırsızlıktan suçlanıyordu, mahkemenin önüne çıkarılması yerine başkanlığın güvenlik güçleri tarafından başkanlığı sarayında infaz edilmişti. Norbert Zongo'nun ölümü sendikaların, öğrencilerin ve sivil toplum örgütlerinin katıldığı büyük kitlesel protestolara yol açmıştır. Süregelen politik

⁸⁸ "Government And Political Conditions." *Background Notes On Countries Of The World: Burkina Faso* (2011): 6. *Business Source Complete*, s.6.

⁸⁹ A.g.e., s.6.

baskılar karşısında Compaoré taviz vermek zorunda kalmış, bunun üzerine eski sistem üzerine bir dizi anayasal düzenleme ve seçim reformları gerçekleştirilmiştir.⁹⁰

2000 ve 2005 yıllarında Compaoré yeniden başkan seçildi. Zayıf ve parçalanmış olan muhalefet CDP'ye destek vermek durumunda kalmış böylelikle iktidar partisi otoritesini güçlendirmiş ülkenin demokratikleşme sürecini ise askıya almıştır. Ancak diğer yandan halkın sosyal, ekonomik ve siyasi memnuniyetsizliği gün geçtikçe artmıştır. Burkina Fasonun siyasi sistemine karşı gelişen eleştiriler hükmeden çevre arasında dahi yükselmiş, Compaoré ise 2010 yılının Kasım ayında gerçekleşen seçimlerle beşinci dönem başkanlığını %80'lik bir oy oranıyla güvenceye almıştır.⁹¹

Ancak yeni mandası çok çabuk ciddi krizlerin içine sürüklenmiştir. 2011 yılının Şubat ayında Koudougou şehrinde jandarma tarafından birçok kez gözaltına alınan genç Justin Zongo'nun ölümü kitlesel protestolara neden olmuştur. Bu protestolar Compaoré'nin 1987 yılında başa geçmesinden itibaren ülkede patlak veren en büyük siyasi krizi doğurmuştur. Mart ayında askerler isyan etmiş, bir ay sonra ise başkanlığın güvenlik görevlileri dahi ayaklanmalara katılmıştır. Compaoré başkentten kaçmış haftalarca süren protestoları dindirmek adına çözümü hükümeti ve başbakanı görevden almakta buldu. Ancak hüküm süren elit sınıf ve ülkenin başlıca sorunlarının çözülmesi adına elle tutulur bir adım atılmamıştır.⁹²

2013 ve 2014 yıllarında Compaoré'nin bir dönem daha başkanlık koltuğunda oturabilmesi adına 37. maddeyi düzenleme girişimleri üzerine on binlerce insan sokaklara döküldü. Düzenleme yasa tasarısı 21 Ekim 2014 tarihinde meclisten geçince öğrenci ve işçiler grev ilan etti. Son olarak 30 Ekim'de yasa kabul edilince meclis binasında protestolar patlak verdi. Güvenlik güçlerinin göz yaşartıcı gaz, cop ve silahlarını kullanması üzerine en az 30 kişi hayatını kaybetti. Compaoré yasa tasarısını geri çekti ve meclisi tatil etti. 31 Ekim'de ordu tarafından başkanlıktan istifa etmeye zorlandı.⁹³

Görevde olan ordu başkomutanı bir geçiş süreci için iktidarı ele geçirdi. Kumandan Yacouba Isaac Zida'nın başkanlığı altında iki hafta süren askeri iktidardan sonra 16 Kasım 2014 tarihinde siyasi partiler, ordu, sivil topluluklar ve geleneksel otoriteler arasında geçici bir tüzük imzalandı. Burkina Faso tarihinde ilk kez bir sivil (geçici) başkan olarak

⁹⁰ A.g.e., s.6.

⁹¹ A.g.e. s.6

⁹² CountryWatch,Inc., a.g.e., s. 27.

⁹³ CountryWatch,Inc., a.g.e., s. 28.

görevlendirildi, eski diplomat Michel Kafando, Zida'yı başbakan olarak atadı. 2015 yılının Aralık ayında gerçekleştirilen seçimlerde ise daha önce 1994-1996 yılları arası Burkina Faso başbakanı olarak görev yapan Roch Marc Christian Kaboré başkan olarak seçildi.⁹⁴

3.5.2. Devlet Yapısı

Devletin gücü tekelinde toplaması prensip olarak ülke çapında geçerlidir ancak son dönemlerde endişelendirici bir tablo çizmiştir. 2011 yılında polis ve askerin ayaklanması birçok şehirde ağır şiddet olaylarına ve sivillere karşı terör olaylarına sebep olmuştur bunun yanı sıra iktidar partisinin hükümet temsilcilerinin ve ordu mensuplarının konutları geniş çaplı yağma faaliyetlerine maruz kalmıştır. Compaoré talepleri göz önünde bulundurarak bazı önde gelen görevlilere (bunların arasında ordu komutanları ve genelkurmay başkanı yer almaktadır) imtiyazlar tanımış böylelikle hükümet silahlı güçleri yeniden kontrol altına almayı başardı. Ancak ciddi sorunlar güvenlik alanında var olmayı sürdürmüş ve devletin tekeli her an yıkabilecek bir potansiyele ulaşmıştır. Güvenlik alanında yaşanan geniş çaplı ekonomik sıkıntılar (düşük maaşlar, konut vs.) hükümetin çabalarına rağmen varlıklarını sürdürmüştür. Bu durum başkan dâhil olmak üzere devlet otoritelerine karşı derin bir öfkeyi beslemiştir. Bu durum en açık şekilde 31 Ekim 2014 tarihinde Compaoré'nin ordu tarafından istifaya zorlandığı zaman kendini göstermiştir.⁹⁵

Burkina Faso göreceli olarak yüksek bir etnik çeşitliliğe sahiptir (halkın yarısından fazlası Mossilerden oluşurken genel olarak 60'tan fazla farklı etnik grup bulunmaktadır). Böyle olmasına karşın etnik farklılıklar hiçbir zaman devlet için etken bir siyasi faktör olmamıştır. Etnik veya dini gruplar devlet kurumu tarafından sistematik bir şekilde ayrıştırılmamıştır. Halkın büyük bir çoğunluğu devlet kurumunu meşru ulusal bir devlet yapısı olarak kabul etmektedir.⁹⁶

Devlet seküler bir yapı altında tanımlanmış, dini dogmalar politik veya yasal düzen üzerinde bir etkiye sahip değildir. Ancak dini otoriteler (Müslüman, Katolik ve geleneksel din otoriteleri) Burkina Faso toplumunda önemli bir rolü üstlenmekle birlikte bazı durumlarda sesini yükseltmiştir. Genellikle yerel ve ulusal, politik ve sosyal anlaşmazlıklar karşısında ara

⁹⁴ A.g.e., s.31

⁹⁵ U.S. Dept. of State, Bureau of African Affairs, a.g.e., s.6.

⁹⁶ CountryWatch, Inc., a.g.e., s. 84.

bulucu bir görev üstlenmektedir. Kasım 2014 geçiş tüzüğü birçok dini lider tarafından imzalanmıştı. Devlet verilerine göre halkın % 15'i geleneksel Afrika dinlerine mensupken, % 61'i Sünni Müslüman, % 19 Katolik ve % 4'lük bir oran ise Protestan. Dini gruplar arasında bir gerilim bulunmamaktadır.⁹⁷

Devlet yapısının her düzeyinde bozulma ve kanunsuzluk söz konusudur. Varolan yapılar kamu hizmetini azami düzeyde sağlarken bir çok bölgede ciddi yapısal yetersizlikler göstermektedir. Halk; su, eğitim (özellikle de lise ve üniversite eğitimi) ve sağlık hizmetlerinin temel altyapı sistemlerinde yaşanan yetersizlikten şikayetçidir. Bunun yanı sıra ülkede bulunan yollar (Ouagadougou Bobo-Dioulasso, Ouagadougou-Koudougou vs.) ve köprüler ya oldukça kötü durumda ya da hiç bulunmamaktadır. Bu durum ise yerel bölgelerin gelişmesine ve güçlü bir merkezi sistemin yapılandırılmasına ciddi bir engel teşkil etmeye devam etmektedir.⁹⁸

3.5.3. Siyasal Katılım

CDP partisinin yıllarca süren hegemonyası yarı otoriter, baskıcı parti sistemine yol açmıştır. Ancak 2013 yılında birçok CDP partisindeki birçok etkin siyasetçi Compaoré'nin başkanlık adaylığı üzerine patlak veren protestolar karşısında istifa etmek durumunda kalmıştır. Ülkede mevcut bulunan partili sistem oldukça ayrıştırılmış ve toplumsal kökleri bakımında oldukça zayıf bir yapıya sahiptir. Son 20 yıl içerisinde partilerin ayrışması ve muhalif bir koalisyon oluşturmadaki yetersizliği ülkenin demokratikleşmesinin önünde duran en önemli iki sorun olarak varlığını sürdürmektedir.⁹⁹

⁹⁷ CountryWatch, Inc., a.g.e., s. 86

⁹⁸ A.g.e., s. 86.

⁹⁹ A.g.e., s.52.

4. BURKİNA FASO VE TÜRKİYE

Son bölümde Afrika ülkesi olduğunu bildiğimiz Burkina Faso ile Türkiye ilişkilerini inceleyeceğiz. Burkina Faso ile Türkiye ilişkisini anlamak için öncelikle Afrika ile olan ilişkileri ve dünyanın gözünü Afrika'ya çevirmesindeki nedenleri irdeleneceğiz. Kısaca Afrika kıtasının bulunduğu durum, ülkemizle olan ilişkileri, Burkina Faso ve Türkiye münasebetleri çerçevesinde ilişkilerini anlayacağız.

4.1. Afrika ve Türkiye

Türkiye ile Afrika ilişkileri hem siyasal hem de tarihsel açıdan bakıldığında bir hayli eskiye dayanmaktadır. İki ülkenin birbirine benzeyen kültürel ve tarihsel noktaları bu sürecin dayanağıdır. Bu yakınlığın sebebinin İslam ve Türk yönetimleriyle başlayan tarihsel yaşanmışlık olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu iki unsur Afrika ve Türkler arasındaki siyasal yapıların çok ötesinde bir birlikteliği oluşturmuştur. 7. yüzyılda Arabistan'da ve Afrika'da yayılan İslam dini, Türklerin Afrika'yla olan münasebetinin başlamasında önemli bir noktada yer aldı. 9. yüzyılın başlarından itibaren Türkler Müslümanlığı benimsemişlerdir ve Araplar tarafından Afrika'ya götürülmüşlerdir. Bundan kısa bir zaman sonra da kendi hanedanlıklarını kurmuşlardır. Dolayısıyla bu ortak tarih 9.yüzyıla gelinmesiyle oluşmaya başlamıştır. Bu ilişkiler Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında Mısır'ı fethetmesiyle daha da derinleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Kuzey Afrika'da egemenliğini kurarken, İspanya ve Portekiz gibi kıtada görülmeye başlayan Batılı güçlerle mücadele etti. Dolayısıyla Afrika tarihinde Osmanlı İmparatorluğu önemli bir yer tuttuğu gibi Osmanlı tarihinde de Afrika kıtası kritik dönemlerde öne çıkmaktadır. Bu durum çok farklı bakış açıları tarafından yorumlansa da ortak bir tarih söz konusudur. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Afrika ile olan ilişkilerde gerilemeler olmuştur. 1960'lı yılların ortasına kadar Türkiye daha batılı bir politika izlemiştir. Ancak 1965 yılında Afrika açılımı gündeme gelmiştir. Fakat bu açılımda başarısız olmuş ve 1998 yılına kadar Afrika, Türk dış politikasında anılmamıştır.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Fırat, Melek, AÇAUM, 5. Uluslararası Türk - Afrika Kongresi "Türkiye - Afrika İlişkilerinin Gelişiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü", İstanbul, 19 - 21 Kasım 2009, s. 1-3.

1998 yılında tekrar gündeme gelen Afrika Açılım Eylem Planı'nda önceliğin ekonomik ve kültürel ilişkilere verilmesi planlanıyordu. Çünkü bu ilişkilerin geliştirilmesi ile siyasi ilişkilerin temellerinin sağlam olacağı düşünülüyordu. 1999 yılı ve sonrasında yaşanan Türkiye problemleri ile Afrika ilişkilerinde istenilen noktaya gelinememiştir. 2002 yılında iktidarın değişmesi ilke ilişkiler yeniden hareketlenmiş açık bir gelişim süreci yaşanmıştır. ¹⁰¹

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından 1990'lı yıllara kadar geçen sürede, Afrika ile olan ilişkiler minimum düzeyde devam etti. Bu durum yalnızca Türkiye'ye özgü değildi. O yıllara kadar Afrika toprakları incelemeye değer görülmeyen bir kıtayı. Soğuk Savaş döneminden önde dünya da Doğu-Batı bloğu önemliydi ve bu iki kutuplu sistem Soğuk Savaş'ının sonucunda ortadan kalkmıştır. İki kutup bloğu sona erdiğinde, tüm dünya yeni dış politikalar oluşturmaya ve yeni şeyler keşfetmeye başlamıştır. Türkiye'de bu dönemde dış politikasını yeniden şekillendirme ihtiyacı duymuştur. Bu tarihlerden sonra büyük güçler gözlerini Afrika kıtası üzerine çevirmiş ve paylaşım planları yapmışlardır. ¹⁰²

Günümüzde Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin, Japonya gibi bir çok ülke, kıtadan büyük bir pay kapmak için çekişmektedir. Kıtanın şuan sahip olduğu duruma bakıldığında günümüz Afrika- Türkiye ilişkisini anlamak için Afrika ülkeleriyle büyük güçlerin arasındaki ilişkilere kısaca değinmek gerekmektedir. Kıtanın diğer ülkelerle olan ilişkisi Türkiye'nin kıtaya olan ilgisini etkilemiştir. Bölgesel güç olma gayesinde ki Türkiye için Afrika kıtası göz ardı edilemeyecek konuma gelmiştir. ¹⁰³

4.1.1. Yükselen Afrika

Soğuk Savaş'ın ardından değişen dengeler ve Afrika kıtasına artan ilgi Afrika'nın hem kıta olarak hem de sosyo-ekonomik olarak değişimine neden olmuştur. Bu değişim üç temel dönüşüme indirgenebilir. Bu değişimlerden ilki Afrika kıtasının diktatörler tarafından yönetildiği geçişinin değişmeye başlamasıdır. 1989 yılına bakıldığında kıtadaki 36 ülkenin otoriter rejimlerle yönetildiğini görürken, 2004 yılına gelindiğinde otokrat rejimlerle yönetilen ülke sayısı 5'e düşmüştür. Buna ilaveten geçmişte kıtada bolca görülen askeri darbe ve

¹⁰¹ A.g.e., s.3-4.

¹⁰² Tepeciklioğlu, Elem E., "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri.", Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, 2012, s.59-60.

¹⁰³ A.g.e., s.59-60.

devrim sayısında da ciddi azalmalar meydana gelmiştir. Hatta şuan çatışma yaşanan ülkeler istisna olarak nitelendirilmektedir. Bazı ülkelerde yaşanan sorunlar da kontrol edilebilir düzeyde kalmakla beraber eskiden yaşanan domino etkisi artık yaşanmamaktadır. ¹⁰⁴

İkinci temel dönüşüm ise kıtanın popülasyonu ile ilgilidir. Gün geçtikçe büyüyen kıta nüfusu tahminlere göre 2035 yılı ile birlikte Çin'in sahip olduğu çalışma gücünü geride bırakacak ve 2050 ile birlikte işgücü açısından zirveye oturacaktır. Afrika'nın yaş ortalamasına(18) bakıldığında 2014 itibari ile dünyada en genç nüfusa sahip olana ülke olduğunu görmekteyiz. Kıta nüfusunun %70' i 25 yaşın altında olup, diğer ülkeleri geride bıraktığı görülmektedir. diğer ülke ve kıtalardaki 2014 oranları; Almanya'da 44, Latin Amerika ve Karayipler'de 28, Asya'da 29, Kuzey Amerika'da 37, Avrupa'da ise 40 civarındadır. ¹⁰⁵

Kıtadaki üçüncü temel dönüşüm Afrika'daki hızlı şehirleşme konusudur. Şehirleşmenin Afrika'ya getirdiği birçok atı olmakla birlikte bu durumun bölgeye getirdiği sorunlarda vardır. Afrika kıtasının sanayileşmesini sağlasa da şehirleşmenin sonucu olan konut sorunu bunun beraberinde gelen eğitim, güvenlik, altyapı gibi sorunlar kıtanın bu süreçte zorlanmasına neden olmuştur. Özellikle eğitim konusundaki eksiklikler ve sorunlar dünya siyasetinde fazlaca etkin olmak isteyen Afrika'yı zorlamaktadır. UNESCO'nun 2008 verilerine göre, Afrika'da hayatını devam ettiren yetişkin nüfusun %67'si okuma yazma bilmemektedir. 2014 yılı verilerine bakıldığında kıtadaki ilkokullara yaptırılan kayıt oranı %75 civarındadır. Afrika eğitim konusunda kendini geliştirmeye devam ederse genç nüfusu ile ön plana çıkarken aynı zamanda arttırdığı iş gücünü eğitimi yüksek olanlarla dolduracak.

¹⁰⁶

Afrika yükselişi sırasında dünyada yükselen güçler kıtaya yakın olmak için birbirleri ile çekişme haline girmişlerdir. Afrika'daki ticaret potansiyeli, yeraltı kaynakları ve uluslararası sistem ve örgütlerdeki oy desteği dolayısıyla dünya siyasetinde önemli yer edinmekte ve bölge güçlerinin dikkatini çekmektedir. Kıtaya yönelen güçleri geleneksel aktörler ve yeni aktörler olmak üzere inceleyebiliriz. ¹⁰⁷

¹⁰⁴ Özkan Mehmet, Doğu Afrika Jeopolitiği Ve Türkiye'nin Somali Politikası, Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Ankara, 2014, s.40.

¹⁰⁵ Özkan Mehmet, a.g.e., s.40.

¹⁰⁶ A.g.e., s. 40.

¹⁰⁷ A.g.e., s. 41.

Kıtadaki geleneksel aktörler daha çok eski sömürge geçmişinden gelen bağlantılarını daha etkin hale getirmeye çalışmakta ve güvenlik ve siyasi konular dâhil ekonomi ve yardım alanlarında varlıklarını hissettirmektedirler. Yeni aktörler ise siyasal ve güvenlik konularında hâlâ düşük profilli ya da ilgisiz bir siyaset izlerken ekonomik ilişkileri geliştirme ve insani yardım konularında öne çıkmaktadırlar. Dolayısıyla Fransa, İngiltere, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri geleneksel aktörler kategorisinde değerlendirilirken; Rusya, Brezilya, Çin ve Hindistan'ı yeni aktörler olarak görebiliriz.¹⁰⁸

Afrika ile ilişkileri yarım asırdan fazlaya dayanan Çin, kıtaya en çok ilgi duyan global güçlerin başında gelmektedir. Çin'in Afrika ile olan ilişkileri 1956 yılında Mısır ile başlamıştır. Tayvan'ın global alanda tanınmasını engellemek amacıyla Afrika'nın desteğine ihtiyaç duyan Çin'in asıl niyeti diplomatik ilişkileri geliştirmektir. Bu amaçla Çin, uzun yıllar boyunca Afrika kıtasına önemli miktarlarda yardımda bulunmuş ve kıtanın altyapı çalışmalarına destek vermiştir.¹⁰⁹

Afrika ile ilişkilerinin ilk kurulduğu dönemlerde kıtada bağımsızlık mücadelesi hâkimdi. Bu mücadeleyi destekleyen Çin, Mao dönemindeki Kültür Devrimi hareketinden sonra dış politikasını değiştirmiş ve dünya ile ilişkilerini azaltmıştır. Dolayısıyla Afrika ile olan ilişkilerini askıya alan Çin 1970'li yılların sonuna doğru Mao'nun ölümüyle birlikte kıta ile olan ilişkiler tekrardan aktifleşmiştir. Fakat Çin 1980'li yıllarda, Batılı güçlerin yardım programı ile yarışacak güce sahip değildi.¹¹⁰

1990 yılından itibaren Tayvan'ın tanınmasıyla ilgili endişesi kalmayan Çin, Afrika ilişkilerinde dönüm noktasına gelmiştir. Bu tarihten sonra ticari anlamda geliştirdiği ilişkiler açısından hacim artışları gözlenmiştir. Çin'in 2012 yılında ki Dışişleri Bakanı'nın her sene ilk yurt dışı ziyareti Afrika kıtasına gerçekleşmekle birlikte kıtada bulunan 53 ülkeden 48'i ile diplomatik ilişkiler içindedir.¹¹¹

Çin- Afrika ilişkilerinde temel alınan diplomatik ilişkiler yerini Çin'in Afrika kıtası kaynaklarına duyduğu ihtiyaç nedeni ile ticari ilişkiler almıştır. Bu doğrultuda Çin 2002 yılından 2003 yılına geldiğinde Afrika ile olan ticaret hacmini iki katına çıkarmış ve 18.5 milyar dolara ulaştırmıştır. 2005 yılında da benzer bir artış ile ticaret hacmini 32,17 milyar dolara çıkartan Çin 2006 yılında Çin-Afrika İşbirliği Beijing Zirvesi'nde ticaret hacmini

¹⁰⁸ A.g.e., s.41.

¹⁰⁹ A.g.e., s. 41.

¹¹⁰ Tepeciklioğlu, Elem E., a.g.e, s. 62.

¹¹¹ A.g.e., s. 62.

bununda iki katına çıkarmaya planladıklarını belirtmiş ve 2010 yılı hedefinin 100 milyar dolarlık bir ticaret hacmi olduğunu söylemiştir. Verdiği sözü tutan ve planlarını gerçekleştiren Çin, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devleti'nin ardından kıtanın üçüncü partneri iken kısa süre içinde hedeflerine ulaşmış ve Afrika'nın birinci partneri haline gelme yolunda emin adımlarla ilerlemiştir. ¹¹²

Amerika Birleşik Devleti başkanı Bush'un 2007 yılında yaptığı ve Afrika'nın beş ülkesini kapsayan gezisinde Benin, Tanzania, Gana, Ruanda ve Liberya ile sıtma ve AIDS gibi salık sorunlarını çözüme üzerine imzaladığı yardım antlaşmasının asıl amacı, Amerika'nın Afrika'da askeri güç oluşturmak istemesidir. Amerika Birleşik Devleti'nin Afrika ile ilişkilerini geliştirmekte ki hedefleri üç ana nedende toplanabilir. Bunlardan ilki olan Askeri güç oluşturma hedefinin asıl amacı Afrika'nın doğal kaynaklarına olan ihtiyaçtır. Bu ihtiyaçların başında gelen petrol rezervleri içindeki payı Ortadoğu'ya kıyasla çok az miktarda kalsa da Afrika'da keşfedilmemiş petrol kaynaklarının olduğu iddiası kıtayı Amerika Birleşik Devletleri için çekici konuma getirmektedir. İkinci hedef ise Çin'in Afrika ile gelişen ilişkilerin önünün kesilmek istenmesidir. Üçüncü neden ise, Amerika'nın 11 Eylül saldırısından sonra izlediği “ Terörizmle Savaş” politikasında Afrika kıtasını üst olarak kullanma isteğidir. ¹¹³

Fransa ve İngiltere gibi Avrupa Birliği'nin önemli üyelerinden olan ülkelerin Afrika ile olan ilişkiler Çin ve Amerika gibi ülkelerin ilişkilerine nazaran daha öncelerine dayanmaktadır. Bunun en önemli nedeni ise Fransa ve İngiltere'nin sömürgeci geçmişlerinde kıta ile çok önceden karşılaşmış olmasıdır. Fakat Çin ve Amerika'nın kıta ile hızla geliştirdiği ticari, siyasi ve iktisadi ilişkiler dolayısıyla Avrupa Birliği'nin Afrika ilişkileri bu yarışta geri kalacak gibi gözükmektedir. Avrupa Birliği bunun önüne geçmek amacıyla düzenlediği 2007 yılı Avrupa Birliği-Afrika Zirvesi'nde, ikili ilişkilerini geliştirmeye yönelik adımlar atmıştır. Buna ilaveten Avrupa Birliği, 2006 yılında kıtaya 93 milyar dolarlık ürün ihraç etmiş ve 126 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirmiştir. ¹¹⁴

¹¹² A.g.e, s. 62-63.

¹¹³ A.g.e, s. 63.

¹¹⁴ Tepeciklioğlu, Elem E., a.g.e, s. 64-65.

4.1.2. 2000 Sonrası Türkiye-Afrika İlişkileri

Türkiye ile Afrika ilişkileri uzun aradan sonra 1998 yılında temelleri atılan Afrika Açılım Planı ile yeniden gündeme gelmiştir. 2002 yılında iktidarın değişmesi ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi ile Afrika ile olan ilişkiler hızla geliştirilmeye başlanmıştır. Amaçlanan hedefler doğrultusunda Türkiye hızla Afrika'daki etkinliğini arttırmış ve önemli bir aktör olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda, 2003 yılına gelindiğinde “Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi” hazırlanmıştır. 2005 yılı Türkiye’de Afrika yılı ilan edilmiş ve ilişkileri geliştirmeye yönelik ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, 2008 yılında Addis Ababa’da gerçekleşen Afrika Birliği Zirvesi’nde Türkiye- Afrika stratejik ortaklığı ilan edilmiştir. Bu süreçte kıta ile olan ticari ilişkiler olumlu etkilenmiştir. ¹¹⁵

Tablo 15. Afrika Ülkeleri ile Ticaret Hacmimiz (ABD Doları)

2005	2006	2007	2008
9.678.264.566	11.905.603.147	12.760.201.883	16.832.049.578

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı

Afrika kıtasıyla olan ilişkiler 2010 yılında kabul gören ve Türkiye- Afrika işbirliğini sağlayan plan ile ivmeli bir şekilde geliştirilmiştir. Türkiye- Afrika İşbirliği Ortak Uygulama Planı, 2010 ve 2014 yıllarını kapsayan bir süreçtir. Bu süreçte Türkiye Afrika ile olan diplomatik ilişkilerini ilerlemiş ve ticaret hacmini büyük oranda yükseltmiştir. Kıtada 2003 yılında 12 olan büyükelçilik sayısı 39’a yükselmiştir. Aynı zamanda bu yılda 5,4 milyar dolar olan ticaret hacmi 2013 yılına gelindiğinde 23,4 milyar dolara kadar ulaşmıştır. ¹¹⁶

¹¹⁵ DÜBAM(Dünya Bülteni Araştırma Masası), “Afrika’daki Türkiye”, Ekim, 2015, s.34.

¹¹⁶ DÜBAM, a.g.e., s.4.

Tablo 16. Türkiye- Afrika İlişkileri 2014

KRONOLOJİ - AFRIKA İLE İLİŞKİLER	
30-31 Ocak	Dışişleri Bakanı Davutoğlu Afrika Birliği Zirvesi'ne katıldı.
11 Şubat	Gambiya Cumhurbaşkanı Jammeh Ankara'ya resmi ziyaret gerçekleştirdi.
28 Şubat	Başbakan Yardımcısı Emrullah İşler ve Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu Sudan'ı ziyaret etti.
11 Mart	Nijer Cumhurbaşkanı Issoufou Mahamadou Türkiye'yi ziyaret etti.
20 Mart	Burkina Faso Ulusal Meclis Başkanı Türkiye'yi ziyaret etti.
10 Nisan	Türkiye-Senegal Dışişleri Bakanlıkları Arasında İşbirliği Mutabakat Muhtırası imzalandı.
7-10 Nisan	Kenya Cumhurbaşkanı Kenyatta Ankara'ya resmi ziyaret yaptı.
8 Nisan	Türkiye-Nijerya Siyasi istişareleri Ankara'da gerçekleştirildi.
25 Nisan	Sudan Dışişleri Bakanı Türkiye'ye bir çalışma ziyareti gerçekleştirdi.
8 Mayıs	Tanzanya Dışişleri Bakanı Türkiye'yi ziyaret etti.
12-16 Mayıs	Liberya Dışişleri Bakanı Türkiye'yi ziyaret etti.
22-24 Mayıs	Sağlık Bakanı Müezzinoğlu Gambiya'ya resmi ziyaret gerçekleştirdi.
30 Mayıs	Dışişleri Bakanı Davutoğlu Tanzanya'ya resmi ziyaret gerçekleştirdi.
2-5 Temmuz	Başbakan Yardımcısı Atalay Burundi, Ruanda ve Uganda'yı kapsayan Afrika turuna çıktı.
29 Temmuz	Zambiya Dışişleri Bakanları Bakanı Türkiye'yi ziyaret etti.
29 Ağustos	Somali Cumhurbaşkanı Hassan S. Mohamud Türkiye'yi ziyaret etti.
29 Ağustos	Burundi Dışişleri Bakanı Türkiye'yi ziyaret etti.
22 Eylül	Nijerya Dışişleri Devlet Bakanı Türkiye'yi ziyaret etti.
19-21 Kasım	II. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi Ekvator Ginesi'nde gerçekleştirildi.
11-12 Aralık	Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi Cibuti ve Etiyopya'yı ziyaret etti.
16 Aralık	Cibuti Devlet Başkanı İsmail Ömer Guelleh Türkiye'yi ziyaret etti.
16-18 Aralık	Çad Başbakanı Kalzeube Payimi Deubet resmi ziyaret için Türkiye'ye geldi.

Kaynak: Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 2014' Türkiye.

2014- 2015 döneminde kıtadan Türkiye'ye da birçok ziyaret yapılmıştır. Bu ziyaretler 6 Cumhurbaşkanı, 3 Başbakan tarafından gerçekleştirilmiştir. ¹¹⁷

4.2. Burkina Faso -Türkiye İlişkileri

Türkiye ile Burkina Faso'nun siyasi ilişkilerinde, birlikte yapılan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği önemli yer kaplamaktadır. Devlet, Dışişleri ve Bölgesel İşbirliği Bakanı Djibril Bassole 2013 yılında ülkemizi ziyaret etmiştir. Burkina Faso ve Türkiye arasında diplomatik ve hizmet pasaportu sahipleri için vize muafiyeti öngören

¹¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, erişim tarihi: 30.10.2016
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>.

anlaşması 2013 yılında uygulamaya konulmuştur. Meclis Başkanı Soungalo Appolinaire Ouattara da 2014 yılında ülkemize bir ziyaret gerçekleştirmiştir. ¹¹⁸

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Burkina Faso ile ilgili bir çok proje gerçekleştirmiştir. TİKA Afrika ülkelerine son yıllarda toplam 49 tane tam donanımlı ambulans yardımında bulunmuştur. Bunlardan 7 tanesi Burkina Faso'ya verilmiştir. ¹¹⁹

Burkina Faso'nun "Geçiş Dönemi Ulusal Konseyi Binasının Tadilat ve Tefriatı" projesi TİKA tarafından gerçekleştirilmiştir. ¹²⁰

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 2012 yılında Batı Afrika içme suyuna erişim projesi kapsamında Burkina Faso'da açılan 76 su kuyusundan 34'ünün onarımını üstlenmiştir ve narım tamamlandıktan sonra su kuyularını bölge halkının hizmetine sunmuştur. ¹²¹

Yine TİKA tarafından yürütülen ve Burkina Faso'da gerçekleştirilen "Yüz Bin Moringa Oelifera Ağacı Yetiştirme" projesinde son aşama olan 4. aşamaya gelmiş olup bu aşamada başlayacak olan kuraklık mevsimine karşı sulama sistemi ve mahsuller için ekstraksiyon makinesi hibe edilmiştir. ¹²²

"Afrika kıtasına özgü bir ağaç olan Moringa Oelifera, çok hızlı büyüyen ve yağlı tohum şeklinde meyvesi olan bir ağaçtır. 2014 yılında başlatılan projede fidan ve zirai ekipman yardımıyla başlanılarak Burkina Faso'nun 18 yerleşim biriminde bulunan eğitim kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının arazilerine dikilen yaklaşık 100.000 adet moringa fidanının büyümesine müteakip moringa ağacı ürünlerinin ilgili sektörlerde değerlendirilmesi aşamasına geçilmiştir. Bu kapsamda sabun, yağ, krem, ilaç, gıda sektöründe kullanımı artan moringa ağacıyla birlikte köylü istihdamında artış meydana gelmiş ve oluşturulan moringa ağacı ormanlarından bir tanesi Soma Maden Şehitleri Hatıra Ormanı ismini almıştır." ¹²³

¹¹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi, erişim tarihi: 30.10.2016
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-burkina-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

¹¹⁹ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), "Türkiye Afrika El Ele", Ankara, 2016, s.23.

¹²⁰ A.g.e., s. 42.

¹²¹ A.g.e., s. 35.

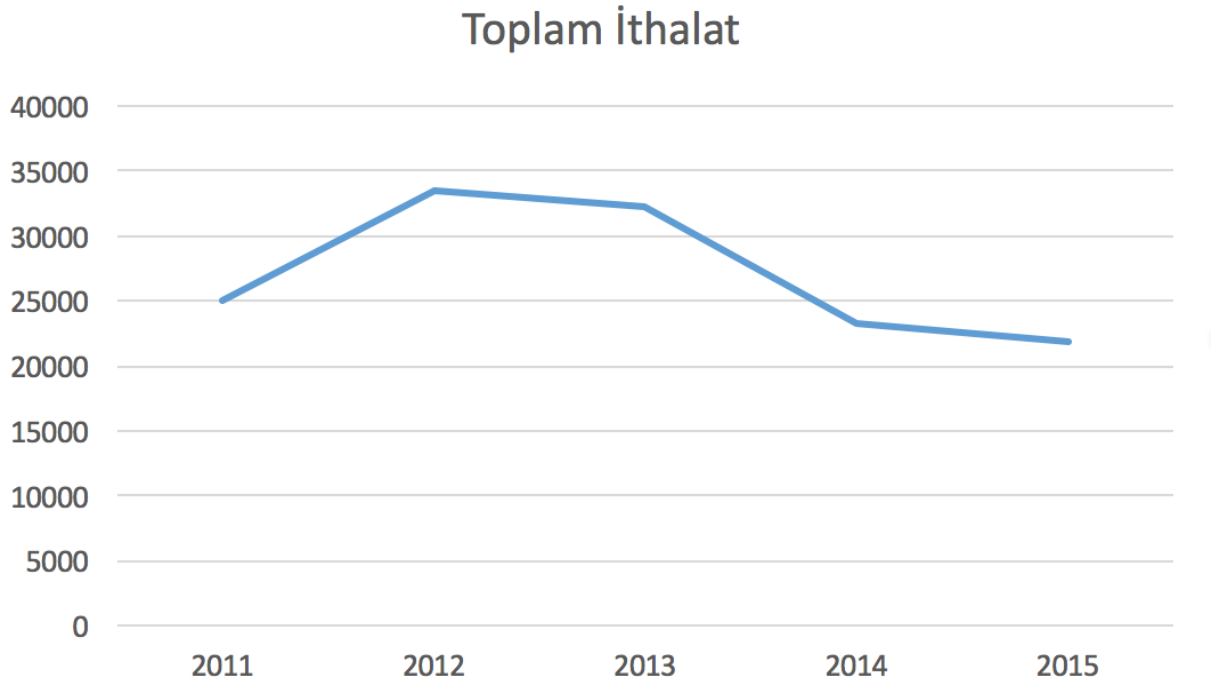
¹²² A.g.e., s. 66.

¹²³ TİKA, a.g.e, s.66.

4.2.1. Burkina Faso-Türkiye Ticari İlişkileri

Bu bölümde Burkina Faso ve Türkiye'nin ticari ilişkileri değerlendirilecek, ithalat ve ihracat tabloları üzerinden, iki ülkenin alış verişi incelenecektir. Aşağıdaki şekilde, 2011-2015 yılları arasında, Burkina Faso'nun Türkiye'den toplam ithalatı, Dolar cinsinden gösterilmiştir.

Şekil 25. Burkina Faso'nun Türkiye'den Toplam İthalatı

Kaynak: trademap.org

Şekilde de görüldüğü gibi 2011-2012 yılları arasında Burkina Faso'nun Türkiye'den ithal ettiği ürün ve hizmetlerin toplam değeri yaklaşık 25 bin Dolardan, 33,5 bin dolara yükselmiştir. 2013 yılında bir miktar düşüşle birlikte bu değer, yaklaşık 32 bin Dolara gerilemiştir. 2014 ve 2015 yılları genelinde, Burkina Faso ekonomisindeki küçülme, Burkina Faso'nun Türkiye olan ticaretine de yansımıştır. 2014'te Burkina Faso'nun Türkiye'den toplam ithalat değeri yaklaşık 23 bin Dolara, 2015 yılında ise yaklaşık 22 bin Dolara düşmüştür. Burkina Faso'nun toplam ithalatında Türkiye'nin payı oldukça düşüktür.

Aşağıdaki tabloda 2011-2015 yılları arasında Burkina Faso'nun Türkiye'den en çok ithal ettiği 10 ürün ve bunların ithalat değerleri gösterilmiştir.

Tablo 17. Burkina Faso'nun Türkiye'den İthal Ettiği Ürünler

Ürün Adı	Burkina Faso'nun Türkiye'den İthalatı				
	2011 Değeri	2012 Değeri	2013 Değeri	2014 Değeri	2015 Değeri
Tuz; sülfür; toprak ve taş; alçı malzemeleri, kireç ve çimento	0	8	94	1002	6618
Raylı sistem dışında araçlar, demir yolu taşıtları, ve bunların parça ve aksesuarları	1452	834	185	2471	4983
Demir-Çelik	10616	18770	15360	8081	2067
Kahvaltılık gevrekler, un, nişasta ya da süt; hamur işi ürünler	740	1174	1944	1269	1803
Demir-Çelik Malzemeleri	3494	891	746	106	1228
Makineler, mekanik teçhizatlar, Nükleer malzemeler,	423	948	2285	1842	857

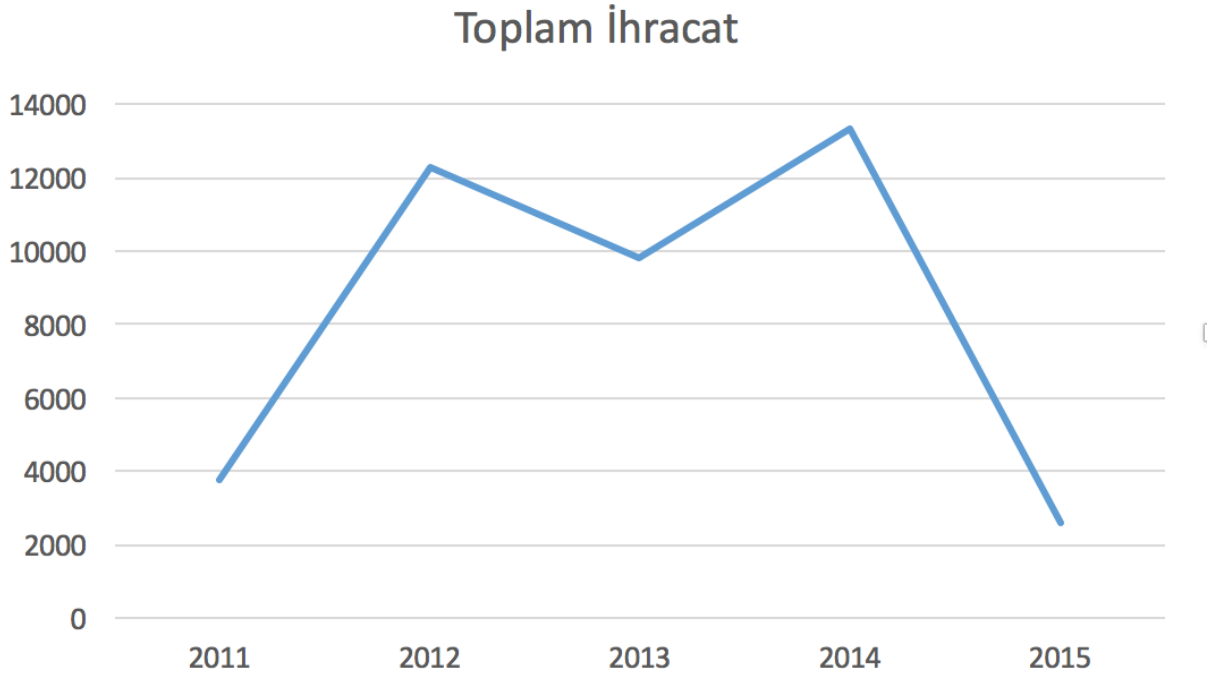
kazanlar;					
Elektrikli cihazlar ve ekipmanlar ve bunların parçaları, ses kaydedici ve ses üreticiler, televizyon ...	1116	1818	1609	801	800
Silah ve mühimmat; bunların ürün ve parçaları	259	583	731	570	585
Mobilya; yatak, döşek, yatak destekleri, minder ve diğer mobilya malzemeleri ...	133	353	758	289	550
Çeşitli yenilebilir preparatlar	410	472	514	586	274

Kaynak: trademap.org

Çok ciddi boyutlarda olmasa da, Burkina Faso ile ticari ilişkiler kurmuş ve bu ilişkiyi uzun yıllardır devam ettiren şirketler vardır. Ancak ne Burkina Faso'nun ithalatında, ne de Türkiye'nin ihracatında büyük pay sahibi olmayan bu ticaretin bu iki ülke açısından da ciddi, sürdürülebilir, güçlü ilişkilere dönüşebildiğini söylemek pek de mümkün değil.

Ülkemizde, Burkina Faso şirketlerinden ya da doğrudan devlet kuruluşlarından hizmet alan şirketler de mevcut. Aşağıdaki şekilde, 2011-2015 yılları arasında Burkina Faso'nun Türkiye'ye toplam ihracatı, Dolar cinsinden gösterilmiştir.

Şekil 26. Burkina Faso'nun Türkiye'ye Toplam İhracatı

Kaynak: trademap.org

Şekilde de görüldüğü Burkina Faso'nun Türkiye'ye ihracatı, inişli çıkışlı bir grafik sergilemektedir. Burkina Faso'dan Türkiye'ye, 2011 yılında yaklaşık 3700 Dolar, 2012'de yaklaşık 12 bin Dolar, 2013'te yaklaşık 9800 Dolar, 2014'te yaklaşık 12 bin Dolar, 2015'te ise yaklaşık 2500 Dolar ihracat gerçekleşmiştir. Bu şekilde inişli-çıkışlı bir grafiğin olmasının başlıca nedeni, Burkina Faso ekonomisinin dengeli olmayışı, daha çok tarım ürünleri ihraç etmesi nedeniyle, iklimden çok etkilenmesidir. İkinci bir sebep ise, yine ithalatta olduğu gibi sürdürülebilir ilişkilerin kurulmamasıdır. Aşağıdaki tabloda 2011-2015 yılları arasında Burkina Faso'nun Türkiye'ye ihraç ettiği ürünler ve bunların ihracat değerleri gösterilmiştir.

Tablo 18. Burkina Faso'nun Türkiye'ye İhracat Ettiği Ürünler

Ürün Adı	Burkina Faso'nun Türkiye'ye İhracatı				
	2011 Değeri	2012 Değeri	2013 Değeri	2014 Değeri	2015 Değeri
Doğal inci ya da kültür incisi, değerli taşlar	1270	12006	2836	1572	2119
Yağlı tohumlar ve meyveler; çeşitli tahıllar, tohum ve meyveler	873	279	4146	5752	279
Yenilebilir meyveler ve kabuklu yemişler; turunçgiller ve kavun, karpuz kabukları	1590	0	105	365	126
Mobilya; yatak, döşek, yatak destekleri, minder ve diğer mobilya malzemeleri ...	0	0	0	0	44
Pamuk	0	0	0	8	7
Makineler, mekanik teçhizatlar, Nükleer malzemeler, kazanlar;	0	0	1	0	3

Kaynak: trademap.org

Türkiye ile Burkina Faso arasında, ilişkilerin güçlendirilmesi adına, oldukça uygun bir ortam vardır. Önümüzdeki yıllarda, Burkina Faso'daki ve Türkiye'deki siyasi, ekonomik, sosyal yapılar çok ciddi değişikliklere sahne olup, bu iki ülkenin ilişkilerine zarar vermezse, ilişkilerin zaman içinde daha da kuvvetlenmesi ihtimali oldukça güçlüdür. Bu bağların daha güçlü, daha sürdürülebilir, daha yararlı olması açısından, iki ülkenin de çaba harcaması en doğrusu olacaktır.

SONUÇ

Burkina Faso Afrika'nın diğer birçok ülkesi gibi, tarihinde sömürgeci anlayışın bıraktığı izleri her anlamda hala taşımayan, dünyanın en küçük ekonomilerinden birine sahip, yoksul nüfus yoğunluğunun oldukça fazla olduğu, etrafı karalarla çevrili, az gelişmiş bir ülkedir. Yakın tarihinde uzun yıllar sömürge olarak kalmasının sonucunda, kanlı mücadelelere ve güç savaşlarına sahne olsa da, siyasi anlamda istikrarı bir nebze sağladığı söylenebilir. Bunun sonucunda ekonomik, sosyal anlamda da ülkede son yıllarda, kıt kaynaklara rağmen bir iyileşme başlamıştır. İyi yürütülmüş ekonomik politikalarla birlikte, fakirlik, zorlu yaşam şartları, düşük refah ile ciddi bir mücadele başlamış ve sonuçları yavaş yavaş alınmaya başlanmıştır. Bunun yanında köklü bir tarihe sahip olmasının sonucu olarak, ciddi bir birikime sahip olan bu toprakların sosyo-politik kültürel yapısını analiz etmek oldukça önemlidir. Çalışmada Burkina Faso ile ilgili genel bakış, ülkenin ekonomik yapısı ve yakın tarihteki ekonomik gelişimi, sosyal, siyasal, kültürel yapısı ve Türkiye ile ilişkileri incelenmiştir.

Tüm dezavantajlarına rağmen Burkina Faso'da yakın tarihte yaşanan gelişmeler oldukça umut vaat edicidir. Siyasi mücadelelerin ve güç savaşlarının son bulmasının ardından, ülkede siyasi istikrarın kısa süreli de olsa sağlandığını söylemek mümkündür. Zorlu koşullara, yoksul nüfus yoğunluğunun oldukça fazla olmasına, kısıtlı kaynaklara ve altyapının neredeyse hiç olmamasına rağmen, ekonomik anlamda da iyi yürütülmüş politikalarıyla Burkina Faso'da toplumun refahı açısından ciddi adımlar atılmakta ve bunların sonuçları yavaş yavaş alınmaktadır.

Tarihin her evresinde, coğrafi konumunun bir sonucu olarak Afrika, burada yaşayan toplumlara zorlu bir yol çizmiştir. Burkina Faso topraklarında geçmişin acılarının ve bölge insanının kültürünün getirisi olarak, bölgenin sosyo-politik kültürel yapısı oldukça zengindir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik kalkınmasının ve dış ilişkilerindeki politikalarının sonucu olarak Afrika'ya yönelmesinin ardından, Afrika toplumları ülkemiz açısından daha önemli bir hal almıştır. Bunun yanında Burkina Faso ile ilgili çalışmaların yetersizliği, bu alanda Türkçe kaynakların oldukça az olması, bu çalışmanın yapılmasını bir gereklilik haline getirmiştir. Burkina Faso ile ilgili, çalışmaların oldukça az olması nedeniyle, çalışma ülke hakkında temel bir kaynak olması, Burkina Faso ile ilgili çalışma yapmak isteyenlere ışık tutması amacıyla yapılmıştır. Önümüzdeki yıllarda Burkina Faso'nun umut vaat eden ekonomik, siyasi, sosyal

değişiminin devam etmesini beklemekteyim. Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika'da varlığını güçlendirmeyi amaçlaması ve bunu sürdürülebilir kılmayı hedeflemesi sonucunda, Burkina Faso ile ilgili politik ve ticari ilişkilerin artması muhtemeldir. Bu sebeple Burkina Faso ile ilgili akademik çalışmaların da artması beklenilebilir.

Burkina Faso ile ilgili çalışma yapacak olanlara, Burkina Faso'nun ekonomik gidişatı veya siyasi geleceği ile ilgili çalışmalar yapmasını tavsiye ederim. Ülkemizin bu coğrafyadaki ülkelerle kalıcı ilişkiler kurabilmesi açısından, buradaki ülkelerin gidişatını iyi analiz etmesi, politikalarını ve ilişkilerini buna göre şekillendirmesi gerekmektedir. Bu amaçla Burkina Faso'nun geleceğinin analiz edilmesi ciddi bir önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Abiola, Irele, Biodun, Jeyifo. The Oxford Encyclopedia of African Thought (Band 2). Oxford University Press, Oxford 2010.

Amuta, Chidi. Towards a sociology of African literature. Zim Pan African Publishers, 1986.

Allan, Tuzyline Jita, Women's Studies Quarterly: Teaching African Literatures in a Global Literary. Feminist Press., 1997.

Brenner, Louis, "Amadou Hampâté Bâ: Tijânê Francophone." In Triaud and Robinson, 2000.

Burkina Faso Salutes "Africa's Che" Thomas Sankara by Mathieu Bonkougou, Reuters, Oct 17 2007.

CountryWatch, "Burkina Faso; 2016 Country Review", 2016, <<http://www.countrywatch.com/Content/pdfs/reviews/B35M8ZQQ.01c.pdf>>, Erişim: Ekim 2016.

Drought in the African Sahel: Long term perspectives and future prospects, Nick Brooks, Tyndall Centre for Climate Change Research, 2004.

DÜBAM, "Afrika'daki Türkiye", Ekim, 2015, <<http://media.dunyabulteni.net/file/2015/afrika3.pdf>>, Erişim: Ekim 2016.

Encyclopedia Britannica Online, "Burkina Faso.", erişim tarihi: 19.10.2016, <<http://0-academic.eb.com.divit.library.itu.edu.tr/levels/collegiate/article/110768>>, Erişim: Ekim 2016.

Fırat, Melek, AÇAUM, 5. Uluslararası Türk - Afrika Kongresi "Türkiye - Afrika İlişkilerinin Gelişiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü" , İstanbul, Kasım, 2009.

Frederic Lejeal, "Le Burkina Faso" Karthala Yayınevi, Paris, 2002.

Global Burden of Disease Study 2015. Global Burden of Disease Study 2015 (GBD 2015) Life Expectancy, All-Cause and Cause-Specific Mortality 1980-2015. Seattle, United States: Institute for Health Metrics and Evaluation, 2016.

"Government And Political Conditions." Background Notes On Countries Of The World: Burkina Faso, 6. Business Source Complete, 2011.

<<http://photos.state.gov/libraries/burkinafaso/328666/govtreports/2011tip-report.pdf>>, Erişim: Ekim 2016.

Hrbek, I. General History of Africa volume 3: Africa from the 7th to the 11th Century: Africa from the Seventh to the Eleventh Century v. 3 (Unesco General History of Africa). James Carey. 1992.

IHME, (Institute for Health Metrics and Evaluation) , Burkina Faso: Country Profile, <<http://www.healthdata.org/burkina-faso>>, Erişim: Ekim 2016.

Jeffries, Pat "From the Home Front: 'Flintstones' architecture; decorated cob homes; architectural jewelry; Roof House".Oregon Live. 2013. <http://www.oregonlive.com/hg/index.ssf/2013/02/from_the_home_front_flintstone.html>, Erişim: Ekim 2016.

Kays, Stanley J. Cultivated Vegetables of the World: A Multilingual Onomasticon. Springer Science & Business Media. 2011.

Lewis, M. Paul (ed.), Ethnologue: Languages of the World, Sixteenth edition. Dallas, Tex.: SIL International, 2009.

Mack-Williams, Kibibi. Mossi. New York: Rosen Pub. Group, 1996.

Manson, K., Knight, J., Burkina Faso, Bradt Travel Guides, The Globe Pequot Press Inc., 2006.

Moal, Guy Le Les Bobo. Nature et fonction des masques. Musée royale de l'Afrique centrale, Tervuren, 1999.

Morel, Edmund Dene, Affairs of West Africa. Library of African Study, Routledge, 1968.

Özkan Mehmet, Doğu Afrika Jeopolitiği Ve Türkiye'nin Somali Politikası, Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Ankara, 2014.

Spindel, Carol, In the Shadow of the Sacred Grove. Vintage, 1989.

Painter, R, 'Burkina Faso', Our World: Burkina Faso, 2016.

Pirat, Claude-Henri, "Occult Conversations, or How the Thila Make the Law for the Lobi", in "Arts d'Afrique, Voir l'Invisible", Musée d'Aquitaine, Bordeaux, Hazan, Paris, 2011.

Pirat, Claude-Henri, "Lobi Statuary and the Statuary of Related Peoples, an Example of Cult Art", Tribal Arts Magazine, Paris/San Francisco, Mart 1994.

Roy, Christopher D. "Burkina Faso". Art and Life in Africa Project. University of Iowa. 2010.

Roy Christopher, Art of the Upper Volta Rivers. Traduction et adaptation en francais F.Chaffin. Alain et Françoise Chaffin, Meudon, 1987.

"SIM Country Profile: Burkina Faso", <<http://sim.org/index.php/country/BF>>, Erişim: Ekim 2016.

Skinner, Elliott Percival. "The Mossi and Traditional Sudanese History." The Journal of Negro History 43.2, 1958.

Spaas, Lieve, "Burkina Faso," in The Francophone Film: A Struggle for Identity, Manchester: Manchester University Press, 2000.

Tapsoba, Marie, röportaj 04/03/2006. "Significant values of Mossi and Traditional and Cultural Events."

Tauxier, Louis. Le Noir Du Yatenga: Mossis, Nioniossés, Samos, Yarsés, Silmi-Mossis, Peuls. Paris: É. Larose, 1917.

Tepeciklioğlu, Elem E., "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri. ", Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, 2012.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), "Türkiye Afrika El Ele", Ankara, 2016.

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Resmi Sitesi, <<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>>, Erişim: Ekim 2016.

UNDP, Burkina Faso: HDI values and rank changes in the 2013 Human Development Report, The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World, Human Development Report 2013.

U.S. Dept. of State, Bureau of African Affairs, "Background Notes on Countries of the World: Burkina Faso", <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2834.htm>>, Erişim: Ekim 2016.

World Trade Press. Burkina Faso Society & Culture Complete Report : An All-Inclusive Profile Combining All of Our Society and Culture Reports (2). Petaluma, US: World Trade Press, 2010.